

ISSN(Print) 2709-2879
ISSN(Online) 2709-9024

Дніпровський державний технічний університет

**ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК
ДНІПРОВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**ECONOMIC BULLETIN OF THE DNIPROVSK STATE TECHNICAL
UNIVERSITY**

Науковий журнал

Видається 2 рази на рік

№ 2(7) 2023

**Кам'янське
ДТУ
2023**

**Економічний вісник Дніпровського
державного технічного університету**

**№ 2(7) 2023
Науковий журнал**

Засновник і видавець
Дніпровський державний технічний
університет

Ідентифікатор медіа **R30-01531**

**Economic Bulletin of the Dniprovsk
State Technical University**

**№ 2(7) 2023
Scientific Journal**

Founder and publisher
Dniprovsk State Technical University

Media identifier **R30-01531**

У журналі висвітлено результати наукових досліджень у сфері національної економіки, економіки підприємств, менеджменту, маркетингу, бухгалтерського обліку, аналізу, аудиту, оподаткування, фінансів, банківської справи та страхування, математичних методів та інформаційних технологій в економіці.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук, кандидата наук та ступеня доктора філософії (категорія «Б») на підставі наказу МОН України від 30.11.2021 р. №1290.

Видання включено до наукометричних та реферативних баз даних: Index Copernicus, Google Scholar, Vernadsky National Library, Crossref.

DOI: 10.31319/2709-2879.2023iss2(7)

Друкується за рішенням Вченої Ради Дніпровського державного технічного університету, протокол № 11, від 23.11.2023 р.

Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету. Науковий журнал. Кам'янське: Дніпровський державний технічний університет, 2023. № 2(7). 116 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Будько

Оксана Володимирівна

– доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів та обліку, Дніпровський державний технічний університет

Заступники головного редактора:

Коренюк

Петро Іванович

– доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, Дніпровський державний технічний університет

Плахотнік

Олена Олександрівна

– доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, Дніпровський державний технічний університет

Члени редакційної колегії:

Багорка

Марія Олександрівна

– доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Більська

Ольга Володимирівна

– доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії, маркетингу та національної економіки, Класичний приватний університет

Гончаренко

Оксана Володимирівна

– доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Дейнеко

Людмила Вікторівна

– доктор економічних наук, професор, зав. відділом промислової політики, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

Деркач

Тетяна Вадимівна

– доктор економічних наук, доцент, зав. кафедри менеджменту, Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса

Єліссєва

Оксана Костянтинівна

– доктор економічних наук, професор, академік АЕН України, професор кафедри статистики, обліку та економічної інформатики, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Зелінська Анетта

– професор, кафедра логістики, факультет бізнесу та менеджменту, Вроцлавський університет економіки та бізнесу (м. Вроцлав, Польща)

Іванов

Сергій Володимирович

– доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, генеральний директор ТОВ «АБК Дніпро»

Карімов

Геннадій Іванович

– кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Дніпровський державний технічний університет

Клісінські Януш

– доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу і підприємництва університету (м. Бяльско-Бяла, Польща)

Ковальська

Любов Леонідівна

– доктор економічних наук, професор, зав. кафедри підприємництва, торгівлі та логістики, Луцький національний технічний університет

- Косова
Тетяна Дмитрівна** – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів, обліку та оподаткування, Національний авіаційний університет
- Кривицька
Ольга Романівна** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, обліку і аудиту, Національний університет «Острозька академія»
- Могилова
Анастасія Юрївна** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та міжнародного менеджменту, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
- Никифорок
Олена Ігорівна** – доктор економічних наук, професор, зав. відділом розвитку виробничої інфраструктури, ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України
- Сатир
Лариса Миколаївна** – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, Білоцерківський національний аграрний університет
- Усикова
Олена Миколаївна** – доктор економічних наук, доцент, директор навчально-наукового інституту економіки і управління, Миколаївський національний аграрний університет
- Халатур
Світлана Миколаївна** – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
- Ципліцька
Олена Олександрівна** – доктор економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу промислової політики, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
- Юдіна
Світлана Валеріївна** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та обліку, Дніпровський державний технічний університет

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Гончаренко О. В., Тимошук В.В. Honcharenko Oksana, Tymoshchuk Vasyl Інституціональний аспект інноваційної модернізації агропромислового виробництва Institutional aspect innovative modernization of agricultural production.....	7
Коренюк П.І., Грицан Ю.І. Koreniuk Petr, Grytsan Yurii Менеджмент екологізації суспільного виробництва в контексті використання потенціалу природних ресурсів Ecologization management of social production in the context of using the potential of natural resources.....	15
Купріна Н.М. Kuprina Nataliia Глобальна конкурентоспроможність і економічна трансформація національної економіки та її суб'єктів: теоретичний та практичний аспект Global competitiveness and economic transformation of the national economy and its subjects: theoretical and practical aspect.....	22
Levchuk Kateryna, Romaniuk Roman Левчук К.О., Романюк Р.Я. Study of harmful substances emissions into the air on the territory of ukraine and the city of kamianske Дослідження викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря на території України та міста Кам'янське.....	32

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Будько О.В., Кіріченко О.І. Budko Oksana, Kirichenko Oleksii Екологічний аудит у системі управління підприємством Environmental audit in the enterprise management system.....	41
Карімов Г.І., Карімов І.К., Нужна С.А., Крупій О.В., Жордочкін В.В. Karimov Hennadii, Karimov Ivan, Nuzhna Svitlana, Krupii Oleksandr, Zhordochkin Vadim Екологічна складова розвитку підприємств водопровідно-каналізаційного господарства The ecological component of the development of the enterprises of the water-sewage managements.....	48
Коваленко О.В., Татценко В.І. Kovalenko Elena, Tattsenko Valeriia Напрями удосконалення управління прибутковістю підприємства в сучасних умовах Directions of improvement of enterprise profitability management in modern conditions.....	56
Коренюк П.І., Дмитроченков М.В. Koreniuk Petr, Dmytrochenkov Mykyta Оцінка ефективності цифрових маркетингових комунікацій для забезпечення розвитку підприємства Assessing the effectiveness of digital marketing communications for ensuring the development of the enterprise.....	63

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Hanziuk Svitlana, Kalinichenko Tetiana Ганзюк С.М., Калініченко Т.О. Digital transformation in the banking business Цифрова трансформація в банківському бізнесі.....	70
Xalatur S.M., Masjuk Y.U., Kozyna V.V. Khalatur Svitlana, Masiuk Yuliia, Kozyna Viktoriia Підходи до планування фінансової діяльності банку в умовах макроекономічної нестабільності Approaches to the planning of the financial activities of the bank in the conditions of macroeconomic instability.....	77
Юдіна С.В., Коновалов Д.С. Yudina Svitlana, Konovalov Denys Управління ризиками фінансових відносин підприємства з іншими суб'єктами Risk management of financial relations of the enterprise with othersubjects.....	84

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Будько О.В., Губський Ю.Г. Budko Oksana, Hubskyi Yurii Особливості формування консолідованої фінансової звітності підприємства Features of the consolidated financial statement of the enterprise.....	92
Хмелюк А.В., Нежумиря В.А. Khmelyuk Alona, Nezhumyria Valentin Моделі поведінки витрат: управлінський аспект Models of cost behaviour: a managerial perspective.....	99
Хмелюк А.В., Шостак Р.В. Khmelyuk Alona, Shostak Roman Управлінський контроль діяльності господарських товариств Management control over the activities of business entities.....	107

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

DOI: 10.31319/2709-2879.2023iss2(7).293534pp7-14
УДК 330.341.1

Гончаренко О.В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, академік АЕНУ, Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Дніпро
ORCID ID: 0000-0001-6410-4966
e-mail: Oksana_goncharenko@ukr.net

Тимошук В.В., аспірант кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Дніпро
ORCID ID: 0009-0006-8901-2543
e-mail: tymoshchuk.v.v@dsau.dp.ua

Honcharenko Oksana, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Economics Department, Dnipro State Agrarian and Economic University
Tymoshchuk Vasyi, Postgraduate student of the Department of Economics, Dnipro State Agrarian and Economic University

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

INSTITUTIONAL ASPECT INNOVATIVE MODERNIZATION OF AGRICULTURAL PRODUCTION

Обґрунтовано інституціональні детермінанти інноваційної модернізації агропромислового виробництва.

Встановлено, що трансформаційними особливостями вітчизняної агросфери стали: монокультурне агропромислове виробництво, його структурна деформація, посилення деградації земельних та водних ресурсів, зростання залежності агровиробників від імпорту ресурсів для виробничого процесу і скорочення чисельності сільських працівників та населення сільських громад.

Аргументовано, що трансформаційні перетворення агропромислового виробництва мають бути орієнтованими на масштабні модернізаційні зміни виробничого процесу за умов відтворення родючості земель, покращення якісних характеристик харчових продуктів, розширення наявного експортного потенціалу аграрної продукції і частки конкурентоспроможної продукції.

Обґрунтовано, що інституціональне забезпечення інноваційної модернізації агропромислового виробництва має супроводжуватися формуванням ефективних базисних і спеціальних інститутів та інституцій, що відповідатимуть критеріям системності при їх включенні в ієрархічну структуру норм та інститутів інноваційного спрямування.

Визначені стратегічні орієнтири інноваційної модернізації агропромислового виробництва: запровадження мотивів та стимулів для структурних змін аграрного виробництва, активізація розвитку малих форм господарювання, інтеграція виробничих процесів, використання конкурентних переваг.

Ключові слова: агропромислове виробництво, модернізація, інноваційний розвиток, інституціональне забезпечення, інститут, інституція, трансформація.

The institutional determinants of innovative modernization of agricultural production are substantiated.

It is established that the transformational features domestic agricultural production are monoculture agricultural production, its structural deformation, increased degradation of land and water resources, growing dependence of agricultural producers on imported inputs for the production process, and a reduction in the number of rural workers and the population of rural communities.

It is argued that transformational changes in agro-industrial production should be focused on large-scale modernization changes in the production process in terms of restoring land fertility, improving the quality characteristics of food products, expanding the existing export potential of agricultural products and the share competitive products.

It is established that the threats to the recovery of agricultural production are the narrowing of the domestic consumer market; reduction of the purchasing power of the population with a decrease in its number; reduction and blocking of exports of agricultural products; rising costs of material resources and rising costs of agricultural products and food prices.

It is substantiated that institutional support for the innovative modernization of agro-industrial production should be accompanied by the formation of effective basic and special institutions and institutions that meet the criteria of systematicity when they are included in the hierarchical structure of norms and institutions of innovation.

It is emphasized that the institutional support for innovative modernization should implement the following key tasks: ensuring a favorable investment climate for attracting financial resources to processing enterprises and the formation of local regional structures with low capacity for processing agricultural raw materials; creating conditions for the inclusion of agricultural producers in global value chains.

Institutional interventions should be aimed at stimulating the diffusion and development of product innovations; supporting and shaping organizational structures for vertical and horizontal integration; supporting and shaping organizational frameworks for vertical and horizontal integration; and restructuring forms of state support for agricultural production.

The strategic guidelines for the innovative modernization of agro-industrial production are defined: introduction of motives and incentives for structural changes in agricultural production, intensification of the development of small forms of management, integration of production processes, and use of competitive advantages.

Key words: *agro-industrial production, modernization, innovative development, institutional support, institution, institution, transformation.*

JEL Classification: *E61; O31*

Постановка проблеми. Модернізаційні трансформації вітчизняного аграрного сектору вочевидь детермінуватимуться глобальними трендами та онтологічними особливостями функціонування українського агросектору, зокрема, кліматичними змінами, виснаженням наявного природоресурсного потенціалу агровиробництва; розширенням корпоративного впливу й концентрацією власності та контролю в аграрній сфері; посиленням вимог до біобезпеки й екологічних стандартів продукції; змінами споживчих переваг до харчування у напрямку рослинницької білкової продукції; коливанням цін продовольчих ринків й ринків ресурсів аграрного виробництва; міграцією трудового потенціалу і самого сільського населення.

Беззаперечним можна вважати той факт, що стратегічним вектором для національної економіки та її аграрної сфери є інноваційний розвиток. Пovoєнний шлях відновлення й подальше зростання агропромислового виробництва, стан продовольчого забезпечення населення обумовлюють обґрунтування та реалізацію довгострокових завдань розвитку на засадах інноваційної модернізації. В той же час, сучасний стан галузі та економіки потребують одночасного врахування та вирішення завдань короткострокового, середньострокового, довгострокового розвитку.

Інституціональне забезпечення інноваційних стратегій в онтологічному вимірі відбувалось в світовій економіці на засадах *Програми відновлення Європи* при реалізації завдань «плану Маршалла», що дозволило ефективно втілити реформи аграрної сфери у ФРН,

Італії, Японії, Ізраїлі. Програмними документами передбачався дієвий перелік заходів інституціонального впливу, спрямований на створення нових робочих місць, реалізацію експортоорієнтованих завдань економіки, збільшення зовнішнього фінансування і залучення додаткових ресурсів тощо. В той же час, успіх від втілення запланованих регулюючих інструментів визначався рівнем інституціональної системності та повнотою врахування властивих для певної господарської системи економічних, соціальних, ментальних, культурних особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний науковий економічний дискурс, що орієнтований на дослідження відтворювальної динаміки соціально-економічних систем, потребує наукового підходу й адекватної предмету дослідження методології, що наблизить до визначення сутності процесів, які відбуваються в економіці; з'ясування зв'язків з іншими соціальними та економічними явищами; виявлення закономірностей суспільного розвитку і специфічних особливостей їх реалізації в умовах сьогодення. Подібна спрямованість наукового дослідження сприятиме обґрунтуванню траєкторії розвитку національної економіки, її галузей з урахуванням глобальних тенденцій і можливостей реалізації ресурсного потенціалу.

Визначення трендів постіндустріального розвитку світового господарства активізувало дослідження інструментарію і рушійних сил інноваційної модернізації економічної системи, що отримало розвиток в наукових роботах В. Вишневського, А. Гриценка, В. Дементьєва, А. Гейця, А. Чухна [1-2; 5] та інших. Специфіку відтворювального процесу та потенціал інноваційної модернізації вітчизняного агропромислового виробництва досліджували М. Малік, Л. Молдаван, К. Прокопенко, П. Саблук, Л. Федулова, О. Шпикуляк, О. Шубравська [3; 6-7].

Системний базис для обґрунтування впливу елементів інституціонального регулювання на інноваційну динаміку економічної системи було сформовано в роботах В. Дементьєва, Д. Норта, Дж. Ходжсона, Й. Шумпетера [1;8-9]. Сучасний етап досліджень інноваційної проблематики характеризується різноспрямованістю методологічних інструментів й спробами конкретизації елементів інституціонального регулювання інноваційної динаміки.

При значному теоретичному доробку, присвяченому модернізаційним трансформаціям економік, їх структурним перетворенням, особливостям регулювання, залишаються достатньо дискусійними окремі сутнісні і практичні аспекти модернізаційних змін агропромислового виробництва; його інституціонального забезпечення, що актуалізує важливість і обумовлює перспективність проведення подальших наукових досліджень проблематики.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є дослідження інституціональних складових інноваційної модернізації агропромислового виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. У довоєнні часи стан модернізаційного потенціалу вітчизняного агропромислового виробництва можна було визначати обсягом та рентабельністю наявного виробництва і його експортними можливостями, а масштабний модернізаційний процес й техніко-технологічне оновлення були переважно доступними для крупних виробників зернових і технічних культур та товаровиробників продукції птахівництва [6, с.29-30]. Даний процес не мав комплексного характеру і концентрувався, переважно, на отриманні виробничої та економічної результативності при суттєво меншій увазі до екологічних й соціальних чинників.

На глобальні виробничі і збутові ланцюжки створення вартості припадає майже 50 % обсягів світової торгівлі. Перевагою для країн з трансформаційною економікою, від включення сільськогосподарських товаровиробників до подібних процесів є перспективи підвищення продуктивності за рахунок переорієнтації з сировинного експорту на продаж обробленої товарної продукції. Окрім того, можна спрогнозувати позитивний вплив від розширення присутності в агропродовольчому глобальному ланцюгу на структурні перетворення національної економіки, адже це пришвидшуватиме перехід від домінуючої аграрної спрямованості, з переважанням в експорті сировинної продукції, до суспільного господарства, яке базується на продукуванні послуг, які властиві постіндустріальній економіці.

Експертами Світового банку визначено, що зростання на 1 % частки участі виробників в глобальних ланцюгах дозволяє підвищувати дохід на душу населення в країні більш як на 1 %, що фактично вдвічі більше, чим можливості традиційної торгівлі. Це також здатне

скоротити масштаби бідності і створить робочі місця у більш продуктивних сферах обробної промисловості і послуг [10]. Національна економіка, у довоєнний період, не характеризувалася високою часткою у структурі експорту поглибленої переробки. Незначне зростання частки продукції, орієнтованого на внутрішній ринок плодоовочевого господарства, не забезпечило розширення участі вітчизняних виробників у глобальних процесах, адже запропонована проміжна продукція (томатна паста, соки і їх концентрати, плодове і ягідне пюре, заморожені овочі, фрукти) у деяких країнах часто використовувалася як сировинний матеріал для подальшого виробництва й експорту продуктів більш поглибленої переробки.

Висока частка створеної експортної сировини відбиває трансформаційну особливість вітчизняного агровиробництва і також створює додану вартість. Разом з тим, ціни на сировину є більш волатильними, а такий вектор розвитку агропромислового виробництва не відповідає глобальним трендам та принципу сталого господарювання. Так додана вартість, сформована у сільському господарстві з 2001 року по 2015 рік збільшилася фактично у 2 рази, а із розрахунку на 1 зайнятого у 9 разів, що підтверджує поступальний характер залучення аграріїв до глобального виробничого процесу і важливість орієнтації на світовий ринок. В той же час, подібні позитивні трансформації відбувалися паралельно із розширенням глобальної спеціалізації аграрного сектора, де почало переважати монокультурне сільськогосподарське виробництва, виникла структурна деформація, посилилась деградація земельних і водних ресурсів, зростає залежність виробників від імпортованих ресурсів для виробничих процесів і скоротилася чисельність сільських працівників та населення сільських територій.

Українські сільськогосподарські товаровиробники, які представляють крупний аграрний бізнес переважно інтегровані до глобального процесу виробництва і переробки сільськогосподарської продукції, але у довоєнний час їх представництво поширювалося тільки на сферу рослинництва, його сировинний сегмент та первинну переробку. Експортні товарні операції здійснювалися безпосередньо посередниками або за їх допомогою. Диверсифікація аграрного виробництва та додатковий обсяг інвестицій у розвиток поглибленої переробки стримується відсутністю нагальних потреб через високі ціни на аграрну продукцію сировинного напрямку і достатньо високим і доволі стабільним попитом на глобальному ринку.

Повоєнна відбудова аграрної сфери має бути орієнтованою на повномасштабні модернізаційні зміни виробничих процесів за умов збереження і відтворення родючості сільськогосподарських земель, покращення якості харчових продуктів, розширення наявного експортного потенціалу сільськогосподарської продукції і сегменту високоякісної й конкурентоспроможної продукції. Безперечно подібні зміни у повоєнних умовах розвитку можуть бути реалізованими тільки на умовах запровадження інноваційних технологій, цифровізації процесів, що сприятиме зростанню продуктивності та економічної ефективності аграрного виробництва, зниженню виробничих витрат та сформує передумови для масштабування виробництв з поглибленою переробкою аграрної продукції.

Інноваційній модернізації властиві революційні (радикальність змін, системність зрушень, тотальний характер, нелінійність) і еволюційні (незворотність динаміки, поступальний і циклічний характер, прогресивність) ознаки (рис. 1). Цілеспрямованість зазначеному процесу надає вплив екзогенних факторів (глобалізація, інститут держави, ринковий механізм, суспільство) та ендогенних (створене інституціональне середовище). Динамічність процесу інноваційної модернізації забезпечує ієрархічна структура та дія сформованих норм та інститутів, що відображає рівень інституціоналізації даного процесу.

Інституціональне забезпечення процесу інноваційної модернізації має реалізувати наступні ключові завдання:

- 1) забезпечити сприятливий інвестиційний клімат для залучення фінансових ресурсів та інвесторів до переробних підприємств (наприклад, у харчопереробну галузь) і формування локальних регіональних структур з невеликою потужністю для переробки сільськогосподарської сировини, які здатні здійснювати середні й малі агропідприємства;

- 2) сформувані умови для включення вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників до глобальних ланцюгів створення вартості, що інтегрують локалізовані у різних регіонах та країнах стадії й складові процесів перетворення аграрної сировини у кінцеву

продукцію і навколо яких сконцентроване міжнародне виробництво, зовнішні торговельні операції, інвестиційні ресурси. В даному аспекті, важливими видаються заходи, які сприятимуть процесу переміщення вітчизняних аграрних виробників до процесу, орієнтованого на поглиблену переробку продукції. Важлива роль тут належить малому й середньому агробізнесу, їх об'єднанням, що можуть потрапляти у вже існуючі ланцюжки й структури або засвоювати нові продуктові ланцюги (плодоовочевий, органічний, птахівницький, нішевого виробництва), а також українським товаровиробникам ресурсного та матеріального забезпечення аграрного господарства (добрива, насіннєвий матеріал, засоби для захисту рослин і тварин, біологічні добавки, сільськогосподарська техніка). У довгостроковому періоді зазначені заходи здатні сприяти оптимізації структури сільськогосподарського виробництва і збільшувати частку високотехнологічних виробництв, а також підвищувати зайнятість.

Рис. 1. Структурно-логічна схема сутнісного змісту та системоутворюючі фактори інноваційної модернізації

Джерело: розробка авторів

3) з метою оптимізації структурних трансформацій в агросфері важливим вбачається проведення оцінки і прийняття заходів для спрямування на ринки, що надають потенційні можливості для нарощування обсягу доданої вартості;

4) стимулювати поширення й розробку продуктивних інновацій. В даному аспекті важливими виступають відновлення та підтримка аграрної науки і НДДКР для формування безперервного інноваційного процесу в аграрній сфері. Подібні заходи неможливі без значних фінансових вкладень та підтримки, але є ключовими складовими у реалізації інноваційного розвитку. Потребує модернізації і відновлення на сучасних організаційних засадах система наукових фундаментальних розробок, дослідних структур і господарств, дослідницького середовища;

5) підтримувати й формувати організаційні засади для вертикального і горизонтального об'єднання, які дозволяють примножувати економічні переваги для різних учасників глобальних процесів формування вартості (формування прямих торговельних операцій і відносин, асоціацій аграрних виробників, кооперативів, співробітництво для скасування бар'єрів у сфері переміщення продуктів, інформації).

6) інституціональним регулюючим інструментом для збільшення обсягу доданої вартості аграрними виробниками у короткостроковому періоду може виступати реструктуризація заходів і форм державної підтримки аграрного виробництва. Так світовий досвід підтверджує ефективність підтримки державою загальних служб, створених в аграрній сфері, що опікуються проблемами НДДКР та аграрними інноваціями, надають інспекційні послуги, здійснюють технічне обслуговування існуючої інфраструктури, реалізують маркетинг та просувають аграрну продукцію, займаються її зберіганням.

Висновки з даного дослідження. Держава як ключовий інститут в реалізації регулюючого впливу має сконцентруватися на формуванні сприятливого інноваційного бізнес-середовища, інвестиційного клімату, забезпечувати захист інтелектуальної власності та умови для залучення іноземних інвестицій; сприяти зростанню якості аграрної освіти і доходів працівників аграрних підприємств й сільських громад; прийнятті заходів для спрощення наявних регулятивних митних процедур; модернізації системи комунікацій і зв'язку, транспорту, логістичного забезпечення й відповідної інфраструктури.

В той же час, руйнування існуючої логістичної інфраструктури, проблеми експорту традиційної сільськогосподарської продукції, нові екологічні та споживчі стандарти глобального ринку щодо якості і умов виробництва аграрної продукції, зміна клімату, виснаження і погіршення в стані природних ресурсів, підвищення вартості засобів захисту посівних площ і мінеральних добрив, – здатні вносити корективи у сформовану структуру агропромислового виробництва.

В процесі формування елементів та інструментів інституціонального забезпечення інноваційної модернізації важливим вбачається формування ефективних інститутів та інституцій, які відповідатимуть критеріям системності й комплементарності при включенні в ієрархічну структуру інститутів та інституцій інноваційного спрямування. Недотримання критерію інституціональної системності обумовлює необхідність започаткування інституціональних змін або інституціональної реконструкції. Регулювання та інституціональне забезпечення економічної динаміки неможливо реалізувати без активної державної участі, що виступає детермінантою забезпечення стійких й адекватних умов діяльності суб'єктів ринку, створення інституціонального базису для інноваційної діяльності економічних суб'єктів, розвитку креативних сфер суспільного господарства, цифрових технологій.

Для збалансованого розвитку аграрної сфери першочерговим заходом є запровадження мотивів і стимулів для структурних трансформацій агровиробництва, активізації розвитку малих форм господарювання, інтеграційних виробничих процесів, використання конкурентних переваг еволюційного спрямування (високий рівень забезпечення ключовими видами продовольства і сировиною, зростання темпів аграрного виробництва протягом тривалого періоду, збільшення обсягів інвестицій, формування тенденції до зростання частки продукції з більшим обсягом доданої вартості). Загрозами для збалансованого відновлення агропромислового виробництва залишається висока ймовірність звуження внутрішнього

споживчого ринку і скорочення купівельної спроможності населення при зменшенні його чисельності; скорочення і блокування експорту продукції агросфери; зростання вартості матеріальних ресурсів й відповідне зростання собівартості вітчизняної аграрної продукції та цін на продовольство.

Список використаної літератури

1. Дементьев В.В., Вишневецкий В.П. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз. *Економічна теорія*. 2011. № 3. С.5-20.
2. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь ; [за заг. ред. В.М. Гейця та ін.]. К. : НАН України, 2015. 336 с.
3. Саблук П.Т. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило. К. : ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с.
4. Федулова Л. І. Інноваційний розвиток економіки України: проблеми та перспективи. *Економічний вісник університету*. 2020. № 44. С. 42-49.
5. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. К.: ЛОГОС, 2003. 617 с.
6. Шубравська О.В., Прокопенко К.О. Забезпечення продовольчої безпеки України: повоєнний контекст. *Економіка України*. 2022. № 7. С. 21–42.
7. Шубравська О.В., Прокопенко К.О. Перспективи модернізації аграрного сектору України. *Економіка України*. 2013. № 8 (261). С.64-76.
8. Denzau, A., North, D. Shared Mental Models: Ideologies and Institutions? *Kyklos*. 1994. Vol. 47. № 1. P. 3–31.
9. Hodgson G. M. The Approach of Institutional Economics. *Journal of Economic Literature*. 1998. Vol. 36. № 1. P. 166-192.
10. World development report 2020: Trading for development in the age of global value chains. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/310211570690546749/pdf/World-Development-Report-2020-Trading-for-Development-in-the-Age-of-Global-Value-Chains.pdf> (дата звернення: 25.09.2023).

References

- [1] Dementiev V.V., Vichnevckii B.P. (2011) *Why Ukraine the not innovative state: institutional analysis*. *Ekonomichna teoria*, vol.3, pp. 5-20.
- [2] Heyets V.M. (2015) *Innovatsiina Ukraina 2020* [Innovative Ukraine 2020], NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- [3] Sabluk P.T., Shpikuliak, O.G., Kurilo, L.I. (2010) *Innovatiinai diulnist v agrarnii sferi:instutusalnii aspekt* [Innovation activities in the agricultural sector: institutional aspects], NNZ IAE, Kyiv. (in Ukrainian)
- [4] Fedulova L. (2020) Innovative development of the economy of Ukraine: problems and prospects. *Economic Bulletin of the University*, vol. 44, pp. 42-49.
- [5] Chukhno, A. (2003) *Postindustrialna ekonomika: teoriia, praktyka ta yikh znachennia dlia Ukrainy* [Post-industrial economy: theory, practice and their significance for Ukraine], LOHOS, Kyiv. (in Ukrainian)
- [6] Shybravska, O.B., Prokopenko K.O. (2022) Ensuring food security of Ukraine: post-war context. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 7. pp. 21–42.
- [7] Shybravska, O.B. & Prokopenko, K.O. (2013). *Percpektivy modernizathii agrarnogo sektory Ukrainy* [Prospects for the modernization of the agricultural sector of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no 8, pp. 64-76.
- [8] Denzau A., North, D. (1994) Shared Mental Models: Ideologies and Institutions?, *Kyklos*, vol. 47, no 1, pp. 3-31.
- [9] Hodgson, G. M. (1998), The Approach of Institutional Economics, *Journal of Economic Literature*, vol. 36, no 1, pp. 166-192.

- [10] World Bank Group (2020), World Development Report 2020. Trading for Development in the Age of Global Value Chains. Available at: URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/310211570690546749/pdf/World-Development-Report-2020-Trading-for-Development-in-the-Age-of-Global-Value-Chains.pdf> (accessed 25 September 2023).

Надійшла до редколегії 29.09.2023

DOI: 10.31319/2709-2879.2023iss2(7).293537pp15-21
УДК 658:005

Коренюк П.І., доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0001-8321-3199
e-mail: korenyukp@gmail.com

Грицан Ю.І., доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри екології і навколишнього
природного середовища
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0002-7443-0930

Koreniuk Petr, Doctor of Economics, Professor, Professor Department of Management
Dniprovsky State Technical University, Kamianske

Grytsan Yurii, Doctor of Sciences (Biology), Professor, Head of the Department of Ecology and
Environmental Protection
Dniprovsky State Technical University, Kamyanske

МЕНЕДЖМЕНТ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

ECOLOGIZATION MANAGEMENT OF SOCIAL PRODUCTION IN THE CONTEXT OF USING THE POTENTIAL OF NATURAL RESOURCES

У сучасних умовах значимість проблеми екологізації суспільного виробництва посилюється дефіцитом природних ресурсів і уже через декілька десятиріч набуде загрозливого характеру. Економічні методи регулювання, переведення процесів трансформації зовнішніх витрат у внутрішні вимагають розгляду й екологічної складової у виробничих витратах підприємства, що включає природоохоронні витрати і частину економічного збитку, що відшкодовується, через систему екологічних платежів за забруднення навколишнього природного середовища. Економічна оцінка природних ресурсів є концептуальною основою платного природокористування підприємств галузей національної економіки. Зростаючі темпи використання природних ресурсів аграрним сектором обумовили проблему раціонального використання, розширеного відтворення та збереження природних ресурсів. В контексті інвайронментального менеджменту екологізація суспільного виробництва має враховувати економічну та соціальну складову. Гармонізація відносин у системі "суспільство-природа" або "економіка-екологія" вимагає орієнтації національної економіки на досягнення оптимальної екологічності суспільного виробництва.

Ключові слова: екологізація, суспільне виробництво, потенціал, природні ресурси, середовище, ринок, соціальний, раціоналізація.

In today's conditions, the importance of the problem of environmentalization of social production is increased by the shortage of natural resources and will take on a threatening character in a few decades. Economic methods of regulation, transfer of processes of transformation of external costs into internal require consideration of the environmental component in the production costs of the enterprise, which includes environmental protection costs and part of the economic loss that is compensated through the system of environmental payments for pollution of the natural environment. The economic evaluation of natural resources is the conceptual basis of the paid nature use of enterprises of the branches of the national economy. In conditions of a certain limitation of natural resources, the main source of environmental aggression is actually political conflicts, although in most cases they have an economic origin. From the point of view of environmental management, political conflicts are considered as a struggle for possession of natural and other resources. Yes, conflicts have recently started to arise due to the lack of natural resources. Imperceptibly, but steadily, the

importance of resource security is growing and, in our opinion, it will become dominant in 50–100 years, and will actually grow into national security. The growing rate of use of natural resources by the agricultural sector caused the problem of rational use, extended reproduction and preservation of natural resources. In the context of environmental management, the greening of social production must take into account the economic and social component. Based on our research, the harmonization of relations in the "society-nature" or "economy-ecology" system requires the orientation of the national economy to achieve optimal environmental sustainability of social production. If the state ignores microeconomic problems, it will not achieve stable macroeconomic indicators. And, as the experience of the developed countries of the world shows, the problem of establishing proper economic and legal responsibility is organically connected with the formation of the ecological and economic mechanism of nature management, and hence the direction of transformational processes.

Key words: *environmentalization, social credibility, potential, natural resources, environment, market, social, rationalization.*

JEL classification: *C51, C81, D81, J30*

Постановка проблеми. Соціально-екологічні проблеми трансформаційних процесів та потреба їх послідовного розв'язання займають вагомe місце в сталому розвитку держави. Крім того, відомчий, поресурсний підхід до збереження природного середовища, низький ступінь екологічності виробничих технологій, нерідко відсутність перспективного, стратегічного підходу до природоохоронної діяльності; низький рівень екологічної культури лише посилюють проблеми взаємовідносин людини, суспільства та природного середовища. Поняття екологізації суспільного виробництва, введене до наукового обороту порівняно недавно, має неоднозначне тлумачення. Крім того, екологізація суспільного виробництва передбачає: більш якісне і кількісне використання фінансово-економічних і правових принципів та інструментів раціоналізації природокористування адміністративно-ринкової орієнтації (екологічний аудит, екологізація системи оподаткування, екологічне страхування й ін.); поглиблення еколого-економічних досліджень у системах "суспільство – природа", "економіка – екологія" (вимір повних витрат у природокористування, оцінка економічної шкоди здоров'ю населення від погіршення якості продуктів харчування й ін.); екологічну орієнтацію суспільних відносин (участь громадськості у вирішенні екологічних проблем).

Важливими є ряд робіт з дослідження окремих елементів управління екологізацією суспільного виробництва та використання природних ресурсів таких видатних вчених як І.К. Бистряков [9, 12], І.С. Варламова [1], С.І. Варламова [1], М.І. Герасимов [10], Д.В. Клиновой [9, 12], П.І. Коренюк [2], С.О. Лизун [8], Є. В. Мішенін [2], В.О. Паламарчук [2], В.В.Панько [3], С.І. Пирожков [4], О.В. Прокопенко [5], В.П. Руденко [6], А.В. Степаненко [10], А.М. Сундук [11], М.А. Хвесик [4, 7, 8, 9, 12] та інших вчених. Екологізація суспільного виробництва має кількісну і якісну визначеність [6], виражатися цілісною системою натуральних і вартісних (еколого-економічних) показників. При цьому, екологічність суспільного виробництва, природокористування розглядається нами як характеристика процесу екологізації господарської діяльності: екологічний ефект на одиницю виробленої споживної вартості; рівень екологічної безпеки суспільного виробництва; інтегральне екологічне навантаження на природно-ресурсний потенціал території й ін. Не зайвим буде підкреслити, що проблема гармонічного розвитку включає два ключових поняття: потреба суспільства й обмеження, що накладаються на здатність природного середовища задовольняти сучасні потреби та потреби майбутніх поколінь щодо природних ресурсах у виробничих, соціальних, побутових, рекреаційних та оздоровчих цілях.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розробка методологічних та практичних підходів до екологізації суспільного виробництва в контексті використання природно-ресурсного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічні методи регулювання, переведення процесів трансформації зовнішніх витрат у внутрішні вимагають розгляду й екологічної складової у виробничих витратах підприємства, що включає природоохоронні

витрати і частину економічного збитку, що відшкодовується, через систему екологічних платежів за забруднення навколишнього природного середовища. Тим часом, на макроекономічному рівні шляхом використання показників національного доходу, суспільного національного продукту, обсягів капіталовкладень та ін.) пропонується створювати низку відносних еколого-економічних показників для цілей загальноекономічного аналізу: частка втрат, зв'язаних із забрудненням довкілля, у виробленому валовому суспільному продукті чи національному доході; частка капітальних вкладень екологічного призначення в загальному їхньому обсязі; співвідношення витрат на боротьбу з забрудненням навколишнього середовища і збитку від нього; ряд додаткових відносних показників, розрахованих у залежності від мети конкретного аналізу і наявних даних. Оцінка просторових ознак показує, що окремі регіони можуть перевищувати рівень держави і поріг капіталізації. Але це точкові випадки. Враховуючи це, природним ресурсам досить важко позиціюватися в межах ринкового середовища і забезпечувати формування необхідних ринкових показників. Шляхом поліпшення є розбудова інституціональної сфери і важливих інструментів, що забезпечить можливість переходу природних ресурсів до нового рівня функціонування. Методологія системного підходу про існування єдиної принципової схеми управління, найбільш спрощену модель якої можна подати у вигляді типового контуру управління (рис. 1).

Рис. 1. Принципова модель екологічного управління

Джерело: складено авторами

За цією системною моделлю органи управління в галузі екології здійснюють управляючий вплив на підставі законів, указів, підзаконних нормативних актів, стандартів, постанов, наказів, програм екологічного спрямування на соціальні об'єкти, підприємства та природні об'єкти, які у відповідності до отриманого управляючого впливу можуть змінювати свій стан, діяльність і кількісні та якісні параметри.

Так, в сучасних умовах глобальний ландшафт формують процеси, що локалізовані в межах різних полюсів впливу і переслідують протилежні інтереси. Глобальним фактором виступає поширення і становлення постіндустріальних формацій, тенденції розвитку інформаційної економіки, її інтеграція до переважної більшості сфер розвитку. Так, природні ресурси, за умови його інтеграції до зони впливу ринку можуть змінювати свої окремі властивості. Зрозуміло, що для проходження цих етапів необхідними є суттєві мотиваційні засади і економічні преференції, що можуть бути задіяні за умови подібної інтеграції. Іншими словами, йдеться, що необхідними виступають інтереси, що можуть бути драйверами для розвитку подібних взаємодій.

В регіональному аспекті капіталізація природних ресурсів варіює. Але, в загальному тренді, кожний показник регіонів формує загальнодержавний рівень. Для водних ресурсів за 2018 р. високі % капіталізації тяжіють до Дніпропетровської, Донецької областей. Крім того, Запорізька область теж має високий рівень капіталізації. % цих регіонів становлять > 10 % і перевищують загальнодержавний рівень. Черкаська область теж показує високий рівень. Для земельних ресурсів за цей же рік показник держави перевищують 11 регіонів. Максимальні проценти тяжіють до столиці і промислових регіонів.

Економічна оцінка природних ресурсів є концептуальною основою платного природокористування підприємств галузей національної економіки. Так, у поняття “природно-ресурсний потенціал” входять, наряду з ресурсами, які використовуються у нинішніх умовах, також ті види природних ресурсів, які ще не знайшли свого використання в силу недостатнього рівня розвитку продуктивних сил. Тобто, у нинішніх умовах вони мають статус природних об’єктів.

В умовах певної обмеженості природних ресурсів основним джерелом інвайронментальної агресії виступають власне політичні конфлікти. З позиції інвайронментального менеджменту політичні конфлікти розглядають як боротьбу за володіння природними та іншими ресурсами. Так, останнім часом почали виникати конфлікти з причини недостачі природних ресурсів. Непомітно, але стабільно зростає важливість ресурсної безпеки і уже через 50–100 років вона стане домінуючою, тобто фактично переростатиме в національну безпеку. Це чітко розуміють розвинуті країни. Адже, правило 80 на 20 означає, що 20 відсотків населення планети володіє 80 відсотками природних ресурсів (країни, що розвиваються), а на долю інших 80 відсотків припадає лише 20 відсотків ресурсів (розвинуті країни).

В таких умовах виникають глобалістичні течії з єдиним завданням по виведенню ресурсів з країн, які розвиваються. Шляхів є багато і вони всі різні. Наприклад прихований експорт матеріаломісткої продукції, де у структурі собівартості матеріали посідають 60 відсотків і вище (зерно, металопрокат, сировина і т. д). Прикладами прихованого імпорту робочої сили і науковомісткості є імпорт оргтехніки, продукції електронної галузі, автомобілів і годинників. Тобто, якщо співставити експортно-імпортний баланс, то виходить, що «треті країни» здійснюють обмін у вигляді практично незамінних природних та інших матеріальних ресурсів на відтворені ресурси у вигляді робочої сили і науковомісткої продукції. Такий фактично нерівноправний обмін за формою можливо за формою є і юридично вірним. Але за сутністю він є виразом інвайронментальної агресії і формує глибинні стратегічні конфлікти.

В сучасних умовах значимість проблеми екологізації суспільного виробництва посилюється дефіцитом природних ресурсів і уже через декілька десятиріч набуде загрозливого характеру. Отже, як результат інвайронментальної агресії, виникає багато проблем та проблемних питань, які лише посилюють інвайронментальний конфлікт між зростаючими потребами людства і обмеженістю природних ресурсів, між «багатими» і «бідними» країнами, між рівнем екологічного, духовного та культурного виховання населення та тими викликами, які нас можуть очікувати.

Зростаючі темпи використання природних ресурсів аграрним сектором обумовили проблему раціонального використання, розширеного відтворення та збереження природних ресурсів. Природні ресурси нарівні з трудовими, матеріально-технічними, фінансовими ресурсами, відіграють провідну роль у розвитку добувних та переробних галузей національної економіки. Отже, природні ресурси у суспільному виробництві виступають як економізована природа.

Одним з компонентів природокористування є видобуток корисних копалин та безпосереднє використання у процесі життєдіяльності людини, зокрема суспільному виробництві. Як показує досвід, виконання комплексних державних програм щодо перетворення природного середовища може сприяти поліпшенню якісних показників стану та продуктивності потенціалу ресурсів природного середовища. Під поняттям “перетворення”, доцільно розуміти направлену діяльність захисту від стихійних явищ, ліквідацію наслідків антропогенного навантаження та ряд інших природозберігаючих заходів.

Неоднорідні погодні, кліматичні та ґрунтові умови неоднозначно впливають на ефективність суспільного виробництва. Це зумовлює формування різних типів систем використання, відтворення та збереження природно-ресурсного потенціалу території у суспільному виробництві (рис. 2).

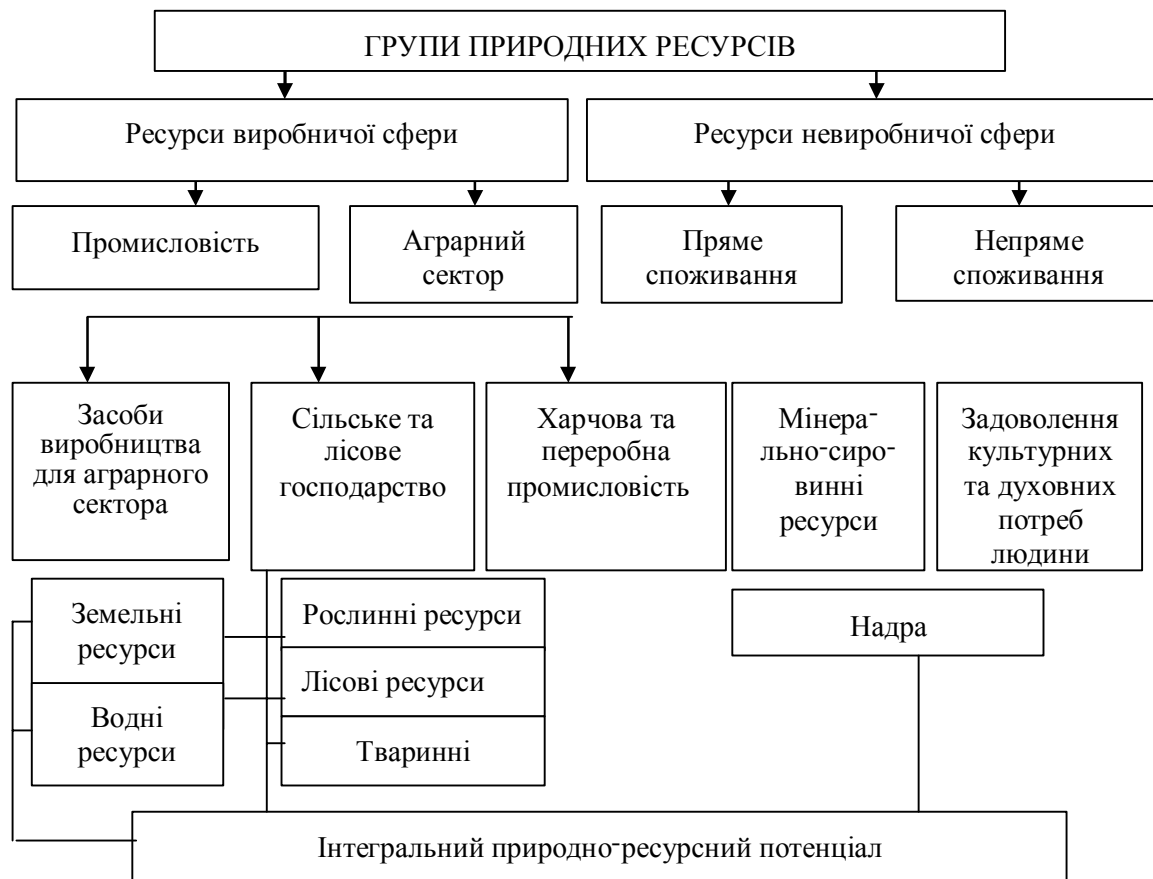

Рис. 2. Класифікація природних ресурсів у суспільному виробництві
Джерело: складено авторами

За сутністю природно-ресурсний потенціал забезпечує ресурсну потребу у виробництві продовольства та сировини для галузей промисловості національної економіки. Отже, проблема екологізації суспільного виробництва є однією з стратегічних проблем сучасності на державному та глобальному рівні. І в першу чергу вона є важливою для забезпечення екологічної, економічної як складових елементів національної безпеки держави. З метою виявлення просторових особливостей було проведено групування регіонів (табл. 1).

Таблиця 1. Групування регіонів України за коефіцієнтом концентрації активності сфери екологізації суспільного виробництва

Регіони	Характеристика групи
Дніпропетровська, Київська, Одеська, Харківська, Львівська, Вінницька області	Група дуже високого рівня концентрації суспільного виробництва
Полтавська, Запорізька, Черкаська, Хмельницька, Донецька, Житомирська області	Група високого рівня концентрації суспільного виробництва
Чернігівська, Закарпатська, Кіровоградська, Миколаївська, Сумська, Херсонська, Івано-Франківська, Тернопільська області	Група середнього рівня концентрації суспільного виробництва
Волинська, Рівненська, Чернівецька, Луганська області	Група низького рівня концентрації суспільного виробництва

Джерело: складено авторами

Подальша інтеграція природного ресурсу до ринкового середовища виявляє його нові риси та властивості. За умови розвитку підприємницької діяльності і утвердження ринку природно-ресурсних активів, ресурс поступово формує риси активу ринкової економіки. За умови прояву цих процесів це буде поштовхом до нового рівня розвитку і природного ресурсу і ринку. Важливими процесами, що супроводжують рух до економічного активу, є посилення генерації грошових потоків, формування прибутку, що може призвести до зростання вартості. За цих умов актуалізуються процеси корпоратизації і капіталізації природних ресурсів.

Висновки. В контексті інвайронментального менеджменту екологізація суспільного виробництва має враховувати економічну та соціальну складову. Важливим є становлення ефективного соціально орієнтованого бізнесу під егідою «бізнес має мати людське обличчя». Важливим ефектом розвитку підприємницької діяльності для природних ресурсів є можливість формування проектів приватного та державного партнерства. Соціально-економічні наслідки в процесі інтеграції природних ресурсів до зони впливу ринку мають посилювати ефективність інвайнметального підходу в менеджменті. Таким чином, еколого-економічні проблеми природокористування у суспільному виробництві тісно зв'язані з забрудненням довкілля. Актуальними питаннями раціоналізації природокористування як і раніше залишаються екологічно сталий розвиток галузей сфери функціонування лісового комплексу, екологізація промислового суспільного виробництва і господарювання в лісах. Це зумовлює потреба формування і подальший поступ екологічно орієнтованого господарського механізму природокористування в лісовому комплексі на міжгалузевій основі. При цьому важливе значення мають оцінка, аналіз і регулювання екологічних витрат суспільного виробництва.

Впливає висновок, що гармонізація відносин у системі "суспільство-природа" або "економіка-екологія" у рамках будь-якої теоретико-методологічної концепції раціоналізації природокористування вимагає орієнтації національної економіки на досягнення оптимальної екологічності суспільного виробництва. Отже, без дієздатної мікроекономіки природокористування у вигляді конкурентоздатних, динамічних підприємств, на нашу думку, економічний суверенітет та незалежність макроекономіки природокористування є нереальною. І у тому випадку, якщо держава проігнорує проблеми мікроекономіки, то і досягнення стабільних макроекономічних показників буде під великим сумнівом. А, як показує досвід розвинутих країн світу, у органічному зв'язку з формуванням еколого-економічного механізму природокористування та екологізацією суспільного відтворення знаходиться і проблема спрямованості трансформаційних процесів в напрямі формування висококонкурентної національної економіки.

Список використаної літератури

1. Варламова С.І., Варламова І.С. Екологізація промисловості в Україні: проблеми та перспективи. *Ефективна економіка*. 2018. №1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_1_44 (дата звернення: 18.09.2023).
2. Паламарчук В.О., Мішенін Є.В., Коренюк П.І. Еколого-економічні та соціальні нариси з економіки природокористування: монографія. Дніпропетровськ: Пороги, 2004. 258 с.
3. Панько В.В. Екологізація сільськогосподарського виробництва. *Ефективна економіка*. 2018. №4.
4. Пирожков С.І., Хвесик М.А. Економічна оцінка природних ресурсів України. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. 395 с.
5. Прокопенко О.В. Методологічні підходи до екологізації діяльності. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2018. №2. С. 22-30.
6. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2010. 552 с.
7. Хвесик М.А. Фінансово-економічні засади регулювання природокористування. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2020. С. 74.

8. Хвесик М.А., Лизун С. О. Економічні аспекти управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку в умовах децентралізації влади в Україні. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. С.72.
9. Хвесик М.А., Бистряков І.К., Клиновой Д.В. Економічний механізм реконструктивного розвитку України в системі управління природними ресурсами. *Економіка України*. 2018. №3. С. 3-20.
10. Степаненко А.В., Герасимов М.І. Економічна безпека України. *Регіональна економіка*. 2002. №2. С. 39-54.
11. Сундук А.М. Можливості інтеграції природного ресурсу до зони впливу ринку. Херсон: ФОП Вишемирський, 2020. С. 73-75.

References

- [1] Varlamova S.I., Varlamova I.S. (2018) Ekolohizatsiia promyslovosti v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Greening of industry in Ukraine: problems and prospects.]. *Efektivna ekonomika*, no 1. Available at:http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_1_44 (accessed 18 September 2023).
- [2] Palamarchuk V.O., Mishenin Ye.V., Koreniuk P.I. (2004) Ekolohe-ekonomichni ta sotsialni narysy zekonomiky pry-rodokorostuvannia [Ecological, economic and social essays on the economics of nature management]. Dnipropetrovsk: Porohy. (in Ukrainian)
- [3] Panko V.V. (2018) Ekolohizatsiia silskohospodarskoho vyrobnytstva [Greening of agricultural production]. *Efektivna ekonomika*, no 4.
- [4] Pyrozhkov, S.I., Khvesyk, M.A. (2015) Ekonomichna otsinka pryrodnykh resursiv Ukrainy [Economic assessment of natural resources of Ukraine]. DU IEPSR NAN Ukrainy, Kyiv. (in Ukrainian)
- [5] Prokopenko O.V. (2018). Metodolohichni pidkhody do ekolohizatsii diialnosti [Methodological approaches to greening activities]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, no 2, pp. 22-30.
- [6] Rudenko, V.P. (2010) Heohrafiia pryrodno-resursnoho potentsialu Ukrainy [Geography of natural resource potential of Ukraine]. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet im. Yu. Fedkovycha. (in Ukrainian)
- [7] Khvesyk, M.A. (2020) Finansovo-ekonomichni zasady rehuliuвання pryrodokorystuvannia [Financial and economic principles of nature management regulation]. Kyiv: DU IEPSR NAN Ukrainy. (in Ukrainian)
- [8] Khvesyk M.A., Lyzun S.O. (2015) Ekonomichni aspekty upravlinnia pryrodnyimi resursamy ta zabezpechennia staloho rozvytku v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini [Economic aspects of natural resources management in the context of decentralization of power in Ukraine]. Kyiv: DU IEPSR NAN Ukrainy. (in Ukrainian)
- [9] Khvesyk M.A., Bistryakov I.K., Klynovoi D.V. (2018) Ekonomicheskii mekhanizm rekonstruktivnogo rozvitiia Ukrainy v sisteme upravleniia pryrodnyimi resursami [The economic mechanism of the reconstructive functioning of Ukraine in the natural resources management system]. *Economy of Ukraine*, no 3, pp. 3-20.
- [10] Stepanenko A.V., Herasymov M.I. (2002) Ekonomichna bezpeka Ukrainy [Economic security of Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*, no 2, pp. 39-54.
- [11] Sunduk A.M. (2020) Mozhlyvosti intehratsii pryrodnoho resursu do zony vplyvu rynku [Possibilities of integration of natural resources into the zone of market influence]. Kherson, Kherson: FOP Vyshemyrskyi. (in Ukrainian)

Надійшла до редколегії 02.10.2023

DOI: 10.31319/2709-2879.2023iss2(7).293541pp22-31
УДК 334.72:330.34:005.591.6

Купріна Н.М., доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та аудиту, Одеський національний технологічний університет, Одеса

ORCID ID: 0000-0003-4645-545X

e-mail: k.natali_@ukr.net

Kuprina Nataliia, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Accounting and Auditing, Odesa National University of Technology, Odesa

ORCID ID: 0000-0003-4645-545X

e-mail: k.natali_@ukr.net

ГЛОБАЛЬНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ І ЕКОНОМІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇЇ СУБ'ЄКТІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

GLOBAL COMPETITIVENESS AND ECONOMIC TRANSFORMATION OF THE NATIONAL ECONOMY AND ITS SUBJECTS: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECT

У контексті забезпечення конкурентоспроможності та розвитку національної економіки та її суб'єктів, як єдиної господарської системи в сучасних умовах її функціонування, досліджено глобальну конкурентоспроможність України за рейтингом «Індексу глобальної конкурентоспроможності» за 2015-2021 рр. Доведено, що методологія оцінювання глобальної конкурентоспроможності країн постійно змінюється, що є об'єктивним, проаналізовано оцінювання за методикою Світового економічного форуму (WEF), яка характеризує конкурентоспроможність країн світу та які знаходяться на різних рівнях свого економічного розвитку.

У статті досліджено рейтинг конкурентоспроможності України у 2021-2022рр. у Світовому рейтингу конкурентоспроможності (World Competitiveness Rankings) і країн-лідерів, а також проаналізовано фактори впливу на зміну рейтингу. Проведено дослідження видів економічних трансформацій національних економік, як складних, різнорівневих і багатоаспектних процесів. Проаналізовано досвід окремих країн, трансформації економік яких проходили еволюційним або радикальними шляхами. Доведено, що економічна трансформація, залежно від рівня її виникнення і цілей її проведення (макро-, мезо-, міні-, нанорівнів), може бути структурована на державну та приватну.

На основі обґрунтованого методологічного підходу до формування концепції забезпечення конкурентоспроможності важливої галузі економіки України – харчової промисловості наведено: об'єкт та метод оцінювання; рівень дослідження об'єкту; комплексність підходу оцінювання; отриманий результат оцінювання на основі критеріальної оцінки трансформації за її видами.

Ключові слова: глобальна конкурентоспроможність країни, національна економіка, суб'єкти національної економіки, рейтинг, оцінювання, економічна трансформація, персистентність діяльності, забезпечення конкурентоспроможності, харчова промисловість.

In the context of ensuring the competitiveness and development of the national economy and its subjects, as a single economic system in the modern conditions of its functioning, the global competitiveness of Ukraine was investigated according to the rating of the "Global Competitiveness Index" for 2015-2021. It was proven that the methodology for assessing the global competitiveness of countries is constantly changes, which is objective, the evaluation according to the methodology of the World Economic Forum (WEF), which characterizes the competitiveness of the countries of the world and which are at different levels of their economic development, as well as research under the influence of the financial and economic crisis and the global process - the impact of the COVID crisis

- was analyzed -19, and the 2020 global competitiveness rating developed by the Institute for Management Development (The IMD World Competitiveness Yearbook (WCY)).

The article examines the competitiveness rating of Ukraine in 2021-2022. in the World Competitiveness Rankings (World Competitiveness Rankings) and leading countries, as well as analyzed factors influencing the change in the rating. A study of the types of economic transformations of national economies, as complex, multilevel and multifaceted processes, was conducted. The experience of individual countries whose economies underwent evolutionary or radical transformations was analyzed. It has been proven that economic transformation, depending on the level of its occurrence and the goals of its implementation (macro-, meso-, mini-, nano-levels), can be structured into state and private, and the development of an effective economic state transformation and its implementation should have a significant impact on directions of positive and effective development or corresponding changes in the activity of both the national economy as a whole and its subjects.

It is substantiated that the private economic transformation of the activities of the subjects of the national economy, which takes into account the aspirations and ability of the economic system, not only to maintain an equilibrium state, but also to have the ability to develop and change in activity in the aggressive under the influence of environmental factors - persistent transformation of activity. On the basis of a well-founded methodological approach to the formation of the concept of ensuring the competitiveness of an important branch of the economy of Ukraine - the food industry, which is based on taking into account various forms of the influence of globalization processes and the hypothesis of the need for its persistent transformation to ensure competitiveness and efficiency of functioning, the following are given: object and method of evaluation; level of object research; the complexity of the assessment approach; the obtained evaluation result based on the criterion evaluation of such a transformation by its types.

Key words: global competitiveness of the country, national economy, subjects of the national economy, rating, evaluation, economic transformation, persistence of activity, ensuring competitiveness, food industry.

JEL Classification: A10, E61, F02

Постановка проблеми. Процес глобалізації та вплив всього спектру глобалізаційних процесів на національні економіки, де економічні глобалізаційні процеси є домінуючими, призводить до швидких змін в національній економічній системі, а лібералізація торгівлі і відкритий внутрішній ринок сприяють загостренню конкуренції на ньому та його поглинання іноземними товаровиробниками, експансії національній сировинних і енергетичних ресурсів, транспортної системи та привабливих галузей. Такі процеси вимагають державної підтримки стратегічних галузей, трансформації, як національній економіки і її окремих суб'єктів – підприємств, об'єднань, галузей, пошуку методів захисту вітчизняних товаровиробників. Такі заходи сприяють забезпеченню конкурентоспроможності та ефективності діяльності суб'єктів національної економіки, забезпечення ефективності, конкурентоспроможності та розвитку всієї національної економіки.

Попереднє наше дослідження підтвердило необхідність аналізу глобальної конкурентоспроможності країни та постійний моніторинг конкурентоспроможності та ефективності функціонування її суб'єктів, особливо – стратегічних галузей, наприклад, харчової промисловості [1]. Це підтверджується механізмом взаємозв'язку «парадоксу Нейсбітта» – рівня глобальної конкурентоспроможності і глобалізації країн, на основі зворотного зв'язку і залежності між рівнем глобалізації національної економіки і, відповідно глобальної конкурентоспроможністю, та рівнем конкурентоспроможності та ефективності діяльності її суб'єктів – галузей, підприємств, всіх видів їх об'єднань [1, с. 72-96].

Тому, для забезпечення ефективності функціонування та конкурентоспроможності економіки України, її галузей та підприємств в теперішній час та й в період відновлення після закінчення військових дій, необхідна розробка державної політики власного економічного розвитку та вивчення позитивного досвіду розвитку економічно розвинутих країн, ефективних

механізмів оцінювання й інструментів забезпечення цих процесів, а також ефективного менеджменту трансформаційних економічних процесів суб'єктів підприємницької діяльності. Все вище перелічене підтверджує актуальність обраного напрямку та потребує подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань конкурентоспроможності та трансформаційних процесів в національній економіці, забезпечення та підвищення її конкурентоспроможності, в т.ч. харчової промисловості і управління нею, присвячені публікації багатьох вчених. Значний внесок у дослідження різних аспектів конкурентоспроможності та методів і рівнів її оцінювання, розвитку суб'єктів національної економіки, внесли такі вчені-економісти як: А. Альохін, Г. Азоев, Л. Андрєєва, Л. Антонюк, Ю. Афанасьєва, Л. Балабанова, Дж. Бауер, Е. Бруль, Б. Буркинський, В. Бурлаков, А. Бутенко, Н. Верхоглядова, Е. Вишневецька, В. Власова, В. Гагарінова, А. Германчук, І. Герчикова, Т. Гринько, О. Голубенкова, О. Гончаренко, Л. Дейнеко, Р. Жовнович, Н. Задорожна, Л. Закревська, Б. Карлофф, О. Коваленко, В. Коренєв, А. Костін, Ф. Котлер, А. Левицька, В. Лисюк, Дж. Лодж, В. Малицька, Є. Масленников, Г. Менкен, Е. Мінько, А. Олив'є, М. Онопрієнко, В. Осипов, Л. Піддубна, М. Портер, М. Пустова, О. Россихина, С.І. Савчук, І. Савенко, П. Сайфулін, Д.Б. Станько, Л. Тайсон, Т. Ткаченко, А. Томпсон, Р. Урсі, Р.А. Фатхутдінов, Т.Б. Харченко, Дж. Р. Хікс, В. Шамрай, А. Шеремет та ін.

Дослідження проблем та напрямів економічної трансформації суб'єктів національної економіки на різних рівнях (нано-, міні-, мікро-, мезо-, макрорівні), застосування та дослідження методів аналізу господарських систем і їх елементів, з метою забезпечення ефективності їх функціонування та конкурентоспроможності, широко розглядались у роботах М. Аістової, Б. Буркинського, В. Дубницького, О. Гончаренко, О. Іншакова, Г. Клейнера, Г. Карпінської, А. Ковальова, І. Ларіонова, Є. Лазаревої, В. Ляшенко, К. Павлова, Є. Попова, С. Соколенко, А. Татаркіна та ін. Але й на теперішній час велике коло питань оцінювання конкурентоспроможності національної економіки та її суб'єктів в контексті впливу глобалізаційних процесів та різкої зміни факторів зовнішнього середовища, є дискусійними, актуальними та потребують подальших досліджень, що є особливо важливим для стану та національної економічної системи України.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є дослідження глобальної конкурентоспроможності України в контексті зарубіжного досвіду та економічної трансформації і забезпечення конкурентоспроможності національної економіки та її суб'єктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження показало [1, с. 41-51], що методологія оцінювання глобальної конкурентоспроможності країн постійно змінюється, що є об'єктивним. Так, за методикою Світового економічного форуму (WEF), яка характеризує конкурентоспроможність країн світу та які знаходяться на різних рівнях свого економічного розвитку, вона характеризується такими складовими [1, с. 48-50]:

- «якість інституцій»;
- «інфраструктура»;
- «макроекономічна стабільність»;
- «здоров'я і початкова освіта»;
- «вища освіта та професійна підготовка»;
- «ефективність ринку товарів і послуг»;
- «ефективність ринку праці»; «розвиненість фінансового ринку»;
- «технологічний рівень»;
- «розмір внутрішнього ринку»;
- «конкурентоспроможність компаній»;
- «інноваційний потенціал».

Дослідження стану за рейтингом «Індексу глобальної конкурентоспроможності» Україна за відповідним індексом за 2013–2018 рр. показав, що позиції країни не є стабільними та мають негативну тенденцію до швидкого зниження (табл. 1).

Таблиця 1. Аналіз рейтингу глобальної конкурентоспроможності України*

Період	Динаміка
2013р.	Україна зайняла 84 місце.
2014 – 2015рр.	Україна знаходиться на 76 місці (2013 року посідала 84 місце). З інших пострадянських країн: Молдова піднялася за рік з 89 на 82, Киргизстан зі 121 на 108, Азербайджан з 39 на 38 місце, Казахстан зберіг 50-у позицію, Вірменія опустилася з 79 на 85.
2015 – 2016рр.	Україна знаходиться на 79 місці зі 140 країн. Надійність банків України оцінили за найнижчим показником – 140 з 140, робота у сфері державного сектора – 130 зі 140, податкове навантаження на бізнес визначили на рівні 118 з 140.
2016 – 2017рр.	Україна знаходиться на 85 місці зі 138 країн.
2017 – 2018рр.	В опублікованому в січні 2018 року рейтингу «Global Competitiveness Index Rankings 2017–2018» Україна посіла 81-е місце за Таджикистаном та Бразилією, перед Бутаном та Тринідадом і Тобаго.

*Складено на підставі джерел: [1-3,5]

Наше дослідження підтвердило, що наведені в табл. 1 зміни в рейтингу країн багато в чому пов'язані зі значним впливом світової фінансово-економічної кризи на їх взаємопов'язані економіки, та перетворюють таку поточну кризу на дійсно глобальну економічну кризу в усіх її значеннях, що підтверджується дослідженнями Клауса Шваба – засновника і виконавчого директора Світового економічного форуму (WEF) [4, с. 258-259].

«Конкурентоспроможні економіки – це такі економіки, які мають фактори, що підсилюють їх продуктивність, на якій будується їх сьогодення і майбутнє процвітання» [1, с. 48-51; 4, с. 259], на думку професора економіки Колумбійського університету США Ксав'є Сала-і-Мартін, тому, для збереження економічної стійкості та ефективного функціонуванню національної економіки в майбутньому, є не тільки вирішення короткострокових завдань, але й формування довгострокових напрямів забезпечення її конкурентоспроможності.

Для відродження конкурентоспроможності країн, як показало дослідження [6], були розроблені і запропоновані Всесвітнім економічним форумом нові пріоритети економічної трансформації. Так, як показало наше дослідження, з моменту свого першого видання серія «Global Competitiveness Report» була спрямована на спонукання політиків вийти за рамки короткострокового зростання та прагнути довгострокового процвітання. Оцінюючи мікроекономічні та макроекономічні основи національної конкурентоспроможності різних країн, у звіті WEF щодо глобальної конкурентоспроможності за 2019 рік було показано, як тенденції до зниження фундаментальних аспектів продуктивності, маскувалися грошово-кредитною політикою країн, залишалися при цьому вузькими місцями для прискореного економічного розвитку, що було пов'язано саме впливом фінансово-економічної кризи та глобальним процесом – впливу кризи COVID-19 [6].

Тому, першочерговим завданням для всіх країн було реагування на кризу в галузі охорони здоров'я, обставини, що склались вимагають не тільки надзвичайних і таких необхідних змін в політиці, а й спонукають до формування таких економічних систем в майбутньому, які б були не тільки продуктивними, але і вели до екологічної стійкості та загального процвітання. З огляду на це, у 2020 році WEF припинило складання рейтингів глобального Індексу конкурентоспроможності, замінивши щорічне видання спеціальним. Так, у представленому Всесвітнім економічним форумом 16 грудня 2020 року виданні «Доповідь про глобальну конкурентоспроможність. Спеціальний випуск 2020: Як країни просуваються на шляху до одужання / The Global Competitiveness Report, Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery», запропонований докладний опис пріоритетів відновлення і відродження конкурентоспроможності, а також розгляд питань переходу до нових економічних систем, які поєднують в собі «продуктивність», «особистість», а також цілі «планети». У 2021 року WEF повернулася до порівняльного аналізу глобальної конкурентоспроможності країн [7, с. 5-10].

У спеціальному випуску аналізувалися історичні тенденції факторів конкурентоспроможності, а також останні роздуми фахівців WEF щодо майбутніх пріоритетів глобальної економіки. Так, сформовані рекомендації представлені за трьома часовими рамками [6,7]:

а) пріоритети, які впливають з історичного аналізу до фінансової кризи;

б) пріоритети, які необхідні для перезапуску економіки, крім негайних заходів реагування на кризу COVID-19, при одночасному включенні населення всієї планети в економічну політику (відродження протягом наступних 1–2 років);

в) пріоритети і політика, які необхідні для перезавантаження економічних систем в довгостроковій перспективі для досягнення стійкого і всеосяжного процвітання в майбутньому (трансформація протягом наступних 3-5 років).

Дослідження показало, що Україна, не увійшла до вищезазначеного аналізу економічних можливостей та перспектив, проведеного фахівцями WEF у 2020 році, і має послуговуватись загальними пропозиціями та рекомендаціями розробленими цією організацією для формування своєї державної політики з трансформації економіки з підвищення конкурентоспроможності в нових умовах [6].

Подальший рейтинг глобальної конкурентоспроможності 2020 року, підготовлений Інститутом розвитку менеджменту на підставі рейтингового дослідження 63 країн у 2020 року (The IMD World Competitiveness Yearbook (WCY) [8]. В рейтингу оцінювалась кожна країна на основі обраних 330 критеріїв для проведення аналізу та за чотирма основними показниками [6, с. 11-13; 7]:

– «стан економіки»;

– «ефективність Уряду»;

– «бізнес середовище»;

– «стан інфраструктури».

Кожний з обраних показників мав однакову вагу та структурувався на п'ять факторів для рейтингового аналізу, а сукупний рейтинг конкурентоспроможності був сформований на основі 20 різних індикаторів з чотирьох ключових аспектів економічного життя країн (табл. 2) [6, с. 11-13].

Таблиця 2. Рейтинг конкурентоспроможності країн у 2020 р.
(The imd world competitiveness ranking 2020) – фрагмент*

Рейтинг	Країна	Зміна рейтингу
1	Сінгапур	–
2	Данія	+6
3	Швейцарія	+1
4	Нідерланди	+2
5	Гонконг	–3
6	Швеція	+3
7	Норвегія	+4
8	Канада	+5
9	Об'єднані Арабські Емірати	–4
10	США	–7
11	Тайвань	+5
12	Ірландія	–5
13	Фінляндія	+2
14	Катар	–4
15	Люксембург	–3
16	Австрія	+3
17	Німеччина	–
18	Австралія	–
19	Велика Британія	–4
20	Китай	–6
55	Україна	–1

* Складено на підставі джерела [6]

Аналіз даних (табл. 1) показує, що світовим лідером конкурентоспроможності в 2020 р. вдруге поспіль визнано Сінгапур, який в чергове обійшов багаторічних лідерів Сполучені Штати Америки (10 місце в рейтингу) та Гонконг (5 місце). Стати світовим лідером конкурентоспроможності країні вдалось завдяки високим економічним показникам, які склались завдяки обсягам міжнародної торгівлі, насамперед, експорту високих технологій та освоєних інвестицій, розвинутій технологічній інфраструктурі, в тому числі телекомунікаційній, яка забезпечує високошвидкісний доступ до Інтернету, стабільним показникам в системі освіти та наявності висококваліфікованої робочої сили, ефективності способів створення нових підприємств тощо [6, с. 10-11]. Дослідження показало, що США другий рік поспіль не вдається повернутись на лідируючу позицію найбільш конкурентоспроможної економіки в світі. Навпаки, країна опустилась від лідерів на аж 10 місце (3 місце в рейтингу 2019 року). Таким чином торгові війни завдали шкоди економіці як США, так і Китаю (20 місце проти 14 місця), змінивши їх позитивну траєкторію зростання на негативну. Соціальні потрясіння внаслідок подій в Китаї, що спричинили погіршення економічних показників, суттєво вплинуло на позиціонування Гонконгу у рейтингу глобальної конкурентоспроможності (5 місце проти 2 місця у рейтингу 2019 року). Лідер конкурентоспроможності в регіоні Близького Сходу Об'єднані Арабські Емірати, через нафтову кризу також знизилась в рейтингу з 5-го місця у рейтингу 2019 року на 9-е місце у рейтингу 2020 року. Катар опустився на 4 позиції, і посів 14 місце в рейтингу [6, с. 10-12].

За підсумками рейтингу 2020 року регіоном з найбільш конкурентоспроможними економіками виявився регіон Північної Європи. Фактично, всі країни цього регіону увійшли в першу десятку рейтингу глобальної конкурентоспроможності. Проте найбільший прогрес продемонструвала Норвегія, яка увійшла в десятку кращих, піднявшись на 4 позиції, посівши 7 місце. Почасти це пов'язано з більш широкою структурою в регіоні: в усіх країнах Північної Європи відбулось помітне підвищення ефективності бізнесу [6, с. 10-12].

Україна у 2021 році посіла 54-те місце у Світовому рейтингу конкурентоспроможності (World Competitiveness Rankings). У дослідженні МІМ окремо виділяють цифровий рейтинг, в якому Україна на 58-му місці, та рейтинг кадрового потенціалу, в якому є зростання до 42-го місця [8]. В 2021 р. рейтинг глобальної конкурентоспроможності очолили країни Європи: на першому місці – Швейцарія, на другому – Швеція, третє місце належить Данії, а четверте – Нідерландам. У свою чергу, Сінгапур, який був першим у 2019 та 2020 роках, опинився на п'ятому місці. Визначальними факторами конкурентоспроможності стали наявність інновацій, цифровізація, підтримуюча політика та соціальна згуртованість [9].

ТОП рейтингу країн із найбільш конкурентною економікою у 2022 році з 63 країн, які досліджувались, складають країни: 1 – Данія, 2 – Швейцарія, 3 – Сінгапур, 4 – Швеція, 5 – Гонконг, 6 – Нідерланди, 7 – Тайвань, 8 – Фінляндія, 9 – Норвегія, 10 – США. Показники України не розглядалися – залишилися дані 2021 року [10].

Забезпечення конкурентоспроможності та ефективності діяльності національної економіки та її суб'єктів можливе на підставі різних видів економічних трансформацій, які є складним, різнорівневими і багатоаспектними процесами. Як показало наше попереднє дослідження [1], як правило перехід до ринкової економіки країни проходили еволюційним або радикальними шляхами, що стали найбільш поширеними. Наші дослідження трансформаційних процесів національних економік показали [11, с. 395-396], що еволюційний шлях є поступовим введенням ринкових відносин протягом тривалого періоду (10–15 років і більше) (апробовано в Китаї, Угорщині та інших країнах) та є процесом переходу до ринкової економіки з мінімумом можливих економічних і соціальних потрясінь. Радикальний шлях трансформації економічної системи («шокової терапії») передбачає лібералізацію практично всіх ринків і цін, й, одночасно, жорстку монетарну та фіскальну політику (апробовано у багатьох країнах Центрально-Східної Європи, наприклад в Польщі, Україні) [12, с. 33]).

Така шокова терапія була запропонована фахівцями МВФ і Світового банку колишнім пострадянським країнам для перетворення їх господарських систем на ринкові, що передбачало швидкі перетворення в усіх сферах суспільного життя (проведення жорсткої податкової та кредитної політики, вилучення з обігу незабезпеченої грошової маси при лібералізації

економіки – проведення цінової реформи і реформи банківської системи, лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, надання підприємствам права зміни профілю своєї діяльності, розвиток і створення нових підприємств, розширення видів підприємницької діяльності, приватизація державної власності та ліквідація монополій, відмова від державного регулювання і прямого контролю над виробництвом і розвитку непрямих методів регулювання – монетарної та фіскальної політики, та інші методи) [12, с. 33].

Дослідження вчених показують [11, с. 396], що Польща пройшла шлях шокової терапії на основі реформи Бальцеровича (1.01.1990 р.) та змогла подолати економічну кризу першою з держав пострадянських країн, відновила економічне зростання та активно розвивається.

Якщо порівнювати економічний перетворення в таких країнах, як Чехія, Словенія та в Угорщині, то, як показали дослідження українських вчених [13, с. 69]), вони досягли значних позитивних результатів у своїх економіках у процесі проведеного реформування. Але реформування економіки в Україні до початку військових дій відбувалось досить повільно і багато реформ приносили суперечливі результати [12, с. 32-35; 14, с. 69].

Як показали наші попередні дослідження [1, 11], на нашу думку, економічна трансформація, залежно від рівня її виникнення і цілей її проведення (макро-, мезо-, міні-, нанорівнів), може бути структурована на державну та приватну та, як економічна трансформація національної економіки та її господарюючих суб'єктів, є одним із структурних компонентів стратегічної реструктуризації. Розробка ефективної економічної державної трансформації та її впровадження повинно значно впливати на напрямки позитивного й ефективного розвитку або відповідні зміни діяльності як національної економіки в цілому, так й її суб'єктів. Особливу актуальність та значення в теперішній час в Україні, на нашу думку, має приватна економічна трансформація діяльності суб'єктів національної економіки – персистентна трансформація суб'єктів харчової промисловості», яка трактується нами як м'яка, помірна або жорстка трансформація власної діяльності суб'єктів, наприклад, харчової промисловості, проведена на основі аналізу персистентності їх діяльності та критеріальної оцінки і спрямована на формування інтегрованих формувань та об'єднань суб'єктів, які в сучасних умовах мають більш високу стійкість до «виживання» на внутрішньому ринку і можливість забезпечення конкурентоспроможності та підвищення ефективності власної діяльності і подальшого розвитку, активному супротиву впливу факторів зовнішнього середовища, а, отже, здатності до активної конкуренції на міжнародних ринках.

Аспекти проведення персистентної трансформації діяльності суб'єктів національної економіки наведені в табл. 3, які розроблені для харчової промисловості України – стратегічно важливої галузі в національній економічній системі забезпечення конкурентоспроможності.

Персистентна трансформація діяльності суб'єктів національної економіки, на нашу думку, враховує прагнення і здатність економічної системи, наприклад, харчової промисловості та її суб'єктів, не тільки зберігати рівноважний стан (характеризує стабільність і стійкість), але й мати здатність до розвитку та змін у діяльності при агресивному впливі факторів зовнішнього середовища. Зміни у діяльності суб'єктів національної економіки розуміються як, процес від стану «завмирання» і «вичікування» для здійсненні своєї діяльності, але не до консервації або її перепинення, а потім її трансформації і розвитку нових або супутніх видів та підвидів.

Проведене попереднє дослідження дозволило обґрунтувати методологічний підхід до формування концепції забезпечення конкурентоспроможності важливої галузі економіки України – харчової промисловості, який заснований на врахуванні різних форм впливу глобалізаційних процесів та гіпотезі про необхідність її персистентної трансформації для забезпечення конкурентоспроможності та ефективності функціонування, якій враховує (див. табл. 3): метод оцінювання; комплексність підходу оцінювання; розроблену шкалу оцінювання; отриманий результат такого процесу оцінювання на основі критеріальної оцінки такої трансформації за її видами – м'яка, помірна або жорстка.

Таблиця 3. Методи та рівні оцінювання персистентної трансформації харчової промисловості в системі забезпечення її конкурентоспроможності*

Об'єкт оцінювання	Метод оцінювання	Комплексність підходу оцінювання	Результат	Рівень дослідження
1. Харчова промисловість, в т.ч. за регіональним рівнем дослідження	Метод стратегічного аналізу McKinsey	Монометод	Отримано експертним шляхом, передбачає визначення стратегічного розвитку перспективних напрямів	Макрорівень, Мезорівень
2. Суб'єкти харчової промисловості: підприємства та їх об'єднання і формування (великий та середній бізнес)	Метод на основі теорії ефективної конкуренції – КЕФ-аналіз	Поліметод	Отримано експертним шляхом, передбачає зростання загального показника конкурентоспроможності об'єкта дослідження	Мезорівень, Мікрорівень, Мінірівень
3. Суб'єкти харчової промисловості: підприємства малого бізнесу	Метод на основі теорії ефективної конкуренції – ЕКФ-аналіз	Поліметод	Отримано експертним шляхом, передбачає зростання загального показника конкурентоспроможності об'єкта дослідження	Нанорівень

*Розроблено та складено автором

Висновки. Таким чином, проведені дослідження дозволяють зробити заступні висновки:

– досліджено глобальну конкурентоспроможність України за рейтингом «Індексу глобальної конкурентоспроможності» за 2013-2021 рр. в контексті забезпечення розвитку національної економіки та її суб'єктів, як єдиної господарської системи в сучасних умовах її функціонування;

– доведено, що методологія оцінювання глобальної конкурентоспроможності країн постійно змінюється, що є об'єктивним, проаналізовано оцінювання за методикою Світового економічного форуму (WEF), яка характеризує конкурентоспроможність країн світу та які знаходяться на різних рівнях свого економічного розвитку, а також дослідження під впливом фінансово-економічної кризи та глобальним процесом – впливу кризи COVID-19, та рейтингом глобальної конкурентоспроможності 2020 р., розробленим Інститутом розвитку менеджменту (The IMD World Competitiveness Yearbook (WCY));

– досліджено рейтинг конкурентоспроможності України у 2021–2022 рр. у Світовому рейтингу конкурентоспроможності (World Competitiveness Rankings) і країн-лідерів, а також проаналізовано фактори впливу на зміну рейтингу;

– досліджено види економічних трансформацій національних економік, як складних, різнорівневих і багатоаспектних процесів. Проаналізовано досвід окремих країн, трансформації економік яких проходили еволюційним або радикальними шляхами;

– доведено, що економічна трансформація, залежно від рівня її виникнення і цілей її проведення (макро-, мезо-, міні-, нанорівнів), може бути структурована на державну та приватну, а розробка саме ефективної економічної державної трансформації та її впровадження повинно значно впливати на напрямки позитивного й ефективного розвитку або відповідні зміни діяльності як національної економіки в цілому, так й її суб'єктів;

– обґрунтовано, що особливу актуальність та значення в теперішній час в Україні, має приватна економічна трансформація діяльності суб'єктів національної економіки – персистентна трансформація діяльності суб'єктів національної економіки, яка враховує прагнення і здатність

економічної системи, не тільки зберігати рівноважний стан, але й мати здатність до розвитку та змін у діяльності при агресивному впливі факторів зовнішнього середовища.

– на основі обґрунтованого методологічного підходу до формування концепції забезпечення конкурентоспроможності важливої галузі економіки України – харчової промисловості, який заснований на врахуванні різних форм впливу глобалізаційних процесів та гіпотезі про необхідність її персистентної трансформації для забезпечення конкурентоспроможності та ефективності функціонування, наведено: об'єкт та метод оцінювання; рівень дослідження об'єкту; комплексність підходу оцінювання; отриманий результат такого процесу оцінювання на основі критеріальної оцінки такої трансформації за її видами – м'яка, помірна або жорстка.

Список використаної літератури

1. Купріна Н.М. Забезпечення конкурентоспроможності харчової промисловості України: теорія і практика: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 304 с.
2. The Global Competitiveness Index 2015-2016. URL: <https://web.archive.org/web/20160108112057/http://widgets.weforum.org/global-competitiveness-report-2015/> (дата звернення: 02.11.2023).
3. The Global Competitiveness Index 2017-2018. URL: https://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/downloads/?doing_wp_cron=1613714983.097724914550781250000 (дата звернення: 02.11.2023).
4. Купріна Н.М. Трансформація діяльності підприємств харчової промисловості України в контексті забезпечення їх економічної безпеки // Сталый розвиток та безпека агропродовольчої сфери України в умовах глобалізаційних викликів: монографія / Павлов О.І., Хвестик М.А., Юрчишин В.В. та ін.; за ред. О.І. Павлова. Одеса: «Астропринт», 2012. С. 256-272.
5. The influence of globalization processes on the innovative development of the food industry of Ukraine in the phases of business cycles / Balian A.V., Sychevsky M.P., Kovalenko O.V., Yashchenko L.O., Verbytskyi S.B. // Agricultural Science and Practice. Vol. 6 No. 3 2019. p. 63–76.
6. Global Competitiveness Report 2020 | World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020> (дата звернення: 02.11.2023).
7. Конкурентоспроможність України 2020-2021 URL: file:///C:/Users/Natali/Downloads/2020_Конкурентоспроможність_ІКТ_України.pdf. (дата звернення: 02.11.2023).
8. IMD business school for management and leadership courses. URL: <https://www.imd.org/research-knowledge/digital/> (дата звернення: 02.11.2023).
9. Україна у 2021 році посіла 54-те місце у Світовому рейтингу конкурентоспроможності (World Competitiveness Rankings). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3291328-ukraina-posila-54-misce-u-svitovomu-rejtingu-konkurentospromoznosti.html> (дата звернення: 02.11.2023).
10. World Competitiveness Ranking 2023 - IMD Business School. URL: <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness-ranking/> (дата звернення: 02.11.2023).
11. Kuprina N. Persistent transformation of the subjects of the national economy as a tool to ensure their competitiveness // Gospodarka Materialowa I Logistyka, Tom LXXI, №5, 2019, P. 388-404. URL: <file:///C:/Users/Natali/Downloads/KuprinaNataliya-Ang.pdf> (Дата звернення: 02.11.2023).
12. Петришина Н.В. Проблеми трансформації економіки України. Економіка. 2014. Вип. 24. С. 31-38. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/7394/1/Petryshyn%D0%B0.pdf>. (дата звернення: 12.11.2023).
13. Бардиш Г.О. Проблеми трансформації реструктуризації української економіки в напрямі соціальної спрямованості: монографія. 2006. 479 с.
14. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку: монографія / Геєць В.М., Александрова В.П., Артьомова Т.І., Бажал Ю.М. та ін. Київ: Фенікс, 2003. 986 с.

References

- [1] Kuprina N.M. (2019) *Zabezpechennia konkurentospromozhnosti kharchovoi promyslovosti Ukrainy* [Ensuring the competitiveness of the food industry of Ukraine: theory and practice]. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka». (in Ukrainian)
- [2] The Global Competitiveness Index 2015-2016. Available at: <https://web.archive.org/web/20160108112057/http://widgets.weforum.org/global-competitiveness-report-2015/> (accessed 02 November 2023).
- [3] The Global Competitiveness Index 2017-2018. Available at: https://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/downloads/?doing_wp_cron=1613714983.0977249145507812500000 (accessed 02 November 2023).
- [4] Kuprina N.M. (2012) Transformatsiya deyatelnosti predpriyatiy pischevoy promyishlennosti Ukrainy v kontekste obespecheniya ih ekonomicheskoy bezopasnosti // Staliy rozvitok ta bezpeka agroprodovolchoyi sferi Ukraïni v umovah globalizatsiynih viklikiv [Transformation of the activities of Ukrainian food industry enterprises in the context of ensuring their economic security]. Odesa: «Astroprint», pp. 256-272.
- [5] 5.Balian A.V., Sychevsky M.P., Kovalenko O.V., Yashchenko L.O., Verbytskyi S.B. (2019) The influence of globalization. *Agricultural Science and Practice*, vol. 6 , no 3 2019. pp. 63–76.
- [6] Global Competitiveness Report 2020 | World Economic Forum. Available at: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020> (accessed 02 November 2023).
- [7] Konkurentospromozhnist Ukrainy 2020-2021 [Competitiveness of Ukraine 2020-2021]. Available at: file:///C:/Users/Natali/Downloads/2020_Конкуренітоспроможність_ІКТ_України.pdf (accessed 02 November 2023).
- [8] IMD business school for management and leadership courses. Available at: <https://www.imd.org/research-knowledge/digital/> (accessed 02 November 2023).
- [9] Ukraina u 2021 rotsi posila 54-te mistse u Svitovomu reitynhu konkurentospromozhnosti (World Competitiveness Rankings) [In 2021, Ukraine took 54th place in the World Competitiveness Ranking] (World Competitiveness Rankings). Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3291328-ukraina-posila-54-misce-u-svitovomu-rejtingu-konkurentospromozhnosti.html> (accessed 02 November 2023).
- [10] World Competitiveness Ranking 2023 - IMD Business School. Available at: <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness-ranking/> (accessed 02 November 2023).
- [11] Kuprina N. (2019) Persistent transformation of the subjects of the national economy as a tool to ensure their competitiveness. *Gospodarka Materialowa I Logistyka*, vol LXXI, no 5, pp. 388-404. Available at: <file:///C:/Users/Natali/Downloads/KuprinaNataliya-Ang.pdf> (accessed 02 November 2023).
- [12] Petryshyna N.V. (2014) Problemy transformatsii ekonomiky Ukrainy [Problems of transformation of the economy of Ukraine]. *Ekonomika*. Vyp. 24. pp. 31-38. Available at: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/7394/1/Petryshyn%D0%B0.pdf>. (accessed 02 November 2023).
- [13] Bardysh H.O. (2006) *Problemy transformatsiii restrukturyzatsii ukrainskoi ekonomiky v napriami sotsialnoi spriamovanosti* [Problems of the transformation of the restructuring of the Ukrainian economy in the direction of social orientation]. Lviv : Vyd-vo LBI NBU. (in Ukrainian)
- [14] Heiets V.M., Aleksandrova V.P., Artomova T.I., Bazhal Yu. M. (2003) *Ekonomika Ukrainy: stratehiia i polityka dovhostrokovoho rozvytku* [Economy of Ukraine: strategy and policy of long-term development]. Kyiv: Feniks. (in Ukrainian)

DOI: 10.31319/2709-2879.2023iss2(7).293550pp32-40
UDC 504.3.054

Levchuk Kateryna, PhD in Economics, Associate Professor
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
ORCID ID: 0000-0002-4803-5355
e-mail: career_dgtu@ukr.net
Romaniuk Roman, PhD in Tech. Sc., Associate Professor
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
ORCID ID: 0000-0001-5176-2249
e-mail: r22roma@i.ua

Левчук К.О., кандидат економічних наук, доцент
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
Романюк Р.Я., кандидат технічних наук, доцент
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське

STUDY OF HARMFUL SUBSTANCES EMISSIONS INTO THE AIR ON THE TERRITORY OF UKRAINE AND THE CITY OF KAMIANSK

ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКИДІВ ШКІДЛИВИХ РЕЧОВИН В АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ТА МІСТА КАМ'ЯНСЬКЕ

The article is dedicated to analyzing the structure of Ukraine's industry and its stages of development, as well as the issues of emissions of major harmful substances into the atmospheric air in the cities of Ukraine, particularly in the city of Kamianske. The main branches of Ukraine's industry include: machine building and metalworking, food, light, fuel and energy, chemical and petrochemical, forestry, pulp and paper, and building materials. Positive trends in industrial production development have been observed since 2000. However, the activities of enterprises and organizations in various branches of industry are a significant factor in the release of pollutants into the atmosphere. The main pollutants include: suspended particles, sulfur dioxide, carbon oxide, nitrogen oxide and dioxide, hydrogen sulfide, phenol, soot, fluorine and chlorine hydrogen, ammonia, formaldehyde. Among the most polluted cities in Ukraine are Mariupol, Kamianske, Dnipro, Kryvyi Rih, and Odesa. In the city of Kamianske, the biggest polluters of the atmospheric air are enterprises in the ferrous metallurgy, coke-chemical, and machine-building industries.

Key words: harmful emissions, industries, maximum permissible concentration, atmospheric air, gross domestic product.

Промисловість в кожній країні займає важливе місце, оскільки від неї залежить валовий внутрішній продукт, доходи та добробут населення, внутрішня та зовнішня торгівля, політична та соціальна стабільність всередині держави. Аналіз стану промисловості показує, що в даний час основними проблемами її розвитку є нестійкість, уповільнення темпів зростання, зниження найважливіших показників ефективності виробництва, повільне поліпшення структури промислового виробництва і експорту, досить високий фізичний і моральний знос основних виробничих фондів, високий рівень витрат ресурсів. Разом з тим діяльність підприємств та організацій різних галузей промисловості є визначальним фактором потрапляння в атмосферу забруднюючих речовин. Тому роботи, які направлені на дослідження викидів різних речовин в атмосферне повітря міст України, є визначальними з метою розробки заходів щодо зменшення шкідливого впливу цих речовин на людину та навколишнє середовище та актуальними.

Метою даної роботи є аналіз структури промисловості України та етапів її розвитку, а також дослідження викидів основних шкідливих речовин в атмосферне повітря в містах України, зокрема в м. Кам'янське.

До найбільших за обсягами виробництва галузей промисловості відносяться машинобудування та металообробка, харчова і легка. Починаючи з 2000 р. спостерігалися позитивні тенденції розвитку промислового виробництва, були реалізовані Концепції державної промислової політики, Державної програми розвитку промисловості на 2003–2011 рр. та інші галузеві програми. До основних забруднюючих атмосферне повітря речовин відносяться: завислі речовини, діоксид сірки, оксид вуглецю, оксид та діоксид азоту, сірководень, фенол, сажа, фтористий та хлористий водень, аміак, формальдегід. Серед найбільш забруднених міст України можна виділити наступні: Маріуполь, Кам'янське, Дніпро, Кривий Ріг та Одеса. В м. Кам'янське найбільшими забруднювачами атмосферного повітря є підприємства чорної металургії, коксохімічної галузі та машинобудування. Середньорічний вміст в повітрі концентрації діоксиду азоту у 1 півріччі 2022 р. перевищував у 2,5 рази гранично допустиму концентрацію, фенолу – у 2,1 рази, а формальдегіду – у 3,6. Неприятлива ситуація спостерігалася і з перевищенням максимального разового вмісту забруднюючих речовин.

Ключові слова: шкідливі викиди, галузі промисловості, гранично допустима концентрація, атмосферне повітря, валовий внутрішній продукт.

JEL Classification: I21; I23

Problem's Formulation. The industry of any country in the world determines the potential of the national economy, the dynamics of technical production, the extraction and use of natural resources, material and labor resources. Industry plays an important role in every country, as the gross domestic product (GDP), income and welfare of the population, internal and external trade, political and social stability within the state depend on it. It should be noted that the effectiveness of industry is manifested only in those cases when the state creates favorable conditions for entrepreneurial activity and implements state support programs for all its industries.

An analysis of the state of industry shows that the main problems of its development at present are instability, slowing growth rates, a decrease in the most important indicators of production efficiency, slow improvement in the structure of industrial production and exports, a fairly high physical and moral wear and tear of the main production assets, and a high level of resource costs. The main factor that hinders the growth of industrial production and positive structural changes is the low competitiveness of domestic products. This is due primarily to low investment and innovation activity in the industry. Solving these problems requires industrial policy aimed at activating investment and innovation activity, modernizing equipment, introducing new and advanced technologies, increasing production efficiency and competitiveness of national industry based on the transition to an innovative path of development.

At the same time, the activities of enterprises and organizations in various industries are a decisive factor in the release of polluting substances into the atmosphere. Therefore, work aimed at studying the emissions of various substances into the atmospheric air of cities in Ukraine is decisive in order to develop measures to reduce the harmful impact of these substances on humans and the environment, and is relevant.

Analysis of recent research and publications. Many studies are devoted to the problems of harmful emissions into the atmosphere and their impact on human health, for example, research presented in [1-6]. Work [1] addresses the issue of dust pollution during open transportation of bulk materials using conveyors and various handling devices and chutes. Article [2] analyzes the air pollution of Ukrainian cities with harmful substances in 2019 and identifies the main trends in achieving sustainable development goals for cities and communities in Ukraine, including reducing harmful emissions from the country's enterprises. Work [3] is devoted to the use of modern protective helmet designs to ensure the safety of workers during technological processes, protecting them from impacts, dust, gases, mechanical influences, heat, and electric current. Research in [4] assesses the impact of industrial and transportation emissions on the environment of the Dnipropetrovsk region. The impact of polluted air with harmful substances on the health status of the population of Kyiv is described in article [5]. It is noted that with an increase in the concentration of harmful substances in

the air on polluted territories, there was an increase in the incidence of respiratory, cardiovascular, allergic diseases, and so on. Research [6], conducted by the Copernicus Atmosphere Monitoring Service based on satellite images, provides information on air pollution in Ukraine in 2020. The study methodology is described, and the concentrations of harmful substances in the atmosphere in Ukrainian regions are analyzed, as well as the areas with high concentrations of PM2.5 fine particulate matter.

Formulation of the study purpose. The purpose of the work is to analyze the structure of the industry in Ukraine and its stages of development, as well as to investigate emissions of major pollutants into the atmospheric air in the cities of Ukraine, particularly in the city of Kamyanske.

Presenting main material. As noted above, the country's industry is a driving force for the development of science, technology, and other fields. Therefore, let's analyze the structure of Ukraine's industry as of 2019, before the COVID-19 pandemic and the introduction of martial law (Fig. 1).

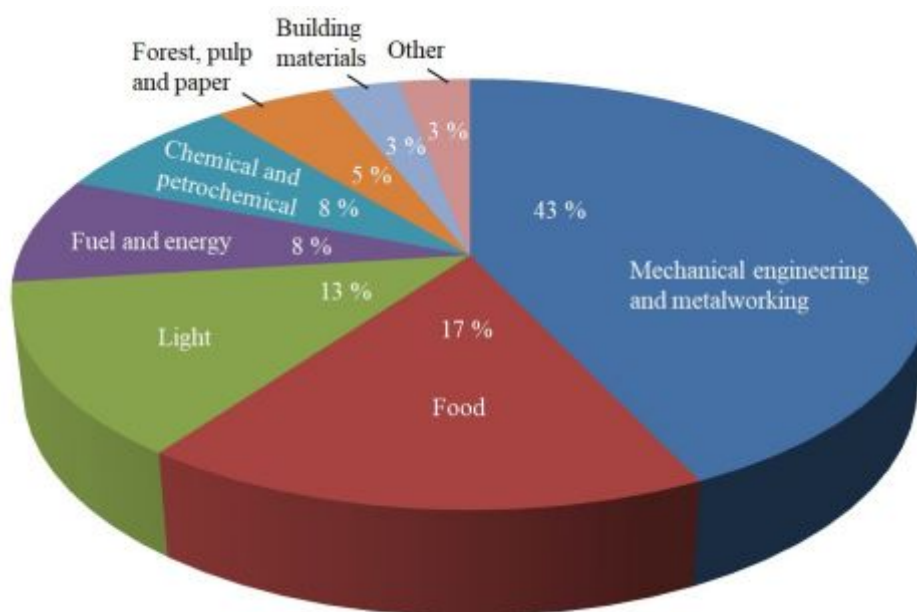

Fig. 1. Structure of the industry in Ukraine as of 2019

As shown in the diagram, the largest industry in terms of production volume in Ukraine is the machine-building and metalworking industry, accounting for 43 % of the total structure of the national industrial sector. The food and light industries also rank among the top three more developed industries. The share of each other industry does not exceed 8 %. It should also be noted that in recent years, the IT industry has been rapidly growing in Ukraine. For example, in 2021, it increased by 36 % with export earnings of \$6.8 billion.

Overall, there have been positive development trends in the Ukrainian industrial sector since 2000. In that year, the growth of industrial production was 13 %, and thanks to the implementation of the Concept of State Industrial Policy, the State Program for Industrial Development for 2003–2011, and other sectoral programs, production volumes increased almost four times by 2008. During the crisis period (the second half of 2008–2009), industrial production volumes decreased by 21.9 %. In the post-crisis period (2010–2014), there was again a growth in production by 11 %. The period of industrial development after 2014 has been characterized by instability due to the temporary occupation of territories, the economic blockade of Donbas, the COVID-19 epidemic, and the imposition of martial law. Therefore, to analyze this period, we will use the indicator of gross domestic product (GDP). Fig. 2 shows the dynamics of changes in nominal and real GDP. The chart is built based on the statistics provided on the website [7].

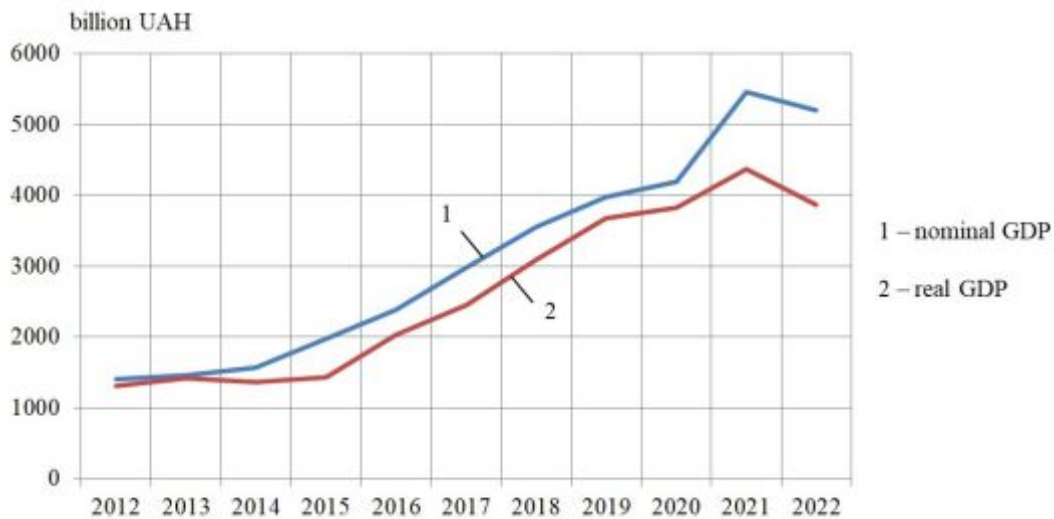

Fig. 2. Dynamics of Ukraine's GDP over the years

It should be noted that nominal (absolute) GDP is determined in current or actual prices of the given year, while real GDP (adjusted for inflation) is determined in prices of the previous year. That is, real GDP takes into account the growth of the gross domestic product in terms of production, rather than prices.

From the graphs, it can be seen that for the period 2012–2021, there was an increase in production both in terms of nominal (3.9 times) and real (3.3 times) indicators.

One of the pressing issues in the development of Ukraine's industry is the general wear and tear of production facilities, low levels of utilization of modern waste processing technologies, air purification, etc., which are the result of significant emissions of harmful substances into the atmospheric air of populated areas.

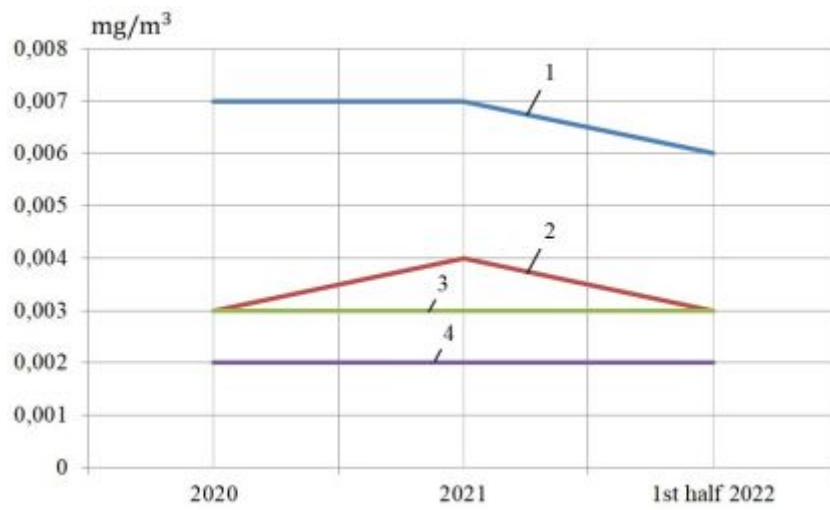
First, let's analyze the structure and dynamics of harmful emissions in cities in Ukraine. Fig. 3 shows the dynamics of changes in the average annual concentration of major pollutants in the atmospheric air of cities in Ukraine over the years. It should be noted that the number of cities covered by observations ranges from 6 to 39 depending on the type of pollutant. The smallest number of observations is characteristic of soot, and the largest is for suspended particles, sulfur dioxide, and nitrogen.

As the data from the graphs show, during the period from 2020 to the first half of 2022, emissions of major pollutants in cities in Ukraine almost did not change, which is certainly not a positive trend, considering the decrease in industrial production. The situation only improves with the emissions of suspended particles (a 14 % decrease), hydrogen chloride (20 %), and ammonia (50 %). The decrease in emissions of the last two substances is explained by the reduction in the development of the chemical industry. For example, in January–June 2022, the index of industrial production of chemical products decreased compared to the same period in 2021 to 34 %, and rubber and plastic products – to 44 % [8].

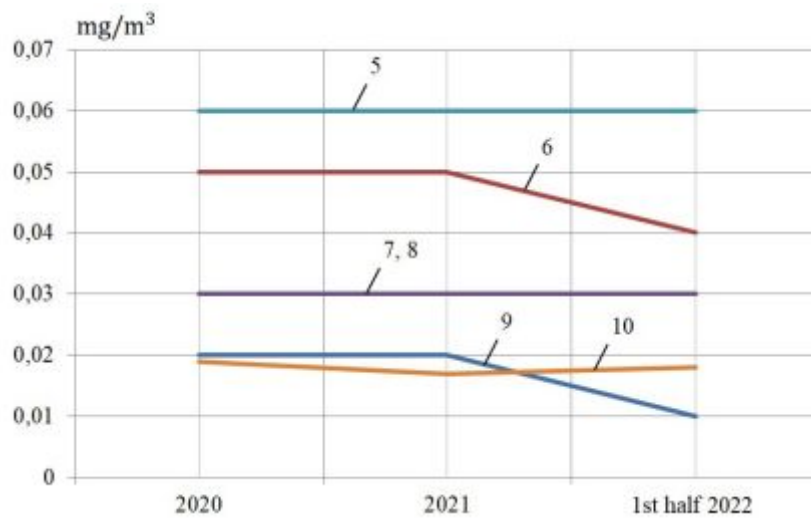
Fig. 4 shows the dynamics of changes in AQI over the period from 2020 to the first half of 2022 for the most polluted cities in Ukraine. As is known, starting from the value of AQI = 7.0, this index characterizes high air pollution. This value is marked with a dotted line on this diagram.

Therefore, the five most polluted cities in terms of emissions of major harmful substances are: Mariupol, Kamyanske, Dnipro, Kryvyi Rih, and Odesa. The decrease in AQI values in some cities is due to a reduction in industrial production in those regions.

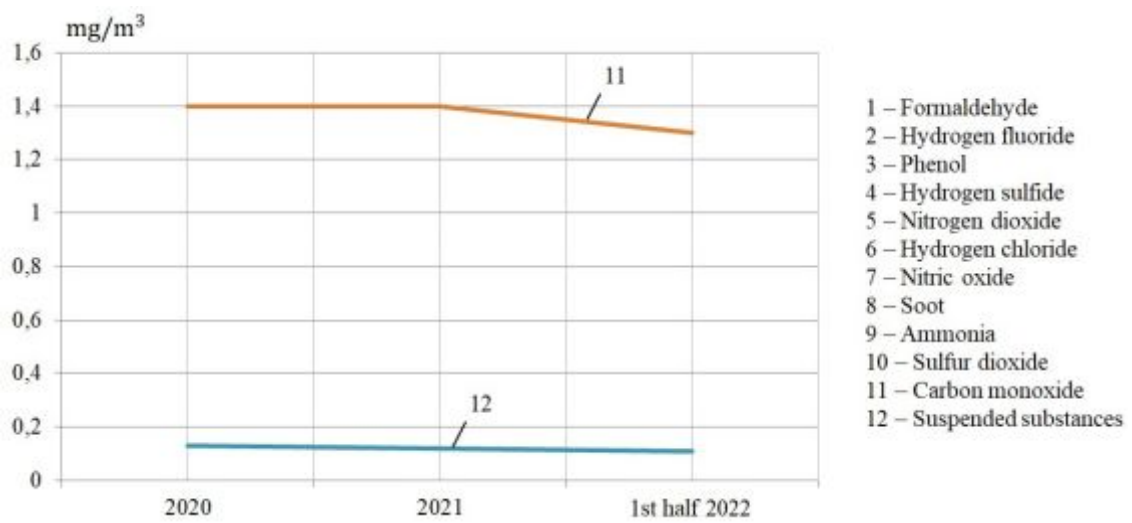
Let's take a closer look at the structure of emissions of harmful substances in Kamianske. Fig. 5 and 6 show the dynamics of changes for the period from 2020 to the first half of 2022 in terms of the multiples of exceeding the average annual and maximum one-time content of pollutants in the atmospheric air compared to the corresponding maximum permissible concentrations (MPC).

a

b

- 1 – Formaldehyde
- 2 – Hydrogen fluoride
- 3 – Phenol
- 4 – Hydrogen sulfide
- 5 – Nitrogen dioxide
- 6 – Hydrogen chloride
- 7 – Nitric oxide
- 8 – Soot
- 9 – Ammonia
- 10 – Sulfur dioxide
- 11 – Carbon monoxide
- 12 – Suspended substances

Fig. 3. Dynamics of changes over the years in the average annual content of pollutants in the atmospheric air of cities in Ukraine

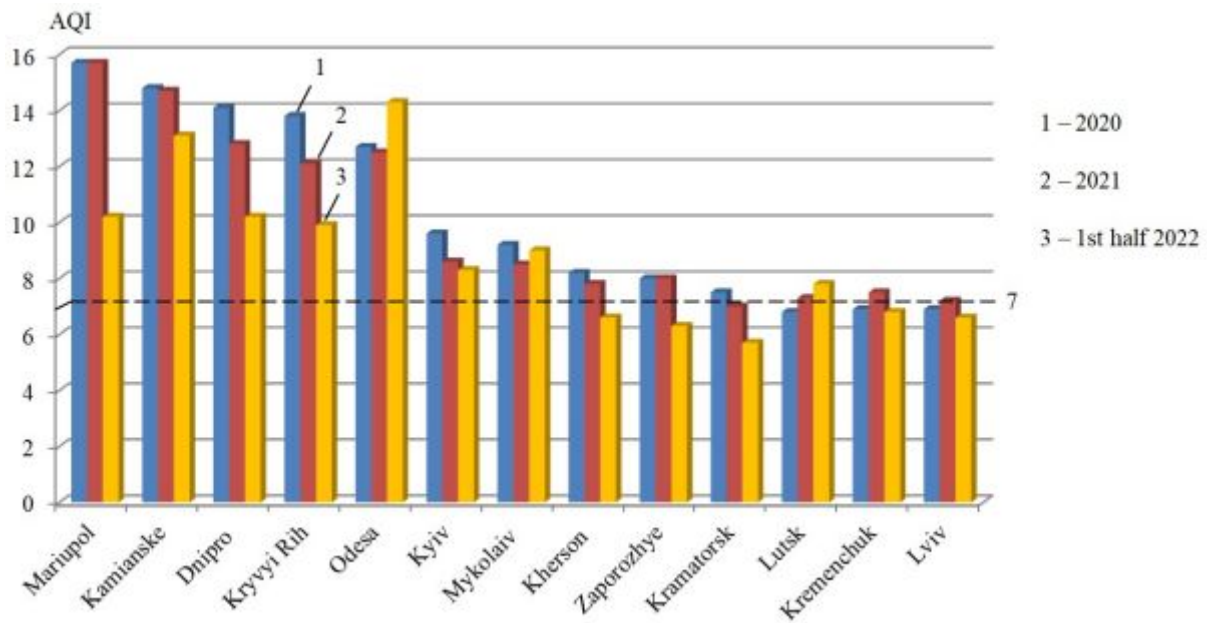

Fig. 4. Dynamics of changes in AQI over the years for cities in Ukraine

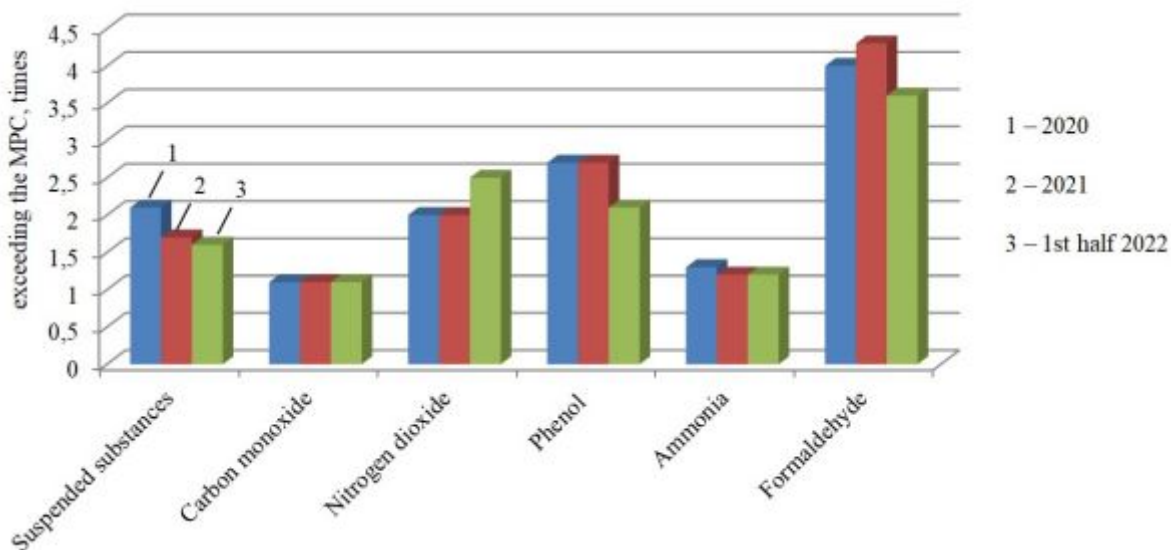

Fig. 5. Multiplicity of exceeding the average annual content of pollutants in the atmospheric air of Kamyanske city in comparison with the corresponding MAC

As can be seen from these diagrams, the main harmful substances in the atmospheric air of the city include suspended particles, carbon monoxide, nitrogen dioxide, phenol, ammonia, and formaldehyde (Fig. 6). It should be noted that the average annual concentration of nitrogen dioxide in the air in the first half of 2022 exceeded the MAC by 2.5 times, phenol by 2.1 times, and formaldehyde by 3.6 times. An unfavorable situation is also observed in exceeding the maximum one-time content of pollutants.

The leading industries in the city of Kamyanske include: black metallurgy, mechanical engineering, power engineering, chemical and coke-chemical industries (Fig. 7).

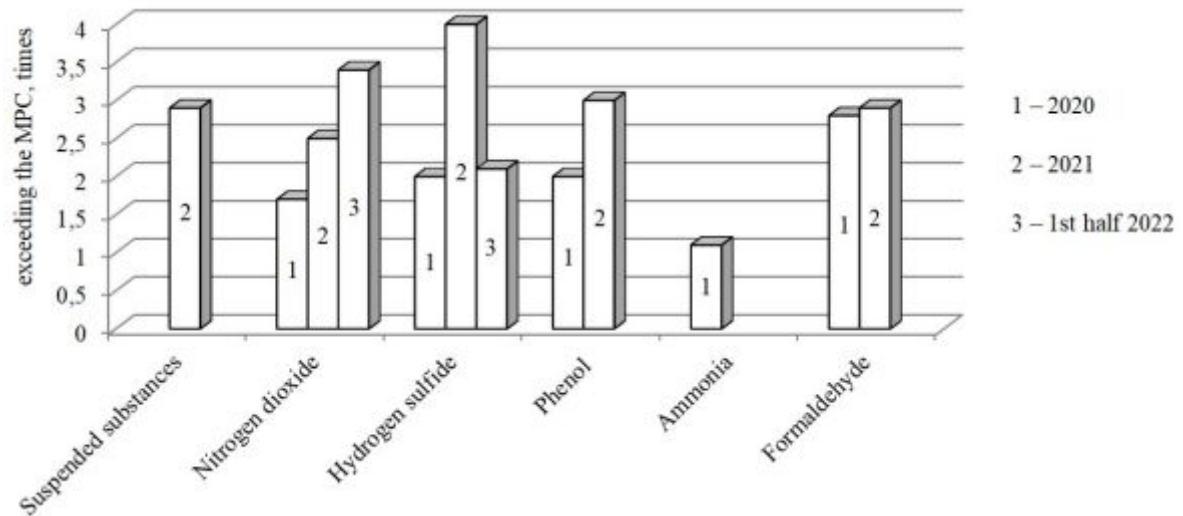

Fig. 6. Multiplicity of exceeding the maximum single content of pollutants in the atmospheric air of Kamyanske city in comparison with the corresponding MAC

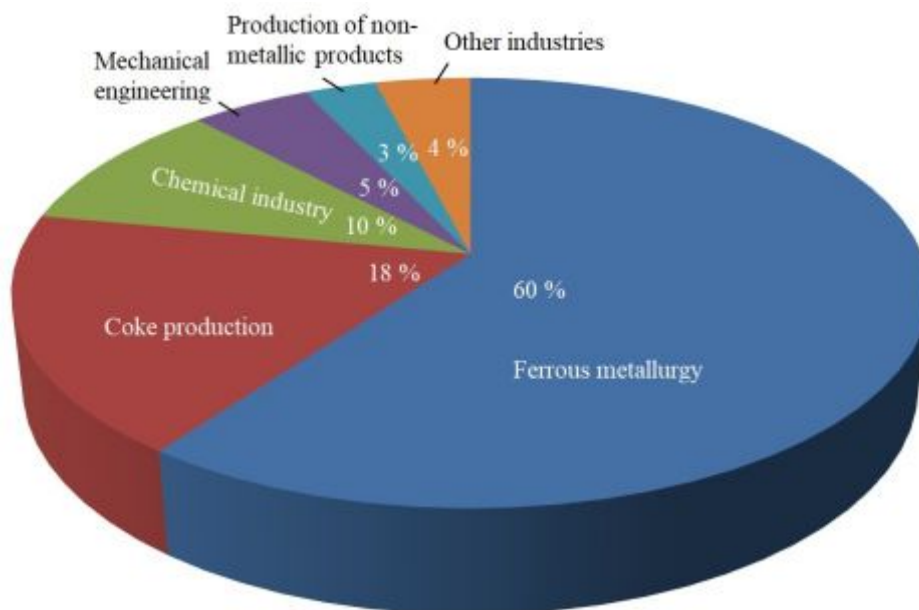

Fig. 7. Leading industries of Kamianske

As can be seen from the diagram, the largest industry in terms of volume of industrial production is ferrous metallurgy, followed by coke production, the chemical industry, and new construction machinery. It is the enterprises of these industries that are the biggest polluters of atmospheric air in the city of Kamianske. These include: PJSC "KAMET-STEEL", PJSC "Dniprovsky Coke Chemical Plant", PJSC "YUZHKOCS", JSC "DNIPROAZOT", LLC PP "ZIP", PJSC "Dniprovagonmash". The percentages of emissions of pollutants from stationary sources into the atmospheric air of these enterprises are shown in fig. 8.

As can be seen from this diagram, the metallurgical plant of PJSC "KAMET-STEEL" is the main polluter of the city's atmospheric air. Its main harmful emissions include: oxides of carbon (approximately 78%), sulfur, nitrogen, dust of mineral substances and heavy metals. The graphs and charts (Figs. 3–8) are built according to the statistics given on the website [9].

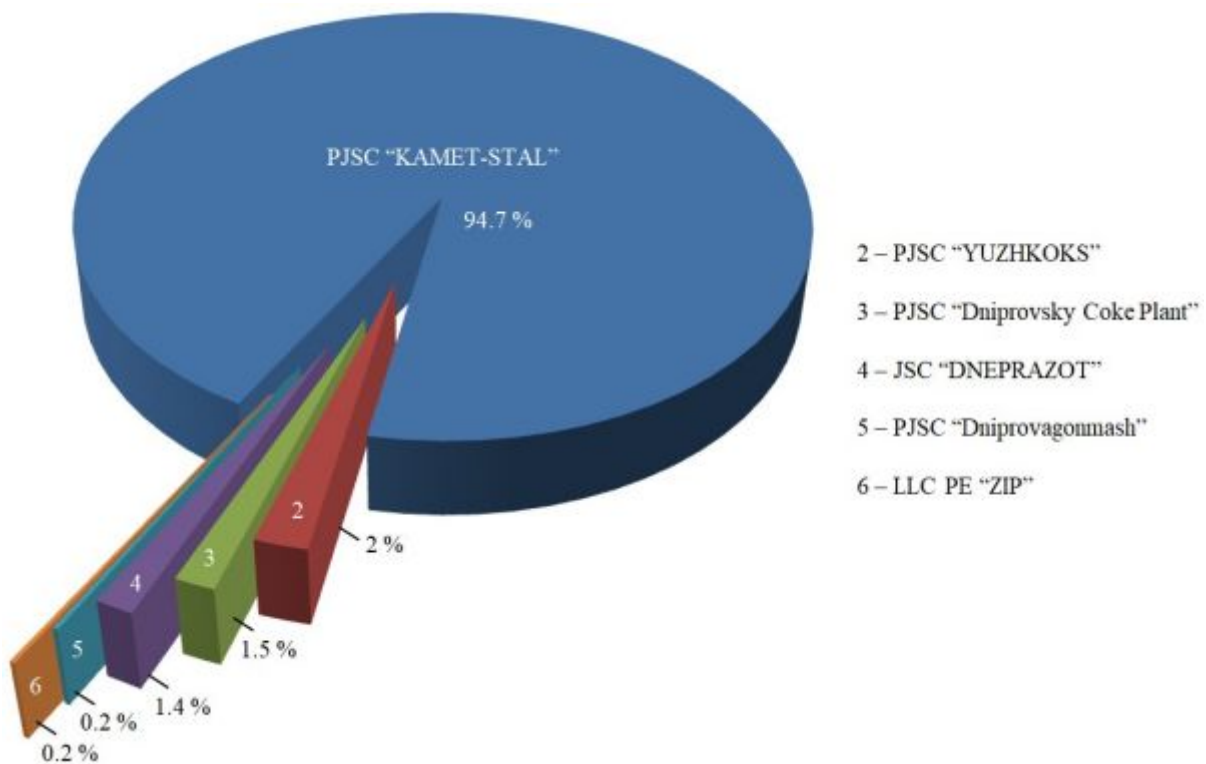

Fig. 8. Percentage shares of emissions of harmful substances from stationary sources of the most polluting enterprises of the city of Kamianske

Conclusions. The structure of Ukrainian industry and the stages of its development are analyzed. Mechanical engineering and metalworking, food and light industries are among the largest industries in terms of production volumes. Since 2000, positive trends in the development of industrial production have been observed, the Concept of State Industrial Policy, the State Industrial Development Program for 2003–2011, and other industry programs have been implemented.

Emissions of harmful substances into the atmospheric air in the cities of Ukraine, especially the city of Kamianske, were studied. The main pollutants include suspended solids, sulfur dioxide, carbon monoxide, nitrogen oxide and dioxide, hydrogen sulfide, phenol, soot, hydrogen fluoride and chloride, ammonia, formaldehyde. Among the most polluted cities of Ukraine, the following can be distinguished: Mariupol, Kamianske, Dnipro, Kryvyi Rih and Odesa. In the city of Kamianske, the biggest polluters of atmospheric air are enterprises of ferrous metallurgy, the coke-chemical industry, and mechanical engineering.

References

- [1] Gasylo, Yu.A. & Levchuk, K.O. & Romanjuk, R.Ja. (2018). Matematychnе modeljuvannja trasy gidrotransportu za dopomogou parabolichnyh splajniv [Mathematical modeling of the hydrotransport route using parabolic splines]. *Matematychnе modeljuvannja – Mathematical modeling*, 1(38), 55-61 [in Ukrainian].
- [2] Levchuk, K. & Romaniuk, R. (2022). Sustainable city development as a key factor of country economic development. *Matematychnе modeljuvannja – Mathematical modeling*, 1(46), 131–140.
- [3] Hasylo, Yu. & Levchuk, K. & Romaniuk, R. & Strezhekurov, E. & Kriukovska, O. (2021). Analysis of modern designs of heat-protective helmets. *Zbirnyk naukovyh prac' DDTU – Collection of scientific papers of DSTU*, 1(38), 142-148.
- [4] Shupranova, L.V. & Khlopova, V.M. & Kharytonov, M.M. (2014). Air pollution assessment in the Dnepropetrovsk industrial megapole of Ukraine. *Air Pollution Modeling and its Application XXII. Science for Peace and Security Series C: Environmental Security book series*, 101–104.

- [5] Stahiv, I.R. (2013). Vplyv zabrudnenogo povitryanogo seredovyshha na stan zdorov'ja naselennja za 2001–2010 rr [Influence air pollution on health of population from 2001 to 2010]. *Teoretychni ta prykladni aspekty geoinformatyky – Theoretical and applied aspects of geoinformatics*, 10, 126–132 [in Ukrainian].
- [6] Воиковб, S. & Bohovic, R. & Hniiar, M. & Murot, M. & Filippovovб, P. & Skalskэ, M. & Soroka, M. (2020). *Air Pollution in Ukraine from space. Study based on the Copernicus Sentinel 5p satellite imagery and quality-controlled air pollution data from the Copernicus Atmosphere Monitoring Service*. Prague-Kyiv: World from Space.
- [7] Sait Minfin [Site of Ministry of Finance]. *minfin.com.ua/*. Retrieved from <https://minfin.com.ua/> [in Ukrainian].
- [8] Kovenja, T.V. (2022). *Analitychna ocinka situacii v himichnij promyslovosti Ukrai'ny v 2022 r. Makroekonomichnyj ta sektoral'nyj zrzyz [Analytical assessment of the situation in the chemical industry of Ukraine in 2022 Macro-economic and sectorial sections]*. Cherkasy: SE “Cherkassy NDITECHIM” [in Ukrainian].
- [9] Sait Portal vidkrytyh danyh [Site of Open Data Portal]. *data.gov.ua/*. Retrieved from <https://data.gov.ua/> [in Ukrainian].

Список використаної літератури

1. Гасило Ю.А., Левчук К.О., Романюк Р.Я. Математичне моделювання траси гідротранспорту за допомогою параболічних сплайнів. *Математичне моделювання*. Кам'янське, 2018. № 1 (38). С. 55–61.
2. Levchuk K., Romaniuk R. (2022). Sustainable city development as a key factor of country economic development. *Математичне моделювання*. Кам'янське, 2022. № 1 (46). С. 131–140.
3. Hasylo Yu., Levchuk K., Romaniuk R., Strezhekurov E., Kriukovska O. (2021). Analysis of modern designs of heat-protective helmets. *Збірник наукових праць ДДТУ*. Кам'янське, 2022. № 1 (38). С. 142–148.
4. Shupranova L.V., Khlopova V.M., Kharytonov M.M. Air pollution assessment in the Dnepropetrovsk industrial megapolice of Ukraine. *Air Pollution Modeling and its Application XXII. Science for Peace and Security Series C: Environmental Security book series*. 2014. P. 101–104.
5. Стахів І.Р. Вплив забрудненого повітряного середовища на стан здоров'я населення за 2001–2010 рр. *Теоретичні та прикладні аспекти геоінформатики : зб. наук. праць*. Київ, 2013. С. 126–132.
6. Воиковб S., Bohovic R., Hniiar M., Murot M., Filippovovб P. & Skalskэ M., Soroka M. Air Pollution in Ukraine from space. Study based on the Copernicus Sentinel 5p satellite imagery and quality-controlled air pollution data from the Copernicus Atmosphere Monitoring Service. Prague–Kyiv : World from Space, 2020. 37 p.
7. Мінфін. URL: <https://minfin.com.ua/> (дата звернення: 30.04.2023).
8. Ковеня Т.В. Аналітична оцінка ситуації в хімічній промисловості України в 2022 р. Макроекономічний та секторальний зрізи : аналітична довідка, вип. 5 (станом на 01.07.2022 р.). Черкаси : ДП “Черкаський НДІТЕХІМ”, 2022. 29 с.
9. Портал відкритих даних. URL: <https://data.gov.ua/> (дата звернення: 30.04.2023).

Надійшла до редколегії 15.09.2023

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

DOI: 10.31319/2709-2879.2023iss2(7).293561pp41-47
УДК 334.012

Будько О.В., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів та обліку
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0002-3354-6515
e-mail: bisnescon@ukr.net

Кіриченко О.І., аспірант кафедри фінансів та обліку
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
e-mail: kirichenko.aleksey27@gmail.com

Budko Oksana, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance and Accounting
Dniprovsky State Technical University, Kamianske

Kirichenko Oleksii, Postgraduate student at Department of Finance and Accounting
Dniprovsky State Technical University, Kamianske

ЕКОЛОГІЧНИЙ АУДИТ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

ENVIRONMENTAL AUDIT IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM

У статті визначено актуальність проведення екологічного аудиту як складової системи екологічного менеджменту підприємства. Вказано на важливу роль організації екологічного аудиту та визначення наявних екологічних ризиків у діяльності підприємства. Висвітлено історичні аспекти становлення екологічного аудиту. Надано характеристику системи екологічного менеджменту (EMAS) та визначені особливості її діяльності. Розкрито мету і завдання проведення екологічного аудиту. Розглянуто сутність обов'язкового та добровільного екологічного аудиту. Охарактеризовано екологічний аудит з точки зору цілей його проведення. Визначені вимоги, які висуваються до екологічного аудиту та надана характеристика принципів його проведення. Висвітлено особливості формування інформаційного масиву для проведення екологічного аудиту. Встановлено етапи здійснення аудиторської перевірки екологічної сфери діяльності підприємства. Вказані методи екологічного аудиту, які використовуються аудитором під час екологічного аудиту. Визначені переваги, які надає суб'єкту господарювання проведення екологічного аудиту.

Ключові слова: екологічний аудит, екологічний менеджмент, мета, завдання, принципи, етапи проведення.

The purpose of the article is to study the organizational and methodological principles of conducting an environmental audit in order to develop directions for increasing the effectiveness of the environmental management system at the enterprise. The relevance of conducting an environmental audit as a component of the enterprise's environmental management system is determined. The important role of organizing an environmental audit and determining existing environmental risks in the company's activities is indicated. The historical aspects of the formation of environmental audit are highlighted. The description of the environmental management system (EMAS) and the specific features of its activity are given. The regulatory and legal framework, which is guided by the auditor when conducting an audit, is defined. The purpose and tasks of conducting an environmental audit are revealed. The functions of environmental audit are defined. The essence of mandatory and voluntary environmental audit is considered. The types of environmental audit are

characterized from the point of view of the purposes of its implementation: verification of compliance with legal requirements, audit within the scope of environmental insurance, audit during the passage of environmental certification, audit for the purpose of investment evaluation, audit of enterprises that cause damage to the environment. The requirements for an environmental audit are determined (independence, comprehensiveness, documentation, practical orientation) and the characteristics of the principles of its conduct are given. The peculiarities of the formation of an information array for conducting an environmental audit, which is grouped by the components of sustainable development (economic, ecological and social), are highlighted. The stages of the audit of the environmental sphere of the enterprise's activity have been established (preparatory, main, final). Emphasis is placed on drawing up an audit opinion, which provides the results of an audit on the compliance of the enterprise's environmental policy with current legislation and other issues that provide information on the effectiveness of the environmental activities of the business entity. Environmental audit methods used by auditors during an environmental audit are specified. The advantages provided to the business entity by conducting an environmental audit are determined.

Key words: *environmental audit, environmental management, goal, tasks, principles, stages of implementation.*

JEL Classification: M42

Постановка проблеми. Діяльність підприємств у сучасних умовах спрямована на виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг, водночас, з іншого боку, має негативний вплив на навколишнє середовище. Для оцінки ступеня впливу на навколишнє середовище, дотримання вимог ступеня законодавства і відповідності світовим стандартам, соціально відповідальні компанії вводять в систему менеджменту підприємства екологічний аудит як незалежну оцінку дотримання суб'єктом господарювання нормативно-правових вимог у сфері охорони навколишнього середовища та підготовку рекомендацій щодо екологічних аспектів діяльності компанії. Відповідно важлива роль належить організації екологічного аудиту на підприємстві, врахування при перевірці всіх можливих ризиків з метою вироблення обґрунтованого аудиторського висновку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з впровадженням та розвитком екологічного аудиту, особливостями його здійснення на підприємствах розглядали такі науковці, як І.В. Басанцов [1], Н.І. Дорош [2], Кулик [3], Л.І. Максимів [4], О.А. Петрик [5], І.О. Пригара [6], Л.А. Сахно [7], В.Я. Шевчук [8].

Водночас, незважаючи на багаточисленні дослідження визначених питань на сьогодні існує ряд проблем, пов'язаних з організацією екологічного аудиту на підприємствах, які потребують подальшого вирішення та дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження організаційно-методичних засад проведення екологічного аудиту з метою визначення напрямків його проведення як складової системи екологічного менеджменту на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття екологічного аудиту в Україні було впроваджено у 2004 році з введенням Закону України «Про екологічний аудит» і визначається як незалежна оцінка дотримання компанією законодавства у сфері охорони навколишнього середовища або вимог міжнародних стандартів[9].

У зарубіжних країнах екологічний аудит отримав розвиток значно раніше. Так, у 1984 р. у США Національним агентством з охорони навколишнього середовища було розроблено концепцію аудиту для федеральних агентств. Пізніше процедури екологічного аудиту в США стали застосовувати у випадках конфліктів між компанією-порушником екологічних норм і правил та Національним агентством з охорони навколишнього середовища. Відповідно, в США екологічний аудит став не тільки інструментом контролю за дотриманням законодавства, але й правовим інструментом стимулювання природоохоронної діяльності.

У 1982 році була прийнята директива ЄС про екологічний аудит. Вже у 1993 році було прийнято «Керівництво Європейського Союзу з екологічного аудиту», згідно якого всі компанії країн-членів ЄС зобов'язані здійснювати екологічний аудит з оприлюдненням його результатів.

На сьогодні екологічний аудит в ЄС – це ринковий інструмент, який надає бізнесу конкурентні переваги. Основні положення визначені Регламентом №1221/2009, які передбачають участь компаній у системі екологічного менеджменту (EMAS) виключно на добровільних засадах. EMAS – це система добровільного екологічного менеджменту та аудиту ЄС. При цьому до компанії, яка хоче стати учасником EMAS, висувається ряд вимог, таких як проведення експертизи своєї діяльності та на підставі цього розробка програми довкілля, а також впровадження системи управління навколишнім середовищем, підготовка екологічної декларації, проходження екологічного аудиту версифікатором EMAS, подання заявок про реєстрацію до спеціального реєстру. Станом на жовтень 2021 року реєстр EMAS налічував 3887 компаній[10].

Світовий досвід свідчить про досить розповсюджене практичне застосування процедур екологічного аудиту як засобу для формування, оцінки та інтерпретації інформації про екологічні аспекти діяльності підприємства з метою вироблення необхідних заходів на різних рівнях управління.

Розвиток екологічного аудиту в Україні обумовлений зацікавленістю у залученні іноземних інвестицій у вітчизняні підприємства для підтвердження їх екологічної безпеки та визначення можливих екологічних ризиків, необхідністю отримання правдивої інформації про стан природоохоронної діяльності; зацікавленістю у просуванні продукції на світові ринки відповідно до вимог стандартів 14000, 19001, розвитком ринку послуг зобов'язкового і добровільного екологічного страхування потенційно небезпечних об'єктів.

На сьогодні в Україні розроблена нормативно-правова база, яка визначає правові основи екологічної політики держави та регулює питання проведення екологічного аудиту [9,11-15].

Головною метою здійснення екологічного аудиту є удосконалення екологічних і виробничих процесів на підприємстві. Він має бути спрямований на пошук проблеми та, виходячи з цього, на розробку рішень, які сприяють раціональному використанню екологічних ресурсів, зниженню витрат та екологічних ризиків.

Завданнями екологічного аудиту є:

- обґрунтування політики і стратегії у сфері охорони довкілля;
- обґрунтування, аналіз і оцінка природоохоронної діяльності підприємства;
- аналіз і оцінка нормативно-правових документів, які торкаються питань охорони довкілля;
- визначення екологічних проблем, які пов'язані з виробництвом і територіями;
- забезпечення екологічної безпеки компанії;
- визначення шляхів і способів зменшення ризиків шкідливого впливу на навколишнє середовище господарської діяльності;
- визначення правильності нарахування і сплати екологічних платежів підприємством;
- визначення шляхів удосконалення природоохоронної діяльності підприємства;
- визначення відповідності екологічним вимогам здійснюваної виробничо-господарської та іншої діяльності, а також необхідності застосування нових технологій виробництва і обладнання.

Функціями екологічного аудиту є оцінка поточної діяльності підприємства, забезпечення керівництва підприємства інформацією, необхідною для планування і прийняття управлінських рішень, перевірка рішень керівництва, які стосуються природоохоронної діяльності, зміцнення довіри до підприємства з боку суспільства, акціонерів та інших зацікавлених користувачів.

Розрізняють такі види екологічного аудиту:

- добровільний – проводиться за ініціативою управлінського персоналу об'єкта перевірки або за узгодженням з ним, якщо третя зацікавлена сторона (клієнт, фінансова установа та ін.) виступає у якості замовника аудиту;
- обов'язковий – проводиться відповідно до замовлень державних органів для об'єктів або видів діяльності, які являють собою підвищену небезпеку.

З точки зору цілей слід виділити такі види аудиту:

- перевірка на відповідність законодавчим вимогам – передбачає порівняння аспектів природоохоронної діяльності підприємства з положеннями міжнародних та вітчизняних стандартів та законів;

- аудит у межах екологічного страхування – використовується при складанні страхових документів на основі заходів для зниження екологічних ризиків і при уточненні ступеня нанесених збитків у страхових випадках;

- аудит при проходженні екологічної сертифікації – проводять для перевірки підприємства і його діяльності на відповідність вимогам екосертифікації;

- аудит з метою інвестиційної оцінки – перевірка з метою визначення потенційних можливостей для залучення фінансування, дозволяє зібрати інформацію про екологічну ситуацію підприємства;

- аудит підприємств, які наносять збитки екології – застосовується на підприємствах, які мають вплив на навколишнє середовище.

До екологічного аудиту висуваються такі вимоги:

- незалежність – означає проведення аудиту сторонніми суб'єктами, а у разі проведення внутрішнього аудиту – персоналом підприємства, які мають незалежну думку;

- комплексність – означає системний характер перевірки, оцінку всіх існуючих аспектів екологічної діяльності;

- документування – означає відображення результатів аудиту у висновку, якому описуються об'єкти перевірки, її хід та результати;

- практична орієнтованість – означає вироблення практичних рекомендацій за підсумками перевірки.

Вимоги екологічного аудиту тісно пов'язані з принципами, до яких слід віднести науковість, обґрунтованість висновків, компетентність, об'єктивність, незалежність, обов'язковість (для обов'язкового аудиту), відповідальність зацікавлених сторін.

Для ефективного проведення екологічного аудиту аудитор має визначитися з масивом інформації, яка підлягатиме перевірці. Інформаційний масив доцільно згрупувати за трьома складовими сталого розвитку підприємства:

- економічна – включає інформацію, яка характеризує економічні параметри діяльності підприємства (витрати, платежі за забруднення навколишнього середовища, збитки від забруднення тощо);

- екологічна – включає інформацію, яка характеризує екологічні аспекти діяльності підприємства (забруднюючі речовини, потреби у вихідній сировині і матеріалах тощо);

- соціальна – включає інформацію, яка характеризує соціально-економічні параметри діяльності підприємства (кількість працівників, які мали лікарняні листи у результаті негативного впливу процесів, які відбулися на підприємстві тощо).

Екологічний аудит доцільно здійснювати за такими етапами (рис. 1):

В аудиторському висновку відображаються результати перевірки щодо відповідності екологічної політики підприємства діючій нормативно-правовій базі у сфері екології, здійснюється аналіз фінансової та іншої документації, у якій відображені операції, пов'язані з природоохоронною діяльністю. Надається оцінка впливу діяльності підприємства на довкілля, підводяться підсумки перевірки збільшення обсягів випуску товарів з урахуванням змін викидів забруднюючих речовин, споживання природних та енергетичних ресурсів.

Методи екологічного аудиту передбачають використання системного аналізу, методу групувань, методу еколого-економічної оцінки, анкетування, матеріальних балансів та технологічних розрахунків, нормативного методу, картографічного методу, методу з використанням фото і відео зйомок, розрахунково-аналітичних методів, методів опитування та анкетування, методу експертних оцінок.

Визначений порядок проведення екологічного аудиту на підприємстві сприятиме вирішенню таких завдань:

- створення інвестиційної привабливості бізнесу;

- зниження штрафних ризиків по відношенню до платежів за природокористування та нанесенню збитків навколишньому середовищу та іншим суб'єктам господарювання;

- зниження фінансових ризиків, пов'язаних з правами власності на природні об'єкти і результати господарської діяльності;
- підвищення конкурентоспроможності продукції;
- розвиток виробництва та приведення його у відповідність до міжнародних стандартів.

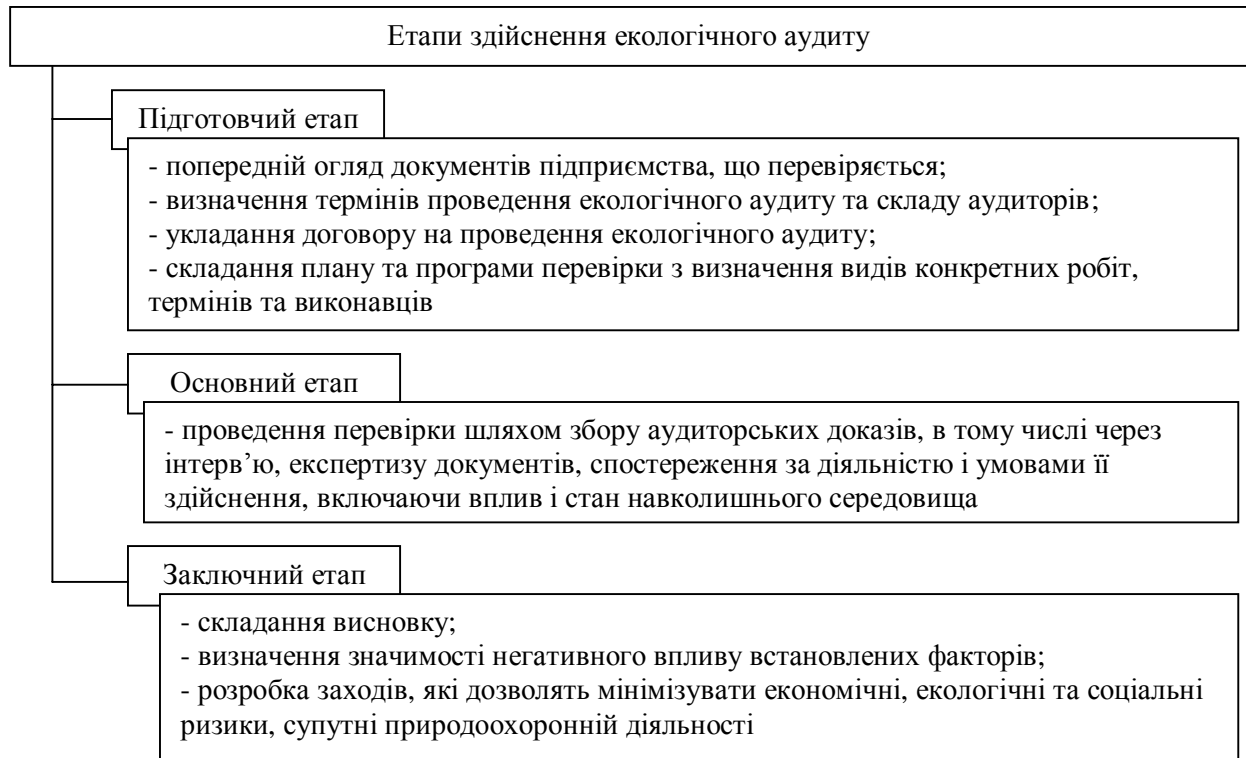

Рис. 1. Етапи здійснення екологічного аудиту на підприємстві
Джерело: складено авторами

Переваги проведення екологічного аудиту полягають у можливості розробки природоохоронної стратегії суб'єкта господарювання та формування ефективної системи екологічного менеджменту, раціональному розподілі матеріальних витрат підприємства з урахуванням екологічних факторів, запобігання ймовірності фінансових витрат, пов'язаних з нерациональним використанням ресурсів, встановленні довірчих відносин з населенням та органами влади, можливості виходу на міжнародні норми та стандарти екологічного менеджменту.

Висновки. Отже, сучасні умови ведення господарської діяльності підприємств передбачають використання ними екологічного аудиту як інструмента ефективного управління підприємством. Організаційні аспекти проведення екологічного аудиту передбачають чітке визначення його мети і завдань та етапів його здійснення. Виконання передбачених аудиторських процедур на кожному етапі екологічного аудиту дозволить виявити позитивні та негативні аспекти здійснення природоохоронної діяльності підприємства. Застосування означених методів екологічного аудиту забезпечить системність перевірки, що надасть висновкам за її результатами обґрунтованості та значимості для ухвалення ефективних управлінських рішень. Використання екологічного аудиту як інструменту системи управління підприємством дозволить визначити ступінь привабливості компанії та, як наслідок, реалізувати потенційні можливості виходу на нові ринки.

Список використаної літератури

1. Басанцов І.В., Пантелейчук О.С. Екологічний аудит в Україні: актуальність, проблемні питання та напрями удосконалення. *Механізм регулювання економіки*. 2010. 1. С. 3846.
2. Дорош Н. І. Фінансово-екологічний аудит: сутність та методичні засади. *Агросвіт*. 2016. №22. С. 8–13.
3. Кулик Р.Р. Місце і проблеми екологічного аудиту в системі аудиторської діяльності України. *Галицький економічний вісник*. 2010. №4(29). С.160-165.
4. Максимів Л.І. Механізм формування системи екологічного аудиту в Україні. *Регіональна економіка*. 2004. № 2. С. 174-181.
5. Петрик О. Екологічний аудит в Україні: проблеми методики та організації. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2004. № 8. С. 51–56.
6. Пригара І.О., Новикова І.В., Тур О.І. Особливості формування ринку процедури екологічного аудиту в контексті екологічної безпеки. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 4(18). С. 301-311.
7. Сахно Л.А. Облік і аудит екологічної складової в діяльності агропромислового підприємства. *Молодий вчений*. 2017. № 1.1. С. 73-77.
8. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. Екологічний аудит: монографія. К.: Вища школа, 2000. 344 с.
9. Про екологічний аудит: Закон України від 24. 06. 2004 р. 1862-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1862-15#Text> (дата звернення: 20.09.2023).
10. В Україні бізнес хочуть зобов'язати проходити екоаудит, зокрема, і ФОПів. URL: <https://eba.com.ua/v-ukrayini-biznes-hochut-zobov-yazaty-prohodyty-ekoaudyt-zokrema-i-fopiv/> (дата звернення: 20.09.2023).
11. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. №2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 20.09.2023).
12. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 20.09.2023).
13. ДСТУ ISO 14001:2015 «Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосування». URL: https://quality.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2018/10/%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3-ISO_14001-2015-.pdf (дата звернення: 20.09.2023).
14. ДСТУ ISO 14004:2016 «Системи екологічного управління. Загальні настанови щодо запровадження». URL: <https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/c790ccc33e9c4eacbfd9e2f854e1679f.pdf> (дата звернення: 20.09.2023).
15. ДСТУ ISO 19011:2012 «Настанови щодо здійснення аудитів систем управління». URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/iso_19011.pdf (дата звернення: 20.09.2023).

References

- [1] Basantsov I.V., Panteleichuk O.S. (2010) Ekolohichnyi audyt v Ukraini: aktualnist, problemni pytannia ta napriamy udoskonalennia [Environmental audit in Ukraine: relevance, problematic issues and directions for improvement]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, no 1, pp. 38-46.
- [2] Dorosh N.I. (2016) Finansovo-ekolohichnyi audyt: sutnist ta metodychni zasady [Financial and environmental audit: essence and methodical principles]. *Ahrosvit*, no 22, pp. 8–13.
- [3] Kulyk R.R. (2010) Mistse i problemy ekolohichnoho audytu v systemi audytorskoj diialnosti Ukrainy [The place and problems of environmental audit in the system of audit activities of Ukraine]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no 4(29), pp.160-165.
- [4] Maksymiv L.I. (2004) Mekhanizm formuvannia systemy ekolohichnoho audytu v Ukraini [The mechanism of formation of the environmental audit system in Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*, no 2. pp. 174-181.

- [5] Petryk O. (2004) Ekolohichniy audyt v Ukraini: problemy metodyky ta orhanizatsii [Environmental audit in Ukraine: problems of methodology and organization]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no 8, pp. 51-56.
- [6] Pryhara I.O., Novykova .I.V., Tur O.I. (2023) Osoblyvosti formuvannia rynku protsedury ekolohichnoho audytu v konteksti ekolohichnoi bezpeky. [Peculiarities of market formation of environmental audit procedures in the context of environmental safety]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii*, no 4(18), pp. 301-311.
- [7] Sakhno L. A. (2017) Oblik i audyt ekolohichnoi skladovoi v diialnosti ahropromyslovoho pidpriemstva [Accounting and auditing of the ecological component in the activity of an agroindustrial enterprise]. *Molodyi vchenyi*, no 1, pp. 73-77.
- [8] Shevchuk V.Ia., Satakin Yu.M., Navrotskyi V.M. (2000) Ekolohichniy audyt [Environmental audit]. K.: Vyscha shkola. (in Ukrainian)
- [9] Pro ekolohichniy audyt: Zakon Ukrainy vid 24. 06. 2004 r. 1862-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1862-15#Text> (accessed 20 September 2023).
- [10] V Ukraini biznes khochut zoboviazaty prokhodyty ekoaudyt, zokrema, i FOPiv. Available at: <https://eba.com.ua/v-ukrayini-biznes-hochut-zobov-yazaty-prohodyty-ekoaudyt-zokrema-i-fopiv/> (accessed 20 September 2023).
- [11] Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku.: Zakon Ukrainy vid 28.02.2019 №2697-VIII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text/> (accessed 20 September 2023).
- [12] Pro okhoronu navkolishnoho pryrodnoho seredovyshcha: Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 r. 1264-XII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (accessed 20 September 2023).
- [13] DSTU ISO 14001:2015 «Systemy ekolohichnoho upravlinnia. Vymohy ta nastanovy shchodo zastosuvannia». Available at: https://quality.nuph.edu.ua/wphttps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12 - Textcontent/uploads/2018/10/%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3-ISO_14001-2015-.pdf (accessed 20 September 2023).
- [14] DSTU ISO 14004:2016 «Systemy ekolohichnoho upravlinnia. Zahalni nastanovy shchodo zaprovadzhuvannia». Available at: <https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/c790ccc33e9c4eacbfd9e2f854e1679f.pdf> (accessed 20 September 2023).
- [15] DSTU ISO 19011:2012 «Nastanovy shchodo zdiisnennia audytiv system upravlinnia». Available: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/iso_19011.pdf (accessed 20 September 2023).

Надійшла до редколегії 26.09.2023

DOI: 10.31319/2709-2879.2023iss2(7).293569pp48-55
УДК 338.4:628

Карімов Г.І., к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0002-0208-2607
e-mail: gkarimov@ukr.net

Карімов І.К., к.ф.-м.н., доцент, завідувач кафедри прикладної та вищої математики
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0003-4145-9726
e-mail: ikarimov@ukr.net

Нужна С.А., к.е.н., доцент, доцент кафедри інформаційних систем і технологій,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро
ORCID ID: 0000-0002-6850-4016
e-mail: nuzhna.s.a@dsau.dp.ua

Крупій О.В., аспірант кафедри менеджменту,
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0002-9236-9758
e-mail: krupii1982@gmail.com

Жордочкін В.В., магістрант кафедри менеджменту
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське

Karimov Hennadii, PhD, Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of Management Department
Dniprovsky State Technical University, Kamianske

Karimov Ivan, Ph.D, Candidate of Sciences (Physical and Mathematical), Associate Professor, Head of the Department of Applied and Higher Mathematics
Dniprovsky State Technical University, Kamianske

Nuzhna Svitlana, Ph.D, Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of Information Systems and Technologies Department
State Agrarian and Economic University, Dnipro

Krupii Oleksandr, postgraduate student at Department of Management
Dniprovsky State Technical University, Kamianske

Zhordochkin Vadim applicant of the second (master's) level
Dniprovsky State Technical University, Kamianske

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ВОДОПРОВІДНО-КАНАЛІЗАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА

THE ECOLOGICAL COMPONENT OF THE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISES OF THE WATER-SEWAGE MANAGERMENTS

У роботі розглядається проблема дослідження напрямків розвитку підприємств водопровідно-каналізаційного господарства, зокрема екологічної складової їх діяльності, пов'язаною з роботою очисних споруд та устаткування в процесі водопостачання та водовідведення. Проаналізовано структуру основних елементів витрат, що складають основу виробничої собівартості послуг з водовідведення. Досліджено динаміку історичної зміни найбільш суттєвих елементів витрат. Запропоновано заходи для покращення процесу очистки води та зниження собівартості діяльності підприємства водопровідно-каналізаційного господарства. Підвищення якості послуг, застосування новітніх технологій та обладнання вирішують екологічні завдання, від яких залежить благоустрій міста та нормальне життя населення.

Ключові слова: водопровідно-каналізаційне господарство, підприємство, шляхи розвитку, екологічна складова, динаміка.

In modern conditions, in order to ensure their own independence, enterprises of any industry are forced to constantly monitor and increase the socio-ecologo-economic efficiency of their activities. With particular acuteness, this issue is faced by communal enterprises of the water-sewage management, which is connected both with the specificity of the form of ownership and with the external regulation of activity as a subject of natural monopolies. The main purpose of the activity of the basic typical representative of the industry – is to provide services water supply and drainage, as well as the transportation of drinking water and wastewater, their treatment at the city's treatment facilities. The work examines the problem of researching the directions of development of enterprises water-sewage management, in particular the ecological component of their activity, related to the operation of treatment facilities and equipment in the process of water supply and drainage. Is analyzed the structure of the main cost elements that make up the basis of the production cost of water drainage services. The researching dynamics of historical changes in the most significant elements of expenses (which include energy-intensive elements): electricity and fuel and lubricants. Are separately examines the dynamics of historical changes in the cost of environmental costs, i.e. reagents used in the process of water purification and disinfection. A significant increase in the cost of certain elements serves as a basis for increasing tariff rates for services water supply and drainage. Measures are proposed to improve the water purification process and reduce the cost of water drainage services of the enterprise water-sewage management. Improving the quality of services water supply and drainage, in relation to drinking water and wastewater treatment, the use of the latest more efficient technologies and equipment solve ecological tasks, the efficiency of which depends not only on the improvement of the city, but also on the normal life of the population and the safe operation of industrial enterprises.

Keywords: water-sewage management, enterprise, ways of development, ecological component, dynamics.

JEL Classification: D22; L23; L95; O18

Постановка проблеми. Система водопостачання і каналізації міст являє собою складний комплекс споруд і будов, експлуатація яких потребує систематичного проведення технічних, економічних і організаційних заходів, оскільки від правильного вирішення задач, що пов'язані з їх проведенням, залежить не тільки благоустрій міста, але й нормальне життя населення і робота промислових підприємств. Навіть ідеально запроектована, побудована і налагоджена система водопостачання, каналізації згодом перестає забезпечувати постійні потреби споживачів [1, С.27].

Розширення та поліпшення послуг, підвищення якості послуг, щодо питної води та очищення стічних вод, застосування більш ефективних технологій та обладнання необхідно здійснювати на перевірених досвідом моделях, що уже працюють. [2, С.11].

Екологічна складова розвитку підприємств водопровідно-каналізаційного господарства активно обговорювалася у межах Lviv Eco Forum'23 у Львові за участі п'ятдесяти трьох представників водоканалів. Зокрема, виробниками і постачальниками були представлені технології та обладнання для очищення питної води і стічних вод, новітні екологічні рішення для промисловості та домогосподарств [3].

Контроль екологічних показників роботи споруд і устаткування здійснюють регулярно на всіх етапах забору, очистки і транспортування води [1]. Ці напрямки діяльності і визначають шляхи екологічного розвитку підприємств водопровідно-каналізаційного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні принципи побудови та основні властивості водопровідно-каналізаційного господарства, як і окремі чинники проблеми розвитку підприємств галузі, як складної системи досліджувалися в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених [1–8]. Зокрема, розглядалися особливості економіки та організації господарської діяльності підприємств водопостачання та водовідведення, принципи тарифоутворення та аналізу техніко-економічних показників, підходи до фінансування та

інноваційно-інвестиційної політики підприємств. Широко досліджувалася досвід діяльності водопровідно-каналізаційних господарств країни.

Поряд зі значними науковими надбаннями теоретичних і прикладних досліджень розвитку водопровідно-каналізаційних господарств поза межами досліджень залишилися окремі її складники, що стосуються особливостей екологічного розвитку підприємств галузі.

Формулювання цілей статті. Визначення актуальних шляхів розвитку для підприємства водопровідно-каналізаційного господарства та їх обґрунтування для місцевого середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунальне виробниче підприємство Кам'янської міської ради «Міськводоканал» є типовим представником водопровідно-каналізаційного господарства, основна мета діяльності якого – надання послуг водопостачання та водовідведення, а також транспортування питної води та стічних вод, їх очищення на очисних спорудах міста. Підприємство є суб'єктом природних монополій, який провадить господарську діяльність з централізованого водопостачання та водовідведення, ліцензування якої здійснюється Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. Тарифи на послуги КВП КМР «Міськводоканал» встановлюються Регулятором – Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП) [9]. Динаміка зміни тарифів на послуги централізованого водопостачання та водовідведення (грн. з ПДВ за 1 м³) згідно до постанов НКРЕКП, наведена на рис. 1.

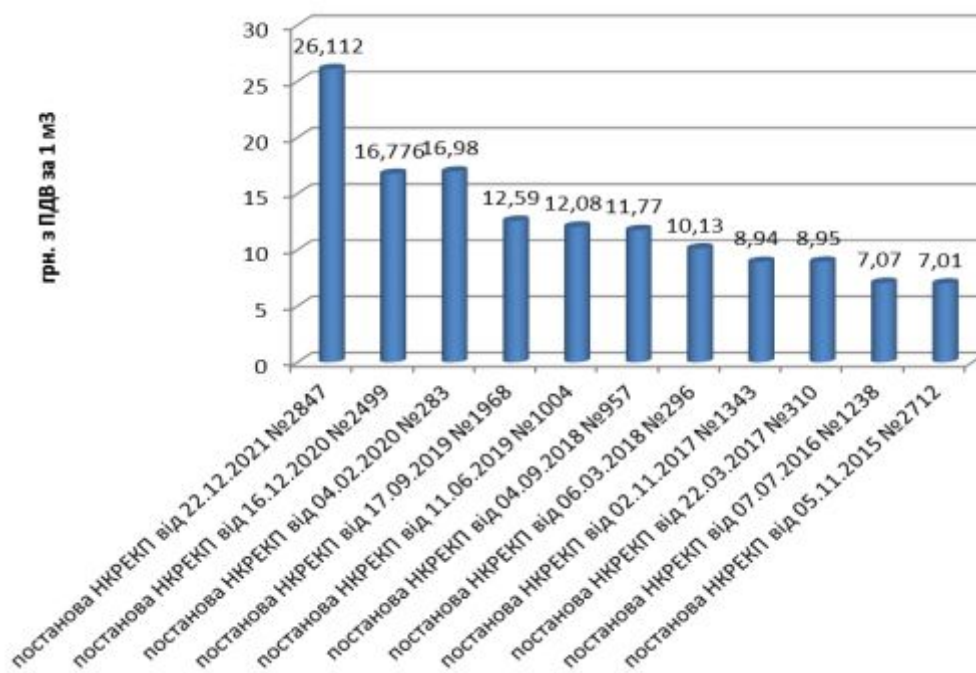

Рис. 1. Динаміка зміни тарифів на послуги централізованого водопостачання та водовідведення
Джерело: складено на підставі [10]

Як видно з рис. 2, перевищення фактичних витрат над планованими (крім очікуваного перевищення витрат на ремонтно-амортизаційні роботи) відбулося за рахунок енергетичної складової витрат.

В той же час, динаміка зміни історичної вартості основних фактичних складових собівартості демонструє різке зростання саме енергетичної складової витрат (рис. 3–4).

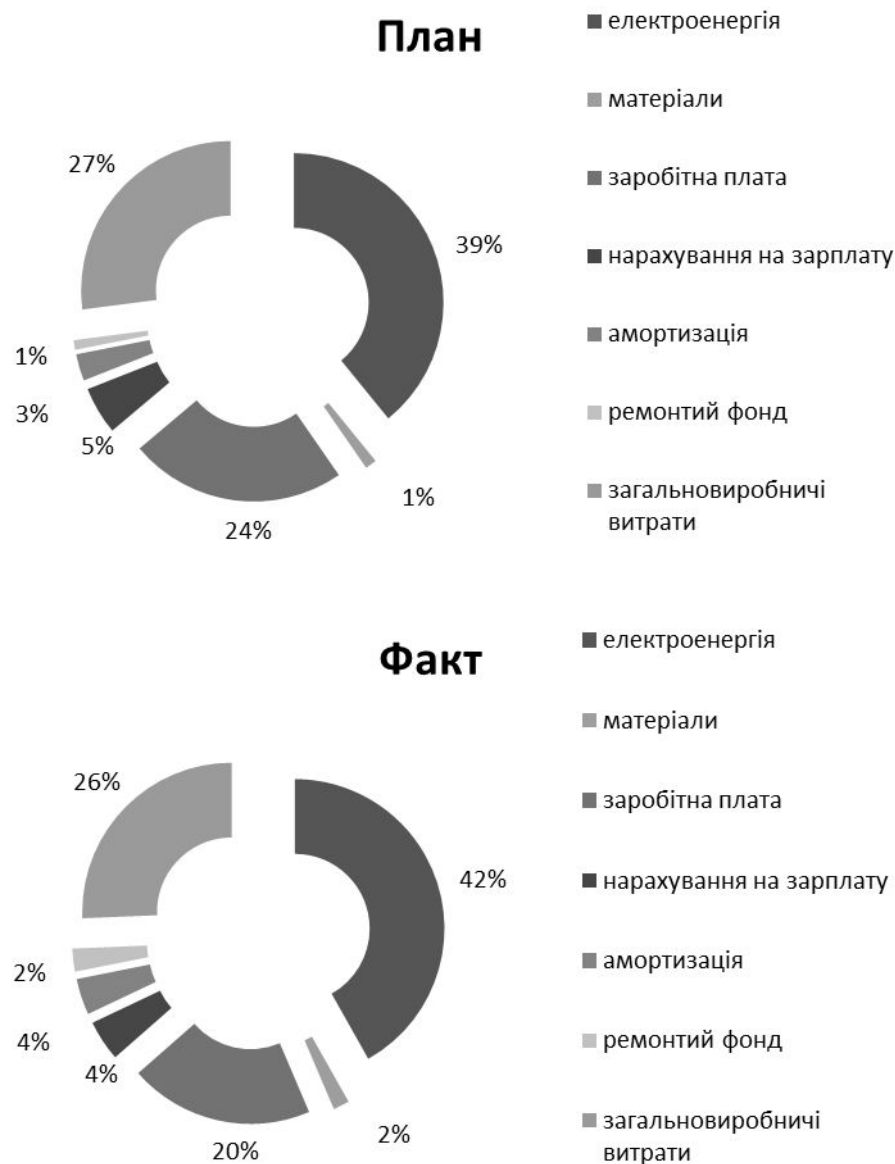

Рис. 2. Структура витрат на виробництво послуг з водовідведення
Джерело: складено на підставі [11]

Каналізаційні стічні води від промислових підприємств та населення транспортуються на два комплекси очисних споруд системи водовідведення загальною розрахунково-нормативною потужністю 130 тис.м³/добу очисних споруд правобережної та лівобережної частин міста через самопливні та напірні системи каналізації, де проходять механічну та біологічну очистку і знезараження (загальний обсяг очищених стічних вод – 16029,3 тис.м³/рік). Витрати рідкого хлору в системі знезараження складають 137,3 кг/добу [11].

В межах системи водопостачання працює система знезараження з використанням рідкого хлору (витрати – 102,5 кг/добу) та гіпохлориту (витрати – 11 960 кг/добу). В той же час, динаміка зміни історичної вартості основних фактичних складових собівартості демонструє різке зростання, зокрема вартості реагентів (див. рис. 5).

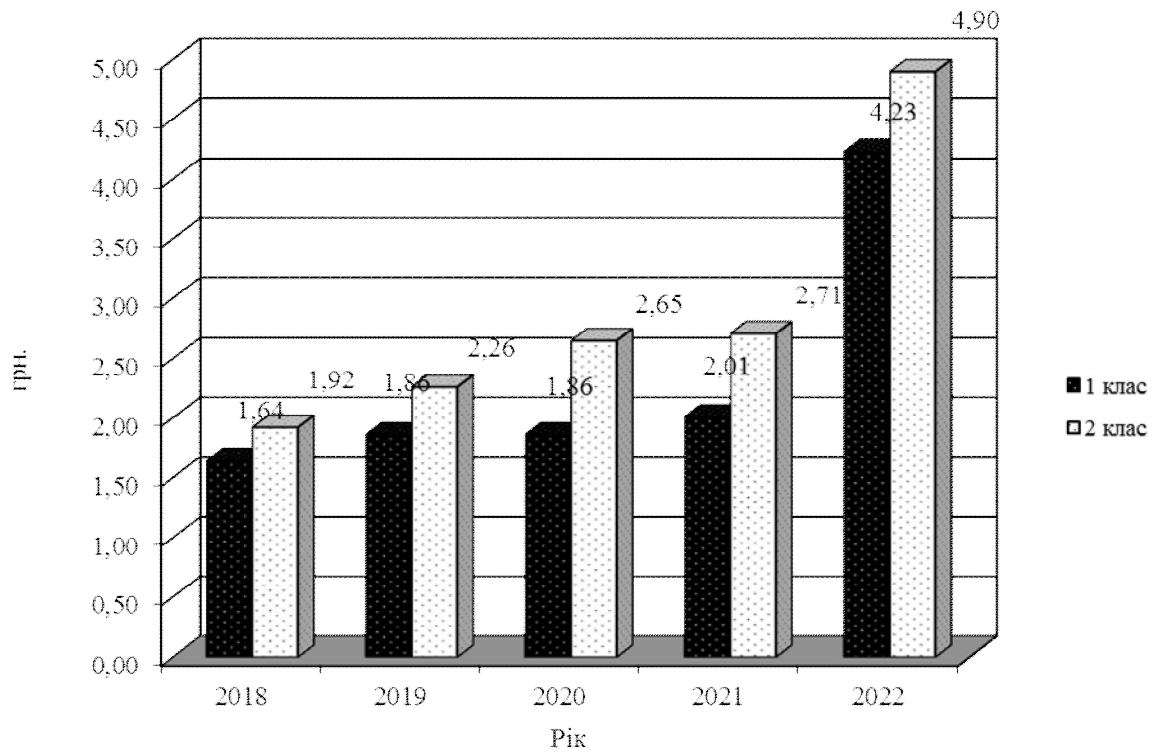

Рис. 3. Динаміка зміни вартості активної електроенергії
Джерело: складено на підставі [12]

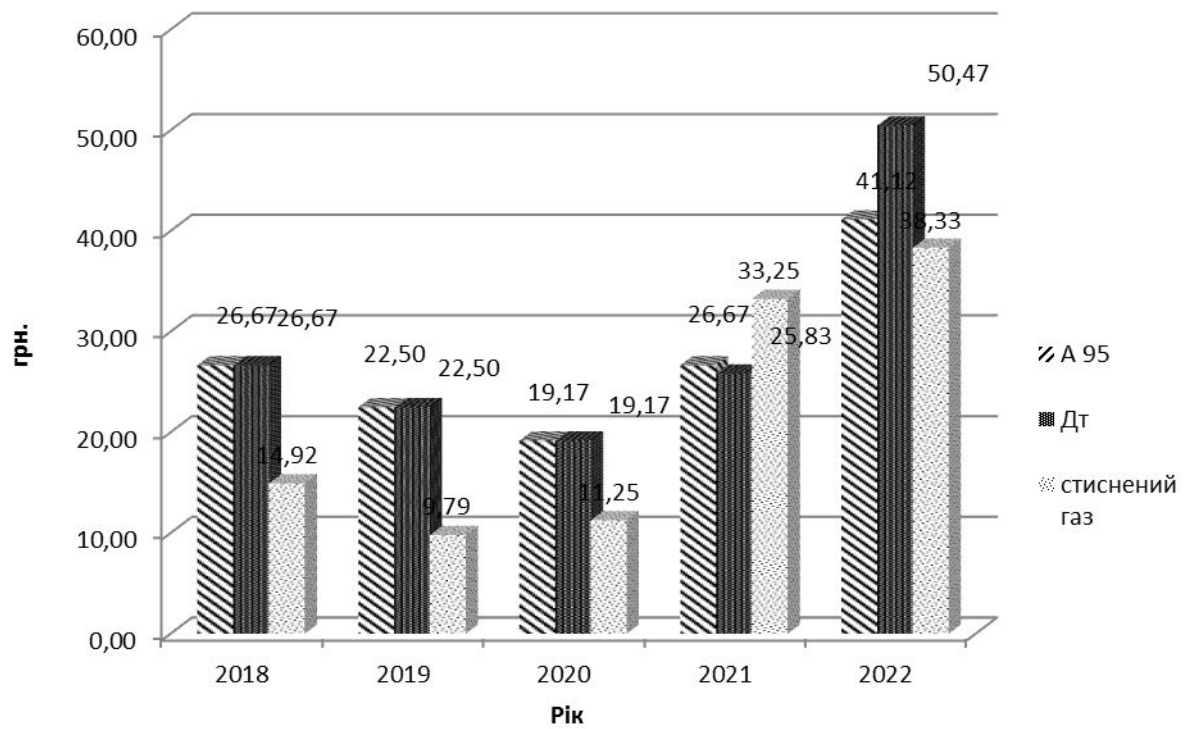

Рис. 4. Динаміка зміни вартості паливо-мастильних матеріалів
Джерело: складено на підставі [12]

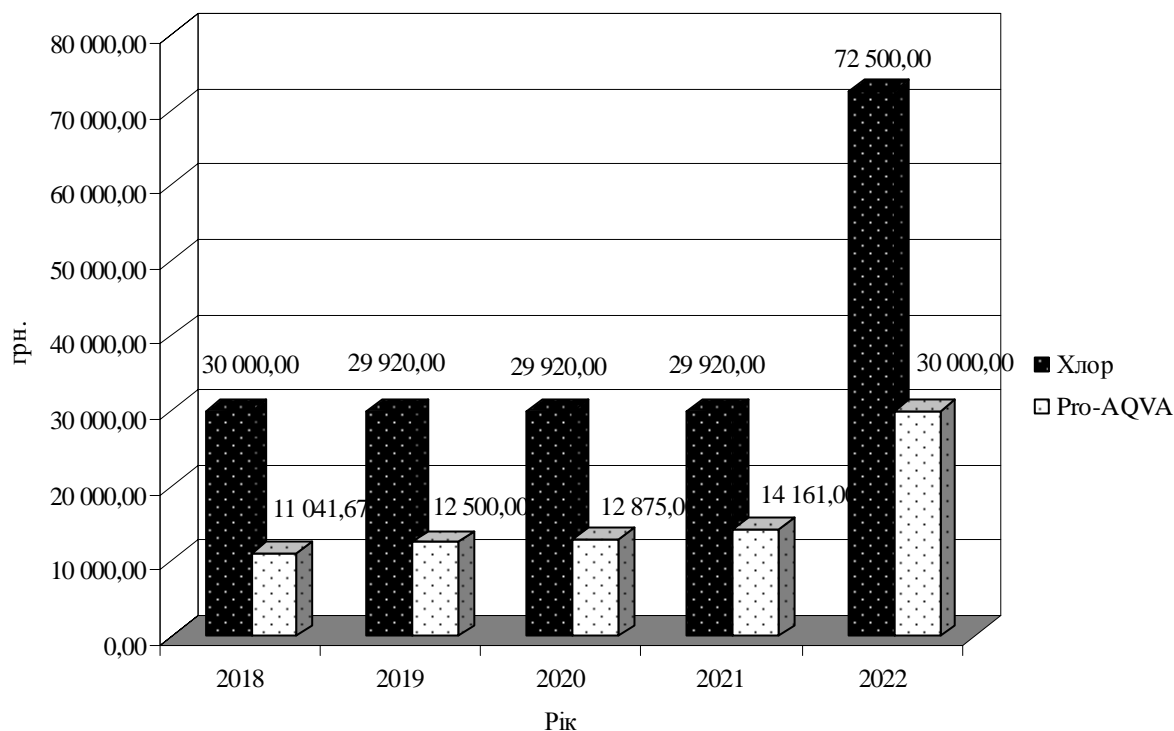

Рис. 5. Динаміка зміни вартості складових собівартості (реагентів)

Джерело: складено на підставі [12]

На жаль, належне функціонування зазначених систем дедалі ускладнюється через значну зношеність трубопроводів (як магістральних так і внутрішньо-квартирних), споруд та обладнання, що призводить до збільшення аварій на мережах та витоків води. Відповідними пропозиціями, щодо покращення рівня функціонування підприємства є: виконати реконструкцію та будівництво по проектах на реконструкцію мереж водопостачання та водовідведення; впровадити нові технології по знезараженню питної води; встановити прилади технологічного обліку питної води на всіх етапах розподілу; проведення роботи по виявленню витоків в магістральних трубопроводах; виявляти та легалізувати несанкціоновані підключення.

Реалізація програми розвитку КП ДОР «Аульський водовід» передбачає інвестиції у розмірі 596331,53 тис. грн. (система водопостачання – 572318,12 тис. грн., система водовідведення – 24013,41 тис. грн.) [13].

Зокрема, проект інвестиційної програми передбачає наступні заходи:

- в частині водопостачання: розробка проектно-кошторисної документації, експертиза та реалізація проекту «Реконструкція відстійників очисних споруд» (2 відстійника); реконструкція реагентного господарства цеху очисних споруд.

- в частині водовідведення: реконструкція системи аерації на комплексі з експлуатації очисних споруд каналізації лівого берега міста; реконструкція каналізаційної насосної; придбання приладу обліку стоків; реконструкція системи аерації активного мулу в аеротенках на комплексі з експлуатації очисних споруд каналізації лівого берега міста.

Таким чином, загальна сума інвестиційної програми на рік складає 22927,93 тис. грн. без ПДВ (система водопостачання – 18017,05 тис. грн., система водовідведення – 4910,88 тис. грн.) [13].

Вирішення проблемних питань призведе до отримання екологічного, економічного та соціального ефектів, а саме: економії витрат електроенергії; економії витрат палива; зниженню експлуатаційних витрат; зниження тарифу на водоспоживання; покращення

якості послуг з водопостачання та водовідведення для населення та підприємств міста; зниження ризику екологічного забруднення навколишнього середовища.

Висновки. У підсумку, можливо виокремити, у межах екологічного напрямку розвитку, впровадження нових технологій по знезараженню питної води – переведення на гіпохлорид [7], що призведе до покращення рівня функціонування підприємства (зокрема, забезпечення європейських стандартів якості питної води та поліпшення якості очистки стічних вод).

Список використаної літератури

1. Агаджанов Г. К. Економіка водопровідно-каналізаційних підприємств: навч. посіб. 2-е вид., перероб. та доп. Харків: ХНАМГ, 2010. 392 с.
2. Федуллова С.О. Економіка підприємств водопостачання та водовідведення : навч. посіб. / за ред. проф. О.А. Півоварова. Дніпро: ДВНЗ УДХТУ, 2017. 300 с.
3. Lviv Eco Forum'23. Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. Київ, 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3761366-u-lvovi-startuvav-lviv-eco-forum23.html> (дата звернення: 02.11.2023).
4. Карімов Г.І., Полюлях А.А. Шляхи розвитку комунального підприємства *Інноваційна модернізація економіки України в умовах євроінтеграційних процесів*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, (Кременчук, 15-16 листопада 2022 року). Кременчук, КрНУ, 2022. С. 247-249.
5. Економіка міського господарства / за ред. Т.П. Юр'євої. Харків: ХДАМГ, 2002. 672 с.
6. Мороз Е. Г. Методичний підхід до оптимізації розподілу інвестиційних ресурсів підприємств водопровідно-каналізаційного господарства із врахуванням соціально-екологічних напрямів діяльності. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4956> (дата звернення: 01.11.2023).
7. Крупій О.В., Карімов Г.І., Зборець Т.А. Екологічна складова розвитку підприємств водопровідно-каналізаційного господарства. *Інноваційна модернізація економіки України в умовах євроінтеграційних процесів*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, (Кременчук, 27-28 листопада 2023 року). Кременчук, КрНУ, 2023. С. 247-249.
8. Fedulova S.O., Pivovarov O.A. Effect of capitalization of water resources on development of the regional socioeconomic systems. *The Role of Social Sciences in a Low-Carbon Energy Mix: Book of abstractsof senix Conference*. Stockholm, 2016. P. 43.
9. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Закон України від 22.09.2016 №1540-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. №51. ст.833.
10. Динаміка зміни тарифів. Кам'янське ВКГ КП ДОР “Аульський водовід”. Кам'янське, 2023. URL: <https://www.aulivoda.org.ua/?p=482> (дата звернення: 01.11.2023).
11. Кам'янське ВКГ КП ДОР “Аульський водовід”. Кам'янське, 2023. URL: <https://www.aulivoda.org.ua/> (дата звернення: 01.11.2023).
12. Динаміка зміни історичної вартості основних складових тарифу. Кам'янське ВКГ КП ДОР “Аульський водовід”. Кам'янське, 2023. URL: <https://www.aulivoda.org.ua/?p=519> (дата звернення: 01.11.2023).
13. Інвестиційна програма. Кам'янське ВКГ КП ДОР “Аульський водовід”. Кам'янське, 2023. URL: <https://www.aulivoda.org.ua/?cat=54> (дата звернення: 01.11.2023).

References

- [1] Ahadzhanov H. K. (2010). *Ekonomika vodoprovodno-kanalizatsiinykh pidprijemstv* [Economics of water and sewerage enterprises]. Kharkiv: KhNAMG. (in Ukrainian)
- [2] Fedulova S.O. (2017). *Ekonomika pidprijemstv vodopostachannia ta vodovidvedennia* [Economics of water supply and drainage enterprises]. Dnipro: DVNZ UDHTU. (in Ukrainian)

- [3] Lviv Eco Forum'23. Ukrinform. Multimedia platform of foreign language of Ukraine. Kyiv (2023). Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3761366-u-lvovi-startuvav-lviv-eco-forum23.html> (accessed 02 November 2023).
- [4] Karimov H.I., Poliuliakh A.A. (2022) Shliakhy rozvytku komunalnoho pidpriemstva [Ways of development of the utility enterprise]. Materials of the VII International Scientific and Practical Internet Conference *Innovative modernization of the economy of Ukraine in the context of European integration processes (Ukrainian, Kremenchuk, November 15-16, 2022)*. Kremenchuk, KrNU, pp. 247-249.
- [5] Yuryeva T.P. (2002). *Ekonomika miskoho hospodarstva* [Economics of the urban economy]. Kharkiv: KhDAMG. (in Ukrainian)
- [6] Moroz E. H. (2016). Metodychnyi pidkhid do optymizatsii rozpodilu investytsiinykh resursiv pidpriemstv vodoprovodno-kanalizatsiinoho hospodarstva iz vrakhuvanniam sotsialno-ekolohichnykh napriamiv diialnosti [Methodical approach to optimizing the distribution of investment resources of enterprises of the water supply and sewage industry, taking into account social and ecological areas of activity]. *Efektivna ekonomika [Efficient economy (electronic journal)]*. no. 5. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4956> (accessed 01 November 2023).
- [7] Krupii O.V., Karimov H.I., Zborets T.A. (2023) Ekolohichna skladova rozvytku pidpriemstv vodoprovodno-kanalizatsiinoho hospodarstva [Ecological component of the development of enterprises of water supply and sewage management]. Materials of the VIII International Scientific and Practical Internet Conference *Innovative modernization of the economy of Ukraine in the context of European integration processes (Ukrainian, Kremenchuk, November 27-28, 2023)*. Kremenchuk, KrNU, pp. 247-249.
- [8] Fedulova S.O., Pivovarov O.A. (2016) Effect of capitalization of water resources on development of the regional socioeconomic systems. Book of abstracts of senix Conference *The Role of Social Sciences in a Low-Carbon Energy Mix*: Stockholm, 2016. p. 43.
- [9] Law of Ukraine on the national energy and public utilities regulatory commission № 1540-VIII. (2016, September 22). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 51, 833. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19?lang=en>. (accessed 01 November 2023).
- [10] Dynamics of tariff changes. Kamiansk VKG KP DOR "Aulskiy vodovid". Kamianske (2023). Available at: <https://www.aulivoda.org.ua/?p=482> (accessed: 01 November 2023).
- [11] Kamiansk VKG KP DOR "Aulskii vodovid". Kamianske (2023). Available at: <https://www.aulivoda.org.ua/> (accessed: 01 November 2023).
- [12] Dynamics of changes in the historical cost of the main components of the tariff. Kamiansk VKG KP DOR "Aulskiy vodovid". Kamianske (2023). Available at: <https://www.aulivoda.org.ua/?p=519> (accessed: 01 November 2023).
- [13] Investment program. Kamiansk VKG KP DOR "Aulskiy vodovid". Kamianske (2023). Available at: <https://www.aulivoda.org.ua/?cat=54> (accessed: 01 November 2023).

Надійшла до редколегії 05.11.2023

DOI: 10.31319/2709-2879.2023iss2(7).293599pp56-62

УДК 336.64:336.671

Коваленко О.В., кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту

Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське

ORCID ID: 0000-0001-8157-1013

e-mail: kovalenko1965@i.ua

Татценко В.І., здобувач другого (магістерського) рівня, Дніпровський державний технічний університет

e-mail: lera-tattsenko@i.ua

Kovalenko Olena, PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor at Department of Management

Dniprovsky State Technical University, Kamianske

Tattsenko Valeriia, applicant of the second (master's) level

Dniprovsky State Technical University, Kamianske

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОВІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF ENTERPRISE PROFITABILITY MANAGEMENT IN MODERN CONDITIONS

Стаття присвячена аналізу та оптимізації процесів управління прибутковістю суб'єкта господарювання в сучасних умовах. Актуальність дослідження зумовлена потребою адаптації підприємств до складних умов війни, включаючи непрогнозованість розвитку ситуації в Україні, непередбачувані дії держави, обмежений капітал, зниження платоспроможності клієнтів та інші фактори, що впливають на економічний ландшафт.

Мета статті – розроблення напрямів покращення управління прибутковістю підприємств в умовах сучасних економічних викликів і нестабільного середовища. Для досягнення мети в процесі дослідження було вирішено ряд завдань: визначено поняття «прибуток» та «управління прибутковістю»; розглянуто основні принципи побудови ефективної системи управління прибутковістю підприємства; проаналізовано внутрішні та зовнішні фактори, які впливають на прибутковість підприємств України в сучасних умовах; запропоновано напрями удосконалення управління прибутковістю суб'єкта господарювання. В ході дослідження використані загальнонаукові методи пізнання: критичного аналізу, синтезу інформації, індукції та дедукції.

За результатами дослідження встановлено, що розробка напрямів підвищення ефективності управління прибутковістю підприємства в сучасних умовах повинна ґрунтуватися на комплексному підході, що враховує як внутрішні, так і зовнішні фактори. Однак особливу увагу необхідно приділити внутрішнім факторам, що підконтрольні підприємству, оскільки управління ними є дієвим інструментом підвищення ефективності та прибутковості. Саме тому такі напрями повинні включати ефективну кадрову політику; підвищення ефективності збутової політики; оптимізацію витрат; підвищення якості продукції та ліквідацію втрат; ефективний маркетинг; оновлення бізнес-моделей; постійний моніторинг та аналіз; ефективне внутрішнє управління.

Практичне значення дослідження полягає в можливості впровадження розроблених стратегій та рекомендацій підприємствами для підвищення їх прибутковості та стабільності в умовах сучасного економічного середовища.

Ключові слова: *прибуток, управління прибутковістю, податкова реформа, єБронювання, кадрова політика, конкурентоспроможність, маркетинг.*

The article is devoted to the analysis and optimization of the processes of managing the profitability of an enterprise in modern conditions. The relevance of the study is due to the need for enterprises to adapt to the difficult conditions of war, including unpredictable development of the situation in Ukraine, unpredictable actions of the state, limited capital, reduced consumer solvency and other factors affecting the economic landscape.

The purpose of the article is to develop directions for improving the management of enterprise profitability in the context of current economic challenges and an unstable environment. To achieve this goal, the study solved a number of tasks: the concepts of "profit" and "profitability management" are defined; the basic principles of building an effective system for managing enterprise profitability are considered; internal and external factors affecting the profitability of Ukrainian enterprises in the current environment are analyzed; and directions for improving the management of profitability of an economic entity are proposed. The study used general scientific methods of cognition: critical analysis, information synthesis, induction and deduction.

According to the results of the study, it is found that the development of directions for improving the efficiency of enterprise profitability management in modern conditions should be based on an integrated approach that takes into account both internal and external factors. However, special attention should be paid to the internal factors under the control of an enterprise, since their management is an effective tool for increasing efficiency and profitability. That is why such areas should include an effective personnel policy; improving the effectiveness of sales policy; cost optimization; improving product quality and eliminating losses; effective marketing; updating business models; continuous monitoring and analysis; and effective internal management.

The practical significance of the study lies in the possibility of implementing the developed strategies and recommendations by enterprises to increase their profitability and stability in the current economic environment.

Key words: *profit, profitability management, tax reform, e-Bonus, personnel policy, competitiveness, marketing.*

JEL Classification: *L21, M11, M20*

Постановка проблеми. Результати діяльності суб'єкта господарювання охоплюють безліч економічних показників, серед яких прибуток є найважливішим індикатором. Прибуток, як основний фінансовий показник, відіграє ключову роль у забезпеченні фінансової стабільності та ліквідності підприємства, слугуючи фінансовою основою його зростання та розвитку. Як рушійна сила економічної діяльності, прибуток виступає в ролі каталізатора, мотивуючи підприємців до участі у фінансових авантюрах, тим самим сприяючи розвитку соціально-економічної системи. Для забезпечення сталого розвитку та стабільності підприємства необхідно приділяти ретельну увагу оптимізації доходів, витрат та джерел фінансування. Отже, створення ефективного механізму управління прибутком на підприємстві є вкрай необхідним, оскільки це не тільки забезпечує процвітання підприємства, але й сприяє цілісному розвитку економіки країни.

В умовах війни Україна опинилася в невизначеному економічному та політичному середовищі. Таке середовище змушує більшість суб'єктів господарювання здійснювати свою діяльність з урахуванням різноманітних факторів впливу, серед яких непрогнозованість розвитку ситуації в Україні, непередбачувані дії держави, обмежений капітал, зниження платоспроможності клієнтів, а також низка інших елементів, що формують економічний ландшафт. У світлі цих обставин тема дослідження набуває особливого значення, оскільки вона спрямована на розгляд тонкощів управління прибутковістю підприємств у складних умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасних умовах економічної нестабільності та складних економічних викликів управління прибутковістю підприємства стає дедалі важливішим. Науковці, такі як Жигалевич Ж.М. та Фісенко Е.С. [2], Парій Л.В. [3], Нагайчук В.В. [4], Партин Г.О. та Фаріон С.Я. [5], Моїсєєв В. [7], Мосорко А. [8], Длігач А. [9] та інші акцентують увагу на важливості оптимізації та підвищення прибутковості суб'єктів

господарювання для забезпечення їх сталого розвитку та конкурентоспроможності. В зв'язку з цим особливої актуальності набуває розробка напрямів удосконалення управління прибутковістю підприємств в умовах сучасних економічних викликів і нестабільного середовища.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розроблення напрямів покращення управління прибутковістю підприємств в умовах сучасних економічних викликів і нестабільного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загально прийнято вважати, що прибуток являє собою різницю між доходами від реалізації продукції та фінансовими витратами, пов'язаними з виробництвом. Зазначений показник набуває першочергового значення в економіці, враховуючи його роль як основного внутрішнього джерела фінансових ресурсів підприємства. Ці ресурси, у свою чергу, формують фундамент, на якому будуються умови для його розвитку [1].

Зважаючи на важливість прибутку, ключовою складовою фінансової політики кожного підприємства є управління прибутковістю. Управління прибутковістю – це складний процес розробки та реалізації найбільш економічно ефективних рішень щодо формування, розподілу та використання фінансових результатів, отриманих в результаті діяльності підприємства. Його основною метою є забезпечення стійкої фінансової стабільності підприємства та сприяння його ефективному функціонуванню як у поточному, так і в перспективному періоді [2].

Цей управлінський процес займає ключове місце в більш широкому контексті управління підприємством, оскільки його основна місія є подвійною: сприяти ефективному генеруванню прибутку та розумно оптимізувати його розподіл. Важливо, що в кожному аспекті діяльності підприємства рішення, прийняті керівництвом, мають значний вплив на рівень прибутку. Тому система управління прибутком повинна бути нерозривно пов'язана із загальною системою управління підприємством. Така єдність розширює можливості для розвитку та відкриває нові шляхи для залучення фінансових ресурсів [3].

В основі побудови ефективної системи управління прибутком підприємства лежить декілька керівних принципів [4]:

- *принцип інтеграції.* Підкреслює важливість узгодження цілей системи управління прибутком із загальними стратегічними цілями розвитку підприємства;
- *принцип безперервності.* Підкреслює нагальну необхідність безперервного функціонування системи управління прибутком, враховуючи безперервну діяльність підприємства;
- *принцип системності.* Передбачає послідовну розробку управлінських рішень щодо управління прибутком, спрямованих на досягнення максимального економічного ефекту при використанні наявних ресурсів;
- *принцип комплексності.* Орієнтований на забезпечення високої ефективності формування та використання прибутку підприємства в цілому;
- *принцип динамічності управління.* Передбачає необхідність швидкої адаптації системи управління прибутком до умов зовнішнього та внутрішнього середовища, що постійно змінюються;
- *принцип варіативності підходів.* Сприяння розробці та оцінці альтернативних сценаріїв господарської діяльності підприємства з подальшим прийняттям на їх основі рішень з управління прибутком;
- *принцип відповідності стратегічним цілям.* Орієнтація на стратегічні цілі розвитку підприємства, що забезпечує гармонійне поєднання управління прибутком з більш широким баченням еволюції підприємства.

Дотримуючись цих фундаментальних принципів, підприємство може побудувати надійну систему управління прибутком, яка гармонійно поєднується з загальною системою управління, оптимізуючи таким чином свою прибутковість і забезпечуючи фінансову стійкість.

Для забезпечення безперебійного функціонування системи управління прибутком на підприємстві необхідне ретельне вивчення всіх факторів, що впливають на нього. Прибуток за своєю природою є результатом складної взаємодії внутрішніх та зовнішніх факторів (рис. 1).

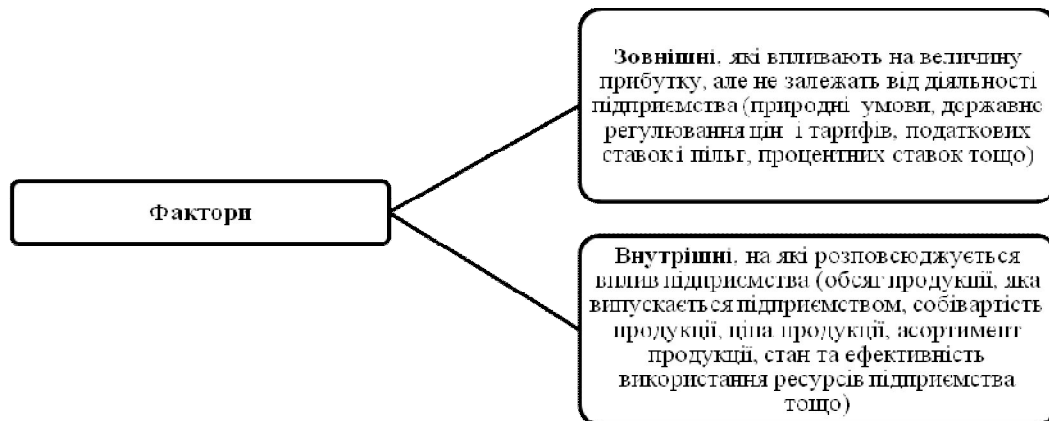

Рис. 1. Фактори, які впливають на прибуток підприємства [5]

Джерело: систематизовано авторами

У 2022 році українські підприємства продемонстрували суттєві зміни у своїх фінансових результатах, звітуючи про помітне падіння прибутку до оподаткування від звичайної діяльності. Зафіксований показник склав 88,484 млрд. грн., що в 12,6 разів менше, ніж у попередньому році, коли він становив 1119,262 млрд. грн. Згідно з даними Державної служби статистики, таке різке падіння пов'язане зі значним зростанням частки збиткових підприємств – з 26,7 % у 2021 році до 33,8 % у 2022 році. Сукупні збитки таких підприємств зросли вчетверо – з 232,8 млрд. грн. до 928,2 млрд. грн. [6]. При цьому найбільших збитків зазнали підприємства металургії, оскільки деякі з них повністю зруйновані або пошкоджені під час бойових дій, і зараз щодо них розпочато процедури банкрутства. Крім того, значних втрат зазнали газопостачальні компанії, компанії з нерухомості, виробники електроенергії, добрив, торговці зерном та продуктовий ритейл [7].

Водночас у 2022 році 66,2 % підприємств країни продемонстрували прибутковість і сукупно отримали 1016,711 млрд грн. прибутку. Це, однак, контрастує з попереднім роком, який мав більш сприятливий сценарій, коли 73,3 % підприємств звітували про прибутковість та сукупний прибуток 1352,1 млрд грн. [8].

Падіння прибутку підприємств та зростання частки збиткових компаній обумовлене низкою внутрішніх та зовнішніх факторів, що суттєво вплинули на їх діяльність. Згідно з дослідженням AdvanterGroup про стан малого та середнього бізнесу в умовах війни, негативними факторами, які заважають розвитку підприємницької діяльності та відповідно впливають на прибуток підприємств, є непрогнозованість розвитку ситуації в Україні (56,2 %), непередбачувані дії держави (47,7 %), недостатня кількість платоспроможних клієнтів (47,6 %), недостатня кількість кваліфікованих працівників (34,3 %), обмежений капітал (30,7) та інші (рис. 2).

Більшість факторів, що впливають на величину прибутку підприємства, є зовнішніми (непрогнозованість розвитку ситуації в Україні, непередбачувані дії держави, перешкоди з боку контролюючих органів, високі податки та збори, демпінг конкурентів, недоступність кредитних коштів та інші). Як підкреслювалося раніше, зовнішні фактори знаходяться поза межами контролю компанії, проте створення ефективної системи управління прибутком неможливе без подолання їх негативного впливу, яке на думку підприємців, є основним завданням уряду. Згідно з опитуванням, переважна більшість респондентів (72,8 %) вважають, що в першу чергу повинна бути викорінена корупція. 48,8 % учасників виступають за судову реформу, визнаючи її ключову роль у розбудові справедливого та рівноправного суспільства. Крім того, 40,8 % опитаних підкреслили нагальність підвищення доступності кредитів, оскільки це є важливим для підвищення прибутковості. Ще 36,7 % висловилися на підтримку податкової реформи 1010-10, підкресливши прагнення до більш збалансованої податкової політики (рис. 3).

Рис. 2. Зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на прибутковість підприємств в 2023 році, % [9]

Джерело: систематизовано авторами

Рис. 3. Пріоритети уряду в умовах зовнішніх викликів для збільшення прибутковості підприємств, % [9]

Джерело: систематизовано авторами

Водночас, вирішальне значення для забезпечення стабільної роботи та підвищення прибутковості підприємств мають внутрішні фактори (нестача кваліфікованих працівників, втома власників та персоналу, відсутність необхідного обладнання, застарілі бізнес-моделі тощо).

Розробка ефективних напрямів підвищення ефективності управління прибутковістю підприємства в сучасних умовах повинна ґрунтуватися на комплексному підході, що враховує як внутрішні, так і зовнішні фактори. Однак особливу увагу слід приділити внутрішнім

факторам, що підконтрольні підприємству, оскільки управління ними є дієвим інструментом підвищення ефективності та прибутковості.

Напрями для досягнення цієї мети повинні включати:

- *ефективну кадрову політику*. Забезпечення належного навчання та розвитку персоналу для збільшення продуктивності та якості роботи;
- *підвищення ефективності збутової політики*. Зосередження на реалізації продукції та залученні нових клієнтів, що сприяє збільшенню прибутку;
- *оптимізацію витрат*. Нормування, планування та аналіз витрат з метою уникнення непродуктивних витрат;
- *підвищення якості продукції та ліквідацію витрат*. Модернізація виробництва та припинення виробництва неконкурентоспроможних товарів;
- *ефективний маркетинг*. Вдосконалення механізмів реклами та стимулювання попиту на продукцію;
- *оновлення бізнес-моделей*. Аналіз та адаптація бізнес-стратегій для відповіді на зміни на ринку та збільшення конкурентоспроможності;
- *постійний моніторинг та аналіз*. Використання аналітичних інструментів для контролю фінансових показників та оперативного реагування на можливі проблеми;
- *ефективне внутрішнє управління*. Забезпечення ефективного внутрішнього спілкування та співпраці між різними відділами та командами для досягнення спільних цілей.

Отже, забезпечення стабільної роботи та підвищення прибутковості підприємств в сучасних умовах вимагає впливу як на зовнішні, так і на внутрішні фактори. Однак важливо ретельно управляти внутрішніми аспектами, оскільки вони підконтрольні підприємству та можуть найбільше вплинути на прибутковість суб'єкта господарювання.

Висновки. Розробка ефективних напрямів удосконалення управління прибутковістю підприємства в сучасному бізнес-середовищі потребує комплексного підходу, що враховує як внутрішні, так і зовнішні фактори впливу. При цьому важливо підкреслити значущість внутрішніх чинників, які знаходяться під безпосереднім контролем компанії, у формуванні ефективності та прибутковості.

Запропоновані напрямки охоплюють широкий спектр дій – від впровадження правильної кадрової політики та оптимізації практики продажів до управління витратами, підвищення якості продукції, мінімізації втрат, впровадження інноваційних методів маркетингу, оновлення бізнес-моделей, підтримки постійної пильності та оптимізації внутрішніх операцій. Ці напрямки мають значну практичну цінність, дозволяючи бізнесу підвищити свою прибутковість і зміцнити стабільність в умовах економічної нестабільності.

У період економічної невизначеності та нових викликів підприємства, які застосовують комплексний підхід до управління прибутковістю, мають більше можливостей для адаптації, процвітання та збереження конкурентних переваг. Впроваджуючи ці напрямки, компанії можуть прокласти шлях до стабільного успіху та стійкості перед обличчям сучасних економічних складнощів.

Список використаної літератури

1. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: наказ Міністерства Фінансів України від 07.02.2013 № 73. ВРУ. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 07.09.2023).
2. Жигалевич Ж. М., Фісенко Е.С. Система управління прибутком як умова ефективного функціонування підприємства. *Економіка і суспільство*. 2016. №4. С. 145-148.
3. Парій Л. В. Управління прибутком підприємства в сучасних умовах. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2022. № 3-4 (40). С. 86-92. DOI: 10.31673/2415-8089.2022.038692
4. Нагайчук В. В. Показники оцінки якості прибутку ті їх залежність від обраної стратегії. *Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. Сер. Економічні науки*. 2011. Вип. 2 (42). Ч.1. С. 139-146.

5. Партин Г. О., Фаріон С. Я. Економічна сутність майнового потенціалу підприємства. *Бізнес Інформ*. 2013. № 6. С. 296-301.
6. Державна служба статистики України. Ukrstat. 2023. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 07.09.2023).
7. Моїсєєв В. Як збиток у 714 мільярдів розподілився між 100 компаніями. PG. 2023. URL: <https://thepage.ua/ua/economy/top-100-zbitkovih-kompanij-v-ukrayini-u-2022-roci> (дата звернення: 07.09.2023).
8. Мосорко А. Українські підприємства у 2022 році скоротили до податковий прибуток у 12,6 рази – Держстат. Мінд. 2023. URL: <https://mind.ua/news/20262363-ukrayinskihttps://mind.ua/news/20262363-ukrayinski-pidpriemstva-u-2022-roci-skorotili-dopodatkovij-pributok-u-126-raza-derzhstatpidpriemstva-u-2022-roci-skorotili-dopodatkovij-pributok-u-126-raza-derzhstat> (дата звернення: 07.09.2023).
9. Длігач А. Як почувасться малий і середній бізнес під час війни. Результати дослідження. Українська Правда. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/09/6/703949/> (дата звернення: 07.09.2023).

References

- [1] Pro zatverdzhennya Natsional'noho polozhennya (standartu) bukhhalters'koho obliku «Zahal'ni vymohy do finansovoyi zvitnosti»: nakaz Ministerstva Finansiv Ukrayiny vid 07.02.2013 № 73. (2023). [On the approval of the National Regulation (standard) of accounting 1 "General requirements for financial reporting": order of the Ministry of Finance of Ukraine dated February 7, 2013 No. 73]. VRU. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (accessed 07 September 2023).
- [2] Zhyhalevych, ZH. M., Fisenko, E.S. (2016) Systema upravlinnya prybutkom yak umova efektyvnoho funktsionuvannya pidpryyemstva [The profit management system as a condition for the effective functioning of the enterprise]. *Ekonomika i suspil'stvo*, 4, 145-148.
- [3] Pariy, L. V. (2022). Upravlinnya prybutkom pidpryyemstva v suchasnykh umovakh [Enterprise profit management in modern conditions]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, no 3-4 (40), pp. 86-92.
- [4] Nahaychuk, V. V. (2011) Pokaznyky otsinky yakosti prybutku ti yikh zalezhnist' vid obranoyi stratehiyi [Indicators of profit quality assessment and their dependence on the chosen strategy]. *Naukovyy visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu KNTEU. Ser. Ekonomichni nauky*, no 2 (42), 1, pp. 139-146.
- [5] Partyn, H. O., Farion, S. YA. (2013) Ekonomichna sutnist' maynovoho potentsialu pidpryyemstva [Economic essence of the property potential of the enterprise]. *Biznes Inform*, no 6, pp. 296-301.
- [6] Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. (2023). [State Statistics Service of Ukraine]. Ukrstat. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 07 September 2023).
- [7] Moiseyev, V. (2023) Yak zbytok u 714 mil'yardiv rozpodilyvsya mizh 100 kompaniyamy [How the loss of 714 billion was distributed among 100 companies]. PG. Available at: <https://thepage.ua/ua/economy/top-100-zbitkovih-kompanij-v-ukrayini-u-2022-roci> (accessed 07 September 2023).
- [8] Mosorko, A. (2023) Ukrayins'ki pidpryyemstva u 2022 rotsi skorotyly do podatkovyy prybutok u 12,6 raza – Derzhstat [In 2022, Ukrainian enterprises reduced their tax profit by 12.6 times - State Statistics Service]. Mind. Available at: <https://mind.ua/news/20262363-ukrayinskihttps://mind.ua/news/20262363-ukrayinski-pidpriemstva-u-2022-roci-skorotili-dopodatkovij-pributok-u-126-raza-derzhstatpidpriemstva-u-2022-roci-skorotili-dopodatkovij-pributok-u-126-raza-derzhstat> (accessed 07 September 2023).
- [9] Dlihach, A. (2023) Yak pochuvayet'sya малыy i seredniy biznes pid chas viyny. Rezul'taty doslidzhennya [How small and medium-sized businesses feel during the war. Research results]. *Ukrayins'ka Pravda*. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/09/6/703949/> (accessed 07 September 2023).

DOI: 10.31319/2709-2879.2023iss2(7).293749pp63-69
УДК 658:005

Коренюк П.І., доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту організацій і адміністрування
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0001-8321-3199
e-mail: korenyukp@gmail.com
Дмитроченков М.В., аспірант
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0009-0007-6393-2947
e-mail: dmitrochenkovni@gmail.com

Koreniuk Petr, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Management
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
Dmytrochenkov Mykyta, Postgraduate
Dniprovsky State Technical University, Kamianske

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЦИФРОВИХ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF DIGITAL MARKETING COMMUNICATIONS FOR ENSURING THE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

У статті доведено, що розробка інформаційних технологій різко змінила структуру витрат компаній на маркетингові комунікації, в яких витрати на Інтернет комунікацію почали зростати найшвидшими темпами. Основні характеристики цифрових маркетингових комунікацій є їх персоналізація, таргетування, інтеграція в загальну систему компанії маркетингових комунікацій, висвітлення всіх каналів цифрових комунікацій та зосереджуються на постійному діалозі з користувачем. Систематизовано класифікацію маркетингових комунікацій із включенням цифровізації, що дало можливість показати поточний процес інтеграції системи маркетингової комунікації, формування нового типу рекламних кампаній – TTL (through the line), зміна в центрі (ідеї) комунікативних стратегій (перехід від стратегій, заснованих на традиційній до цифрових маркетингових комунікацій). Показано, що метрика оцінювання ефективності цифрових маркетингових комунікацій повинна базуватися на поведінковому підході, а саме на моделі поведінки споживачів в Інтернет середовищі з включенням циклу залучення споживачів.

Ключові слова: цифровий маркетинг, маркетингові комунікації, розвиток підприємства, інформаційна економіка, таргетована реклама.

The article has shown that the development of information technologies has dramatically changed the cost of companies for marketing communications, in which the cost of the Internet communication began to increase at the fastest pace. In the face of unprecedentedly rapid growth of Internet users increases the need to form modern marketing tools, which allows you to use Internet resources to communicate with consumers, increase their awareness to promote the goods and services of companies. The purpose of the article is to provide practical recommendations for evaluating the effectiveness of digital marketing communications to ensure the development of the enterprise. The main characteristics of digital marketing communications are their personalization, targeting, integration into the general system of marketing communications, coverage of all digital communications channels and focus on a constant dialogue with the user. The classification of marketing communications with the inclusion of digitalization is systematized, which made it possible to show the current process of integration of the marketing communication system, the formation of a new type of advertising campaigns - TTL (Through The Line), change in the center (idea) marketing

communications). It is shown that the metric evaluation of digital marketing communications should be based on a behavioral approach, namely consumer behavior model in the Internet environment with the inclusion of consumer involvement cycle. In the staff of the main tendency of development of Digital marketing communications: growing the fate in the budgets of the company, the meaningful deployment Strong emphasis on the measurement of the efficiency of the process of companion with the needer: active development of CRM technology, in the number of social social CRM (in social sets). Practice also shows that the pace of the efficient methods of the efficientness of the digital marketing of the marketing communications. The development of Internet technologies allows you to personalize marketing communications, that is, to make direct contact with each individual user and to configure your marketing communications system for the needs of individual users to carry out communications and other elements of a marketing company.

Keywords: *digital marketing, marketing communications, development of the enterprise, information economy, targeted advertising.*

JEL classification: *C51, C81, D81, J30*

Постановка проблеми. Інформаційна економіка висуває нові вимоги до компаній у формуванні системи маркетингових комунікацій (МК) зі споживачами, встановлює завдання переходу на нові канали та типи комунікацій, які можуть постійно підтримувати контакт із споживачами, залучаючи їх до процесу особистого Взаємодія з компанією, її брендами.

В умовах безпрецедентно швидкого зростання користувачів Інтернет збільшує необхідність формування сучасних маркетингових інструментів, що дозволяє використовувати Інтернет ресурси для спілкування зі споживачами, підвищення їх усвідомлення з метою просування товарів та послуг компаній.

Розробка Інтернет технологій дозволяє персоналізувати маркетингові комунікації, тобто встановити прямий контакт з кожним окремим користувачем та налаштувати вашу систему маркетингових комунікацій для потреб окремих користувачів, щоб здійснювати комунікації та інші елементи маркетингової компанії.

Усі ці обставини потребують формування та розробки нового типу маркетингових комунікацій – комунікацій цифрового або диджитал маркетингу (digital marketing communications). Диджитал /цифрові маркетингові комунікації (Диджитал МК) здійснюються в Інтернет середовищі, що пояснює різке збільшення витрат на рекламу компаній в Інтернеті.

Таким чином, роль Диджитал в умовах інформаційної економіки збільшується, вони починають домінувати над масовим МК, і, отже, необхідно глибоко дослідити явище Диджитал МК, закономірності їх розвитку, розробити нові підходи до комунікативної стратегії з використанням Диджитал МК, а також оцінки методів їх ефективності.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Контент аналіз наукової літератури показує, що значна частина академічних зусиль зосереджена на різних аспектах управління маркетингових комунікацій.

Баран Р. визначив, що послідовність маркетингової комунікативної політики підприємств туризму в системі цифрових комунікації передбачає етапи: планування звернення до аудиторії; контроль процесів доведення інформації (коригування звернення за необхідності) до цільової аудиторії; отримання зворотної реакції від аудиторії, опрацювання даних, вироблення і ухвалення рішень; аналіз глибини проникнення та ефективності комунікації; диференціація функцій комунікації задля найбільш якісного впливу на споживчу поведінку; управління інтерактивним маркетингом в системі комунікацій з владними структурами, громадським сектором та бізнес-аудиторією [1].

Ігнатенко Р.В. розкриває поняття концепції «комунікації цифрового маркетингу», що означає персоналізовану та націлену в Інтернеті взаємодію підприємств зі споживачами, здійснено за допомогою різних інформаційних технологій та каналів цифрових комунікацій, таких як мобільний маркетинг, цифрове телебачення та рекламні інструменти Інтернет [2]. Нарешті, проводить порівняльна характеристика каналів та інструментів традиційної та цифрової комунікації [2].

Марцінковська О. та Легкий О. висвітлили основні ознаки CRM-систем та функціональність поширених платформ за основними напрямками – управління продажем, маркетингом, комунікаційних зв'язків із суміжними відділами; довели доцільність використання CRM-систем при використанні проєктного підходу до управління в контексті «канбан» – процесів та методології «AGILE», окреслено стадії впровадження CRM-систем на підприємстві з позиції управління персоналом та використання цифрових джерел інформації для прийняття управлінських рішень; зазначено основні переваги використання CRM-систем як для бізнес-процесів загалом, так і для маркетингу та організації робочого процесу зокрема [3].

Пономаренко І.В. та Сапян А.С. розкрили комплекс заходів Інтернет-маркетинг для посилення комунікацій компанії з цільовою аудиторією у цифровому середовищі, а також окреслено роль у даній структурі пошукової оптимізації [4]. Довели доцільність побудови семантичного ядра як базисного елементу пошукової оптимізації веб-ресурсу компанії та створення передумов для довгострокового забезпечення високих позицій сайту у пошукових сервісах [4].

Ареф'єва О., Титикало В. та Ареф'єв С. обґрунтували взаємну обумовленість розвитку підприємства на основі комплексної вартості із застосуванням інструментарію цифрового маркетингу та розроблення на цій основі науково-практичного підходу до реалізації превентивного планування розвитку підприємства [5].

Формулювання цілей статті. Метою статті є розробка та надання практичних рекомендацій щодо оцінки ефективності цифрових маркетингових комунікацій для забезпечення розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазвичай під діючими цифровими маркетинговими комунікаціями (Digital MK) вони трактують та розуміють досить різноманітний спектр комунікацій компанії з споживачами, який існує на основі Інтернет технологій та має інтерактивний онлайн-характер. В сучасних складних економічних умовах у вигляді посилення конкуренції зростає роль маркетингу як засобу просування товарів чи послуг на ринках. Засоби традиційного маркетингу є досить вичерпаними і постійно маркетингологи знаходяться у пошуку нових більш ефективних засобів просування товарів чи послуг, що посилюватиме конкурентоспроможність продукції. Слушно нагадати, що конкурентоздатність підприємства є однією з основних властивостей підприємства. Адже, якщо воно не витримає конкурентної боротьби, то чи буде сенс у всіх інших характеристиках і перевагах такого підприємства. А саме застосування цифрового маркетингу, як показує світовий досвід, сприяє посиленню тенденцій просування товарів та послуг, а отже і конкурентоздатності підприємств.

Доцільно визначити відмінності в цифрових комунікаціях (в Інтернеті) від традиційних офлайн комунікацій:

1. Традиційні офлайн-комунікації базуються на підході до предмета-об'єкта, тобто вони пропонують «монолог» зі споживачем готової продукції чи наданих послуг компанії. Digital MK являється інтерактивним суб'єктом суб'єкта і передбачає взаємодію в Інтернеті зі споживачем (діалог).

2. Інструменти онлайн-комунікацій обмежені здатністю сайтів і тому виготовляються індивідуально для кожного Інтернет-ресурсу. ATL комунікації має можливість розробити друк з одного відео, яке буде використовуватися у всіх поза каналами (телевізор, білборди, преса).

3. У ATL ефективність вимірюється після кампанії та навколишнього середовища в режимі реального часу.

Виходячи з вищевказаного, доцільно надати таку класифікацію маркетингових комунікацій з визначенням Digital MK (табл. 1).

Аналіз проблем розвитку Digital MK обговорюється тема серед вчених та практиків-маркетингологів. Існуючі традиційні підходи до оцінки ефективності Digital MK постійно вдосконалюються, що сприяє розробці сучасного конкурентоздатного програмного забезпечення. У той же час, кількісні дані, отримані маркетингологом щодо кількості відвідувань, перетину посилань тощо, не завжди можуть відображати реальну картину, оскільки їм часто потрібна певна якісна інтерпретація поведінки відвідувача.

Таблиця 1. Класифікація маркетингових комунікацій з визначенням Digital МК

Критерій	Види	Склад	Наявність Digital МК
1. По часу виникнення	ATL-традиційні МК	Медіа реклама, зовнішня реклама, реклама в транспорті	–
	BTL-нетрадиційні МК	Стимуляція продажів, проактплейсмент, піар, Інтернет маркетинг, маркетинг подій, пряма реклама	+
	TTL-змішані МК	Використання комунікацій ATL та BTL	+
2. Стосовно висвітлення цільової аудиторії	Масові	Медіа реклама, PR, банерна реклама, сайт	–
	Персональні	Прямий маркетинг, цифрові комунікації	+
3. На використаному інструменту комунікації	Персональні	Особисті продажі, прямий маркетинг (телемаркетинг, директ-мейл)	–
	Неперсональні	Реклама в ЗМІ	–
	Квазі-персональні	Комунікації за допомогою використання штучних систем інтелекту	+
4. За типом зворотного зв'язку	Онлайн	Digital МК	+
	Оффлайн	Традиційні МК	–

Джерело: складено авторами на основі [6-7]

У випадку, коли покупець одночасно є користувачем Інтернету, кожен етап процесу покупки може супроводжуватися апеляцією до Інтернет ресурсів.

На перших етапах (усвідомлення потреби, пошук інформації) споживач найчастіше виступає пасивним користувачем інформації щодо Інтернету, а потім перетворюється на активного користувача, створюючи власний вміст в Інтернеті. Активний користувач – це залучений користувач, який зацікавлений у обговоренні свого досвіду купівлі, а також у розробці взаємодії з іншими покупцями, компаніями, брендами. Залучення має цикл, який допоможе здійснити оцінку ефективності Digital МК (табл. 2).

Таблиця 2. Універсальні показники ефективності Digital МК на етапах взаємодії зі споживачем

Стадії взаємодії	Показники ефективності взаємодії	Показники економічної ефективності взаємодії
Усвідомлення та привернення уваги (показники шоу)	UR (user's reach) – покриття або кількість унікальних шоу; Host (R) – кількість унікальних користувачів, які бачили рекламу; CCS (Communication channels share) – частка та внесок кожного з каналів зв'язку у загальне покриття.	C – cost (вартість реклами); RC (reach cost) – вартість покриття користувачів

Продовження таблиці 2.

Взаємодія користувача з рекламним повідомленням та додатковими матеріалами (індикатори конверсії, трафіку та взаємодії)	Показники конверсії CTR (click through rate) – клікабельність; UI (user's interest) – первинні заклики споживачів; CTI (Click To Interest) – ставлення тих, хто цікавиться, до загальної кількості. Показники трафіку V (visit) – кількість відвідувань; D (debt) – кількість відмовлень; UISP (Usefs interest to selling pages) – інтерес до сторінок, які продають; UIL (Usefs interest length) – тривалість візиту. Показники взаємодії UID (Usefs interest depth) – глибина інтересу користувача до ресурсу; UIP (Usefs interest path) – унікальні маршрути користувача; SH – кількість постів, які розповсюджені у соціальних мережах.	(user's interest cost) – вартість відсотків користувача
Дія	Показники дій та продажів UA (Usef saction) – споживачі, які здійснили бажану дію; UAJ (user's action to join by signing up) – реєстрація на сайті; UAS (user' Sactiontos ubscribe) – підписка на новини компанії; UAB (user's action to buy) – закупівля; DT (distrib ution time) – час на доставку товару; CTB (Click To Buy) – відношення користувачів до товару, який куплено.	UAC (user's action cost) – вартість дії користувача ⁴ ROI (return on investment) – рентабельність інвестицій
Повторні дії (керування лояльністю)	Повторні дії та закупівлі UL (Usefs loyalty) – приріст постійних відвідувачів; ULn – кількість постійних користувачів у даний момент часу; Пост-тести: на впізнаність, запам'ятовування, намір купувати.	ULS (user's loyalty cost) – вартість лояльності користувача

Джерело: складено авторами на основі [7-8]

Як основні тенденції розвитку Digital MK, зростання їхньої частки в бюджетах компаній, значна увага до оцінки ефективності використання різних засобів захисту Digital MK; сильний акцент на вимірюванні ефективності процесу взаємодії між компанією зі споживачем: активний розвиток технології CRM, включаючи соціальний CRM (у соціальних мережах).

Висновки. Аналіз підходів до оцінки ефективності традиційних та Digital MK показав їх методологічний зв'язок, заснований на порівнянні результатів та витрат (економічна ефективність), план та факт (ефективність). Однак була виявлена різниця, пов'язана з характеристиками Digital MK. Перш за все, Digital MK піддався більш простому вимірюванню до персоналізації користувача через наявність сучасних аналітичних програм (метрів тощо). Також було виявлено, що поява Інтернету дещо модифікує поведінку споживачів, з'єднуючи використання Інтернет-ресурсів майже на етапах прийняття рішень.

Список використаної літератури

1. Баран Р. Формування маркетингової комунікативної політики туристичних підприємств в умовах розвитку цифрових комунікацій. *Економічний аналіз*. 2021. № 31(2). С. 80-89.
2. Ігнатенко Р.В. Цифрові комунікації в маркетингу: сутність та перспективи розвитку в умовах пандемії COVID-19. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2021. № 31. С. 40-46.
3. Марцінковська О., Легкий О. Організаційні аспекти впровадження CRM-систем у діяльність підприємства. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2019. № 23. С. 81-85.
4. Пономаренко І.В., Сапаян А.С. Інструмент Інтернет-маркетингу – SEO-оптимізація сайту підприємства. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія: Економіка та менеджмент*. 2021. № 25. С. 84-89.
5. Ареф'єва О., Титикало В., Ареф'єв С. Розвиток підприємства на основі комплексної вартості в контексті цифрового маркетингу. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка*. 2023. № 15(30).
6. Смирнова Т., Голей Ю. Взаємозв'язок комунікацій підприємства з процесом формування маркетингової стратегії. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 5 (11).
7. Садовяк М.С., Секретар І.В., Любчинський Л.І., Бобко О.В., Тимкевич Т.С., Цвик С.Р. Роль цифрового маркетингу в діяльності бізнес-структури. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: «Економічні науки»*. 2023. № 8. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/42528/1/16934017349379.pdf>
<https://chmnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2019/06/Ekonomika-i-suspilstvo-18-2018.pdf#page=551> (дата звернення: 30.09.2023).
8. Янковець Т. Стратегічне управління цифровим маркетингом. *Scientia-fructuosa (Вісник Київського національного торговельно-економічного університету)*. 2022. № 145(5). С. 93-112.

References

- [1] Baran R. (2021) Formuvannia marketynhovoї komunikatyvnoї polityky turystychnykh pidpryemstv v umovakh rozvytku tsyfrovyykh komunikatsii [Formation of marketing communicative policy of tourist enterprises in the conditions of development of digital communications]. *Ekonomichnyi analiz*. no. 31(2), pp. 80-89.
- [2] Ihnatenko R.V. (2021) Tsyfrovi komunikatsii v marketynhu: sutnist ta perspektyvy rozvytku v umovakh pandemii COVID-19 [Digital Communications in Marketing: The Essence and Prospects for Development in Pandemia Covid-19]. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. no. 31, pp. 40-46.
- [3] Martsinkovska O., Lehkyi O. (2019) Orhanizatsiini aspekty vprovadzhennia CRMsystem u diialnist pidpryemstva [Organizational aspects of implementation of CRM systems into an enterprise activity]. *Regional aspects of development of productive forces of Ukraine*. no. 23, pp. 81-85.
- [4] Ponomarenko I.V., Sapian A.S. (2021) Instrument Internet-marketynhu – SEO-optimizatsiia сайту pidpryemstva [Internet marketing tool-SEO-optimization of the enterprise site]. *Problems of innovation and investment development. Series: Economics and Management*. no. 25, pp. 84-89.
- [5] Arefieva O., Tytykalo V., Arefiev S. (2023) Rozvytok pidpryemstva na osnovi kompleksnoi vartosti v konteksti tsyfrovoho marketynhu [Development of the enterprise on the basis of complex value in the context of digital marketing]. *Adaptive management: theory and practice. Series Economy*. no. 15(30).
- [6] Smyrnova T., Holei Yu. (2023) Vzaiemozviazok komunikatsii pidpryemstva z protsesom formuvannia marketynhovoї stratehii [The interconnection of enterprise communications with the process of forming a marketing strategy]. *Topical issues in modern science*. 2023. № 5 (11).

- [7] Sadoviak M.S., Sekretar I.V., Liubchynskiy L.I., Bobko O.V., Tymkevych T.S., Tsvyk S.R. (2023) Rol tsyfrovoho marketynhu v diialnosti biznes-struktury [The role of digital marketing in business structure activity]. *International scientific journal "Internauka." Series: "Economic Sciences"*. no. 8. Available at: <https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/42528/1/16934017349379.pdf> <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/Ekonomika-i-suspilstvo-182018.pdf#page=551> (accessed 30 September 2023).
- [8] Yankovets T. (2022) Stratehichne upravlinnia tsyfrovym marketynhom [Strategic digital marketing management]. *Scientia fructuosa (Bulletin of Kyiv National University of Trade and Economics)*. no. 145(5), pp. 93-112.

Надійшла до редколегії 28.08.2023

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ MONEY, FINANCES AND CREDIT

DOI: 10.31319/2709-2879.2023iss2(7).293754pp70-76

УДК 336.7: 004.77

Hanziuk Svitlana, Ph.D., Associate Professor, Associate Professor at Department of Finance and Accountin

ORCID ID: 0000-0001-7859-4708

e-mail: svetlanaganzyuk@gmail.com

Dniprovsky State Technical University, Kamianske

Kalinichenko Tetiana, applicant of the second (master's) level

e-mail: tkalinicenko18@gmail.com

Dniprovsky State Technical University, Kamianske

Ганзюк С.М., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та обліку
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське

Калініченко Т.О., магістр кафедри фінансів та обліку

Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське

DIGITAL TRANSFORMATION IN THE BANKING BUSINESS

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ В БАНКІВСЬКОМУ БІЗНЕСІ

In the article examines the theoretical essence of digital transformation and digitalization of banks. The characteristic features of the implementation of digital services in the banking system are considered. The prerequisites for accelerating the development of digitalization of the banking business have been determined. The main positive consequences of the digitalization of the banking system (quick execution of payments and transfers, receiving information about account status and payment history 24/7; saving time visiting bank branches, access to information about credit or deposit accounts, etc.) and obstacles on its way are highlighted development (low digital literacy of the population, financial inability of some consumers of services and products to purchase the necessary gadgets for remote resource management).

The characteristics of digital stable convenient banking services (blockchain, crowdfunding, cloud banking, open banking, sharing) are considered in detail. It has been established that the new financial and digital paradigm is already an integral part of the rapidly changing environment and a tool for meeting the demanding needs of both consumers of banking services and banks themselves. The new financial and digital paradigm is already an integral part of the rapidly changing environment and an important tool for meeting the needs of both consumers of banking services and banks themselves.

Key words: digital transformation, digitization, digital services, innovation, automation, blockchain, crowdfunding, cloud banking, open banking, sharing.

У статті досліджено теоретичну сутність цифрової трансформації та діджиталізації банківської діяльності. Визначено, що цифрова трансформація є найвищим рівнем використання діджиталтехнологій і вимагає високого ступеня автоматизації; підвищення продуктивності за рахунок зменшення витрат часу на операції; зміну фінансових моделей в сторону концентрації фінансів ресурсів на розумінні вимог ринку, а не на транзакціях. Розглянуто характерні особливості впровадження цифрових сервісів в банківській системі. Визначено головні передумови активізації діджиталізації банківського бізнесу та впровадження цифрових трендів. Виділено основні позитивні наслідки цифрової

трансформації банківської системи (швидке здійснення платежів і переказів, отримання інформації про стан рахунку та історію платежів 24/7; економія часу на відвідування банківських відділень, доступ до інформації про кредитні чи депозитні рахунки та ін.) та головні перешкоди на шляху її розвитку (низька цифрова грамотність населення, фінансова неспроможність частини споживачів послуг та продуктів у придбанні необхідних гаджетів для віддаленого управління ресурсами).

Визначено, що створення та впровадження цифрових трендів є основою досягнення максимізації прибутку та ефективного управління банками. Згруповано та детально охарактеризовано сталі цифрові банківські сервери: блокчейн — база даних, що зберігає впорядкований ланцюжок записів, який постійно подовжується; шерінг — механізм надання фінансових ресурсів або інформації у тимчасове користування; орен-банкінг — система відкриття своїх інтерфейсів програмування додатків (API); краудфандинг — метод збору коштів для зростання та розвитку проєкту, ініціативи за рахунок внесків великої кількості сторонніх осіб, які можуть не мати відношення до самого проєкту чи професійного інвестування бізнесу; банкінг у хмарах — технологія, яка пришвидшує і полегшує впровадження всіх інших інновацій. Нова фінансово-цифрова парадигма вже є невід'ємною частиною швидкозмінного середовища та важливим інструментом задоволення сучасних потреб як споживачів банківських послуг, так і самих банків.

Ключові слова: цифрова трансформація, діджиталізація, цифрові сервіси, інновації, автоматизація, блокчейн, краудфандинг, банкінг у хмарах, орен-банкінг, шерінг.

JEL Classification: G 19, G 21, O 14, O 16

Formulation of the problem. Modern globalization is closely related to the emergence of the latest technologies and the transition to the electronic format of providing many types of services, primarily banking. Traditional banking is gradually losing its popularity, as the use of the Internet to attract and interact with customers allows to improve the market position and move into a less saturated market niche. Mobility and focus on customer convenience are becoming priority tasks in any field. Mobile applications, specialized programs, electronic and personal accounts are becoming more and more widespread. The main goal of institutions now is the availability for wide use of financial services and operations 24 hours a day from anywhere in the world, with only an Internet connection.

The development of the banking services market also leads to an increase in the level of implementation of electronic technologies designed to simplify the process of receiving services by the client. An individual gets the opportunity to independently choose the territorial and time frame of receiving the chosen banking service in the form that will satisfy him the most. The use of innovative technologies and approaches for the development of the financial services market has a global character and it becomes an active player in the IT industry, acting as an investor, developer and generator of these ideas. All of the above indicates a digital transformation in the banking business, which is just beginning to be reflected in the works of scientists and requires research.

Analysis of recent research and publications. Today, the attention of scientists is devoted to the study of the essence and methodology of the implementation of digital innovations, modern technologies and the application of fintech opportunities, and many others. Among the researchers, it is worth highlighting the work of A. Boldova, S. Yegorycheva, L. Zveruk, O. Kaminsky, I. Karchevo, O. Korzachenko, N. Mizyuk, B. Samchenko, Yu. Tkachenko, and others. However, it should be noted that the vast majority of scientists consider only individual issues of digitization of banking products and services, which does not provide a complete picture of the functioning of the domestic banking business market based on the introduction of modern digital technologies and the identification of positive and negative consequences of their implementation.

Formulation of the goals of the article. The purpose of this study is to analyze the prerequisites of digitalization of the banking sector, to determine the state of implementation of digital technologies, as well as the positive and negative consequences of their implementation.

Presentation of the main research material. The process of digital transformation is characterized by the introduction of digital technologies for the purpose of optimizing and automating business processes, improving communication links with consumers of services and increasing the efficiency of economic activity. In the National Industry Development Strategy 4.0, developed by the Association of Industrialists and Entrepreneurs of Ukraine [1], digital transformation is explained as social or technological changes that are associated with the penetration of digital technology into all aspects of human interaction. The essence of these transformations is to find modern approaches and management concepts to solve traditional business tasks. In essence, the digitization process is a reformatting of analog data into a digital format.

If we generalize the scientific approaches to understanding the category "digitalization", we can conclude that by this concept scientists mainly understand the process of practical application, transformation into a digital format, collection and storage, analysis of certain information used in various spheres of the economy. Therefore, in our opinion, digitalization should be considered as a process of transferring economic activity to a new format, which involves the use of digital technologies and contributes to the optimization of business processes, increasing income from conducting business activities and improving the communication system with consumers.

Digital transformation is recognized as the basic foundation on which the fourth industrial revolution is based, which is characterized by the relationship with the "on-demand economy", which consists not only in the sale of goods or services, but also in obtaining uninterrupted round-the-clock access to them. This means that the actual placing of an order for a particular product or service is done online, and its actual fulfillment can be done both online and offline.

As in other areas, the development of the banking services market leads to an increase in the implementation of digital technologies designed to simplify the process of receiving services by clients. It is clear that mobility and focus on the convenience of the client becomes a priority task in any field [2]. The buyer gets the opportunity to independently choose the territorial and time frame of receiving the selected service in the form that will satisfy him the most. The use of modern technologies and approaches to the activation of the financial services market has a global character.

Scientist A. Boldova [2], based on the data of the company "Cisco", notes that the period of 2008–2009 was the starting point of the development of digitalization. It was during this period that the number of devices connected to the global Internet network increased, exceeding the number of the entire population of the planet. The scientific work [3] highlights three main definitions that describe the implementation of digital technologies in business and define digitization, including in the banking sector, in particular:

- digitization as the transformation of information from paper and other media into a digital format for further use in computer systems;
- digitalization as the transfer of operations, communications, business functions, business models and processes to the digital plane, which often allows combining traditional business with digital (for example, traditional marketing with digital marketing, physical after-sales service with digital service);
- digitalization as a way of restructuring many spheres of social life with the help of digital, communication and media infrastructure, they focus mainly on the social aspect of digitalization.

According to many scientists and practitioners, the corona virus pandemic was the stimulating impetus for the development of digital technologies in the work of the banking sector. According to The Harvey Nash / KPMG CIO Survey 2020 [4], a sharp increase in investment (by 47 %) in digital technologies in financial markets occurred during the first wave of the pandemic, as international financial institutions lost about 15 billion dollars every week. That is why almost half of the leaders of the financial sector accelerated digitization and the introduction of new technologies – namely, they doubled digitization.

Undoubtedly, like all innovative products, non-traditional banking services, in particular – telebanking, mobile banking, Internet banking, etc. – offer significant advantages for both the banking institution and the consumer: the efficiency of both the bank and customers is significantly increased; the costs of attracting new customers are reduced; the speed of customer service is not limited by the number and power of individual branches and branches of the bank, but by factors that are much

easier to manage, in particular, the power of the computer network; the quality of work with the bank's clients increases.

Commercial banks provide valuable storage services, rent safe deposit boxes to clients, carry out operations on the storage of securities with simultaneous receipt of income from them, repayment of bonds with an expired term of validity, exchange of securities, their purchase and sale, and also receive funds for mortgage bonds [5]. However, despite such a wide range of banking services, both traditional and modern, their use should not surprise anyone, since in the conditions of the rapid development of the economic system, a commercial bank must offer and use in its activities much more opportunities for the introduction of modern innovations and technologies. to ensure the expansion of the customer base and the differentiation of its customers. services in the banking market.

Digitization is perceived as a positive and timely phenomenon for the state – it is an opportunity to accelerate and develop the mobility of both the financial sphere and the economy as a whole, but in a more simplified way; for citizens and the population, it means saving time, promising professions and new jobs; for business, this means improving work, optimizing resources, reducing costs, etc. [1].

Digital transformation in the banking business leads to the expansion of the client base and providing users of banking services with advantages and new opportunities, in particular:

- quick implementation of regular payments and transfers;
- receiving information about the account status and payment history at any time without leaving home;
- saving time on visiting bank branches;
- submitting an application for opening credit or deposit accounts, ordering a credit card and increasing the credit limit on it;
- access to information about credit or deposit accounts;
- drawing up an insurance policy;
- reduction of tariffs and commissions for the use of services;
- timely payment of utility bills and bills;
- receiving other types of services in real time [6].

A special result of digitalization and the introduction of innovative technologies directly for the banking business is: optimization of bank resources, including the rental of premises; reduction of operational costs; a reduction in the number of physical branches necessary to fully satisfy the needs of customers, or their complete absence (Monobank); reduction of direct contact with clients; urgent satisfaction of the client's needs remotely and, as a rule, around the clock; expansion of the list of services; provision of financial, information and consulting services in real time.

Undoubtedly, the use of all technological innovations in the modern world only contributes to the intensification of the development of a separate sphere and the world as a whole, but it is worth noting that there are a number of problems that stand in the way of development. These problems include:

- digital literacy: the speed of development of this industry requires the ability to use a minimum set of online services of both banks and other institutions and their payment systems, so it is necessary to develop the digital literacy of consumers when using services;
- when developing a digital service through applications (phone, tablet), it is important to consider the financial possibility of purchasing the necessary gadgets for remote management of resources, since according to statistics, the use of digital services is more oriented towards the middle class.

Today there is a need for qualified specialists in the financial sector who are also specialists in professional financial digital trends. Therefore, the development of digital services in the banking business creates a demand for specialists in the field of financial technologies.

Today, the digital services of the banking business are extremely variable and develop very quickly. Their multitude and variability are sometimes very difficult to track in a timely manner. Despite this, there are still stable banking services, the importance and popularity of which has not decreased to this day, in particular:

1. Blockchain is a database that stores an ordered chain of records or blocks that is constantly being extended. Each block contains a time stamp, a hash of the previous block, and transaction data presented in the form of a hash tree [7]. The blockchain system for banks ensures complete data confidentiality and increases the level of cyber security of the bank's information space. Also, this technology provides a complete data registry and forms transaction histories. The formation of joint databases between banks, banks and their clients, in our opinion, will lead to a significant reduction in the number of bank employees, commercial banks, and a decrease in the price of bank products in the future.

2. Sharing is a mechanism for providing financial resources or information for temporary use. It is worth noting the new opportunities of banking institutions thanks to the introduction of sharing technology into the banking business. This technology involves the transfer of resources, so to speak, "for hire". In the banking business itself, this technology makes it possible to use the databases of other electronic applications; receive financial resources "on rent"; joint use of financial resources thanks to the formation of information platforms. The bank can cooperate with sharing companies on a common information platform, lending to sharing companies and forming its own resource sharing for clients [8]. Sharing for banks is also an opportunity to use information exchange, exchange of documents for opening accounts and obtaining other banking services.

3. Open banking is a system, the essence of which is that banks open their application programming interfaces, other companies get access to financial information, which facilitates cooperation with the consumer and contributes to the development of new applications and services, and the banks themselves only strengthen professional relations ties and cooperation [9]. The Open Bank Project is an open-source set of APIs used by a large number of developers and fintech companies. The first steps on the way to Open Banking in Ukraine were formed back in 2018 on the basis of the Let'sPartner marketplace, which currently has no analogues in the post-Soviet countries. This marketplace enables the exchange of information between banks, enterprises, startups and fintech companies.

4. Crowdfunding is a method of raising funds for the development of projects, initiatives, enterprises or individual programs due to the contributions of a significant number of outsiders who may not be related to the project itself or professional business investment [10]. Small business crowdfunding is an alternative to bank lending, and therefore banks may experience financial losses from it. But if banks combine their own resources, it is an opportunity to get additional profits for the banking industry. In addition, the bank can act as an intermediary in pooling the resources of individual citizens and investing them in a specific project.

5. "Banking in the clouds" is a technology that speeds up and facilitates the implementation of all other innovations. The use of "cloud technologies" in banking involves the use of cloud storage – a cloud computing model that involves storing data on the Internet with the help of a cloud computing provider that provides and manages data storage as a service. Cloud storage is provided on demand in the required volume, is paid as you use it, and eliminates the need to purchase and manage your own data storage infrastructure. This provides flexibility, global scalability and reliability. Data is available anytime, anywhere.

Yes, all the digital services listed above break the clear division in the banking sphere between customers and banks. A modern bank is a synergy of banking and digital space, which is realized due to the above and other technologies on the way to providing digital services.

Conclusions. In modern conditions, the development of the banking business is inextricably linked with automation, the introduction of digital products and progressive banking technologies, necessary for the maximum satisfaction of the needs of demanding customers and the promotion of banking products and services to the market, as well as with the search for modern tools to increase the attractiveness of banking services, why promote innovation. The study also found that, along with a large number of positive effects on the results of digital transformation of banks, there are a number of factors that prevent the digitalization of banking business, however, the new financial and digital paradigm is already an integral part of a rapidly changing environment and an important tool for meeting needs both consumers of banking services and banks themselves.

References

- [1] APPAU (2019), Stratehiya rozvytku «Industriya 4.0» [Development strategy "Industry 4.0]. Available at: <https://mautic.appau.org.ua/asset/42:strategia-rozvitku-4-0-v3pdf> (accessed 25 August 2023).
- [2] Boldova, A., Boldov A., (2022) Didzhytalizatsiya bankiv'skykh servisiv yak peredumova podal'shoho rozvytku finansovoho prostoru Ukrainy [Digitization of banking services as a prerequisite for the further development of the financial space of Ukraine]. *Economy and society*, Issue 42, pp. 16-20.
- [3] Vrana, J., Singh, R. (2022). Digitization, Digitalization, and Digital Transformation: Handbook of Nestructive Evaluation 4.0. Available at: https://www.researchgate.net/publication/354270373_Digitization_Digitalization_and_Digital_Transformation (accessed 27 August 2023).
- [4] Harvey Nash / KPMG CIO Survey 2020. Available at: <https://kpmg.com/dp/en/home/insights/2020/11/harvey-nash-kpmg-cio-survey-2020.html> (accessed 27 August 2023).
- [5] Romanovska, Yu., Skladanyuk, M. (2022) Didzhytalizatsiya bankiv'skoho sektoru v umovakh pandemiyi [Digitalization of the banking sector in the conditions of the pandemic]. *Economy and society*, no. 36, pp. 16–20.
- [6] Andrushkiv, I., Nadiyets, L. (2018) Didzhytalizatsiya v bankiv'skomu sektori: svitovyy ta vitchyznyanyy dosvid [Digitization in the banking sector: global and domestic experience]. *Problems of the economy*. no. 4. pp. 195–200.
- [7] Kuzyo, A., Belova, I. Problemy i perspektyvy rozvytku systemy «blokcheyn» v Ukraini [Problems and prospects of the development of the "blockchain" system in Ukraine]. *Vectors of development of science and business in the global environment: trends and prospects*. Available at: <https://cutt.ly/ZSysz4f> (accessed 27 August 2023).
- [8] Teslyuk, S., Matviychuk, N., Korkh N. (2021) Neobanky: sutnist' ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Neo-banks: essence and development prospects in Ukraine]. *Economic journal of Volyn National University named after Lesya Ukrainka*, no. 3, pp. 61–71.
- [9] Top 7 Open Banking APIs for Creating a Financial Product (2023). Available at: <https://techukraine.net/7> (accessed 29 August 2023).
- [10] Kholyavko, N., Tarasenko, A., Kolotok, M. (2022) Tendentsii dydzhytalizatsii svitovoho rynku finansovykh posluh [Trends in digitization of the world market of financial services]. *Polissya scientific bulletin*. № 1(24), pp. 124-142.

Список використаної літератури

1. АППАУ. Стратегія розвитку «Індустрія 4.0» URL: <https://mautic.appau.org.ua/asset/42:strategia-rozvitku-4-0-v3pdf> (дата звернення 25.08. 2023 р.).
2. Болдова А.А., Болдов А.О. (2022) Діджиталізація банківських сервісів як передумова подальшого розвитку фінансового простору України. *Економіка і суспільство*. Випуск №. 42. 2022. С. 16-20.
3. Vrana, J., Singh, R. (2022). Digitization, Digitalization, and Digital Transformation: Handbook of Nestructive Evaluation 4.0. URL: https://www.researchgate.net/publication/354270373_Digitization_Digitalization_and_Digital_Transformation (дата звернення 27.08.2023 р.).
4. Harvey Nash / KPMG CIO Survey 2020. URL: <https://kpmg.com/dp/en/home/insights/2020/11/harvey-nash-kpmg-cio-survey-2020.html> (дата звернення 27.08.2023 р.).
5. Романовська Ю., Складанюк М. Діджиталізація банківського сектору в умовах пандемії. *Економіка і суспільство*. № 36. 2022. С. 16–20.
6. Андрушків І., Надієвць Л. Діджиталізація в банківському секторі: світовий та вітчизняний досвід. *Проблеми економіки*. № 4. 2018. С. 195–200.

7. Кузьо А., І. Белова Проблеми і перспективи розвитку системи «блокчейн» в Україні. Вектори розвитку науки та бізнесу в глобальному середовищі: тенденції та перспективи. URL: <https://cutt.ly/ZSysz4f> (дата звернення 27.08.2023 р).
8. Теслюк С., Матвійчук Н., Корх Н. Необанки: сутність та перспективи розвитку в Україні. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. № 3. 2021. С. 61–71.
9. Топ-7 Open Banking API для створення фінансового продукту. URL: <https://techukraine.net/7> (дата звернення 29.08.2023 р).
10. Холявко Н., Тарасенко А., Колоток М. Тенденції диджиталізації світового ринку фінансових послуг. *Науковий вісник Полісся*. № 1(24). 2022. С. 124-142.

Надійшла до редколегії 12.09.2023

DOI: 10.31319/2709-2879.2023iss2(7).293759pp77-83
УДК 336.71

Халатур С.М., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Дніпро

ORCID ID: 0000-0001-8331-3341

e-mail: halatur@i.ua

Масюк Ю.В., кандидат економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Дніпро

ORCID: 0009-0001-6339-3011 e-mail: juliamasuk17@gmail.com

Козина В.В., магістр кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Дніпро

ORCID ID: 0009-0009-4185-353X

e-mail: kozyna.vik@gmail.com

Khalatur Svitlana, Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Finance, Banking and Insurance,

Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro

Masiuk Yuliia, Candidate of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,

Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro

Kozyna Viktoriia, Magistr, Department of Finance, Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro

ПІДХОДИ ДО ПЛАНУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ В УМОВАХ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

APPROACHES TO THE PLANNING OF THE FINANCIAL ACTIVITIES OF THE BANK IN THE CONDITIONS OF MACROECONOMIC INSTABILITY

У статті окреслено головні недоліки сучасного фінансового планування і визначено напрями покращення банками його організації. Успіх та ефективність банківської діяльності зумовлюється встановленням пріоритетів, переліком фінансових послуг, банківських продуктів і засобів їх просування на ринку, що і має бути вирішено в процесі планування. Встановлено необхідність провадження планування на основі нормативних методів управління витратами та запропоновано підхід до визначення умов беззбиткової діяльності банку. На основі виявлених у ході дослідження проблем планування, обґрунтовано застосування системи методик, яка чітко розмежовує сферу застосування для кожного з обраних методів. Акцентовано увагу на методі сценаріїв, що дозволяє краще розуміти еволюцію макроекономічного середовища та чинників потенційних загроз для банку.

Ключові слова: банківська діяльність, фінансовий менеджмент, фінансове планування діяльності банку, фінансовий план, методи планування.

The article outlines the main shortcomings of modern financial planning and identifies directions for improving its organization by banks. It was found that the planning process consists in systematically setting goals and determining the structural sequence of measures to achieve them. In addition, planning makes it possible to define tasks to ensure the efficient functioning of the bank in the long term and quick adaptation to the changing conditions of the external environment. The success and efficiency of banking activity is conditioned by the establishment of priorities, a list of financial services, banking products and means of their promotion on the market, which must be decided in the planning process. Therefore, the process of financial planning should determine the

main directions of formation and use of the bank's financial resources and establish the principles of formation of financial relations with business partners. In order to increase the bank's operational efficiency, the planning methodology should ensure the preparation of a financial plan that reflects changes in the microenvironment under the influence of macroeconomic factors in monetary terms. The necessity of carrying out planning on the basis of regulatory cost management methods is formulated and an approach to determining the conditions of the bank's break-even operation is proposed. On the basis of the planning problems identified during the research, the application of a system of methods, which clearly delimits the scope of application for each of the selected methods, is substantiated. An important aspect of planning is the management of cash flows, which occupies a central place in ensuring the efficiency of banks' activities, managing their cost and increasing financial flexibility. When preparing a financial plan, attention should be focused on the scenario method, which allows a better understanding of the evolution of the macroeconomic environment and factors of potential threats to the bank. The scenario methodology will allow to increase, predict and develop the bank's flexibility and adaptability to various changes, which is especially important during macroeconomic instability.

Key words: banking activity, financial management, financial planning of bank activity, financial plan, planning methods.

JEL Classification: E44; G21; O21

Постановка проблеми. Питання фінансового менеджменту є одними із ключових в управлінні банком, оскільки для забезпечення керованості нових, більш складних систем, адаптованих до макроекономічної нестабільності, необхідні нові методи управління. Як показує сучасна практика фінансових відносин, ефективність систем фінансового менеджменту є недостатньою. Однією з причин цього є неефективне планування фінансової діяльності банків. Тому сьогодні існує об'єктивна потреба підвищення результативності функціонування банків через удосконалення системи фінансового планування.

Сталий і динамічний розвиток та надійність банків значно залежать від адекватних управлінських механізмів, що дозволяють оцінювати ситуацію, виявляти сильні та слабкі сторони, оперативніше приймати необхідні та виважені управлінські рішення. Водночас вітчизняні банки відчувають на собі негативні наслідки глобальних і національних економічних процесів в умовах скорочення ресурсної бази, зростання витрат і зниження доходів, що вимагає піднесення дієвості системи менеджменту банку та її ключової складової – фінансового планування. Планування визначається провідною функцією управління при прийнятті рішень щодо піднесення конкурентоспроможності й ефективності роботи банків за умови макроекономічної нестабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науковій спільноті дослідженню окремих проблем у сфері організації банками фінансового планування присвятили свої праці такі вчені як Азаренкова Г.М., Доценко І.О., Заруцька О.П., Кара Н.І., Киркач С.М., Чепелюк Г.М., Череп А.В. та інші. Були розглянуті окремі проблеми, що стосуються сутності та чинників підвищення банками результативності фінансового планування.

На думку Киркач С.М., розробка оптимальних варіантів фінансового плану, спрямованих на досягнення бажаних результатів із певною ефективністю, є основною функцією банківського менеджменту при імплементації управлінських рішень. Досягти бажаних результатів допомагає планування, що визначає кількісні вимоги до показників фінансової діяльності банку й допомагає вирішенню загальних фінансових проблем, пов'язаних з майбутнім станом банку [1].

Процеси планування банківської діяльності є багатограними. Висувається думка, що фінансове планування є заключним етапом бізнес-планування, змістом якого є оцінка того, чи має розроблений бізнес-план достатні ресурси та внутрішні можливості [2]. Дослідники [3, 4] зазначають, що існує три головні різновиди планування для банків: стратегічне, тактичне й оперативне, які об'єднуються у систему фінансового планування.

На думку Чепелюк Г.М., планування досі не постає як обов'язкове у вітчизняній банківській діяльності, але великі банки зараз все активніше його використовують [5]. Існує кілька причин повільного впровадження планування в операційну діяльність. Донедавна українські банки могли успішно функціонувати без використання складних методів керування, таких як планування, оскільки їхні доходи від банківських операцій були високими порівняно з середньосвітовими показниками. Поточний етап розвитку відзначається суцільним зниженням прибутковості банківських операцій і посиленням ринкової конкуренції, що підштовхує банки шукати нові джерела доходів. Визначальну допомогу в цьому може мати впровадження ефективної системи планування [6].

Череп А.В. та Ткаченко Е.Е. обґрунтовують, що фінансове планування має дуже істотне практичне значення через те, що воно є для банку детальним планом основної діяльності, а його результати визначені чіткою кількісною оцінкою [7].

Загалом ці та інші теоретичні підходи щодо з'ясування сутності планування містять у собі загальноекономічні аспекти (забезпечення ресурсами на майбутні періоди) та управлінські аспекти (прогнозування діяльності банку й використання цих прогнози з метою її подальшого розвитку). Таким чином, думки при визначенні для банку підходів до планування фінансової діяльності є достатньо розгалуженими, що вказує на необхідність подальшого дослідження для їх узагальнення та систематизації.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження теоретико-методологічних аспектів фінансового планування банківської діяльності й формулювання можливих напрямів його вдосконалення в умовах макроекономічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. На тлі зростання банківського сектору, посилення конкуренції при наданні банківських послуг, очікуваного збільшення присутності іноземних банків на вітчизняному ринку створюється ситуація, коли банки будуть змушені покращувати свої показники за рахунок розширення своєї діяльності, а не її інтенсифікації [7, 8]. Одним із таких напрямів визначається піднесення якості менеджменту банку через впровадження ефективних систем фінансового планування.

Основною метою планування банківських операцій є підвищення їх ефективності та конкурентоспроможності. Планування в банківській діяльності є багаторівневою системою. Верхнім рівнем системи банківського планування виступає стратегічне планування, що передбачає розробку ідей, постановку ключових цілей і завдань та визначення основних підходів до їх досягнення. Другий рівень – тактичне планування, яке окреслює заходи та завдання для реалізації стратегії. Третій рівень – фінансове планування – переводить стратегічні й тактичні заходи та завдання, розроблені на попередніх рівнях планування, у конкретні вартісні показники [9].

У сучасній практиці фінансового управління найпопулярнішими є такі визначення фінансового планування: засіб формулювання цілей суб'єкта господарювання та способів їхнього досягнення; як частина управлінського обліку та багатьох організаційних заходів, пов'язаних з менеджментом банку; як діяльність, що допомагає банкам планувати свої операції на фінансових ринках [1, 3-5].

Також економічна наука виокремлює низку методів фінансового планування, найпоширенішими з яких визнано: економічний аналіз, нормування, балансовий метод, дисконтування грошових потоків, сценарні методи та прогнозування [10, 11]. Сучасна теорія рекомендує використовувати лише один метод, попередньо довівши переваги кожного з них і пояснивши їх недоліки. Проте практичний досвід використання цих методів показує, що задіяння лише одного методу не дозволяє розкрити всі аспекти банківської діяльності при здійсненні фінансового планування.

Запровадження методів фінансового планування українськими комерційними банками є надзвичайно важким завданням через те, що такі плани тільки починають впроваджуватися [12]. У багатьох випадках точність виконання фінансових планів, підготовлених за існуючими методиками, є дуже низькою. Причин невиконання фінансових планів декілька:

- формальний підхід до їх розробки, коли не враховується специфіка формування банком окремих статей фінансового плану;

- фінансове планування часто закінчується екстраполяцією даних про розвиток банку у звітному періоді на майбутні періоди. За такого підходу макроекономічні тенденції не беруться до уваги, отже результати планування не містять практичної цінності;

- ситуація, коли банки можуть планувати свою діяльність на основі прогнозів макроекономічного середовища, що дозволяє їм виявляти тенденції на ринку банківських послуг, але вони не приділяють потрібної уваги мікросередовищу, вважаючи, що зможуть адекватно реагувати на зміни зовнішніх факторів.

Задля підвищення операційної ефективності банку методологія планування повинна забезпечувати підготовку фінансового плану, що у грошовому еквіваленті відображає зміни в мікросередовищі під впливом макроекономічних чинників. Саме це дозволить банку здобути фінансовий результат по максимуму.

Отже, методологія фінансового планування повинна базуватися не на використанні однієї або декількох методик планування, а на системі методик, яка чітко розмежує для кожної сфери застосування. Методи фінансового планування повинні базуватися на фундаментальному аналізі макроекономічного середовища банку та його прогнозуванні. При цьому центральну увагу мають привертати такі моменти:

- динаміка ВВП, його розмір і структура, що дозволить визначити тенденції розвитку країни і секторів економіки;

- кон'юнктура світового ринку, яка визначає обсяги і структуру імпорту та експорту;

- фактори, що впливають на фіскальну й монетарну політику країни;

- ділова активність інших банків.

Оцінювання макросередовища дозволяє банку прогнозувати попит на банківські послуги, тенденції функціонування банківської системи й визначити перспективи і напрями розвитку конкретного банку. Перед формуванням фінансового плану слід провести базовий аналіз використання за минулий період наявних фінансових ресурсів з метою окреслення логічно послідовного та емпірично перевіреного пояснення економічних подій. З'ясувати це можна, використовуючи низку універсальних наукових методів: визначення сутності досліджуваного явища та створення концепцій, що описують механізми економічних процесів. Для визначення ефективності управління діяльністю банку необхідно розробити систему показників за допомогою нормативних методів. Перш ніж реалізувати цей метод на практиці, необхідно виявити статистичні залежності між окремими параметрами характеристик діяльності банку і факторами, що впливають на ці характеристики. Статистичні залежності встановлюються при дослідженні однорідної групи (в певному сенсі) найкращих процесів. З цією метою за результатами обчислень з'ясовують нормативні формули для визначення параметрів структури діяльності. Вони є основою для оцінки та вдосконалення діяльності банку, а також для визначення загальних вимог до банківських витрат. Як приклад, дані про норму часу обслуговування одного депозиту можуть вказувати як на витрати часу співробітників, так і надати інформацію для покращення якості банківських послуг.

На основі отриманих даних банки мають можливість удосконалити свою діяльність після ретельного аналізу, але вони повинні враховувати, що результати таких удосконалень мають бути збалансовані з розвитком банку [13]. Як приклад, після аналізу отриманих результатів щодо норми часу, витраченого на обслуговування клієнтів, банк може ухвалити рішення про встановлення програмного забезпечення, що значно зменшить нормативний показник часу, витраченого на збір депозитів, залучивши таким чином більше ресурсів. Проте збільшення обсягу таких ресурсів без відповідного зростання активних операцій не буде мати ніякого сенсу в контексті підвищення прибутковості банку.

Банківська діяльність є безперервним і багатоструктурним процесом, що розвивається у координації з різними складовими економіки і соціального життя населення, що в більшості випадків визначає його пропорційність. Пропорційність означає оптимальне співвідношення між окремими напрямками банківської діяльності. Дисбаланси у структурі діяльності роблять її неефективною та призводять до підвищення рівня банківських фінансових ризиків [8].

Необхідно проаналізувати опис та оцінку існуючих співвідношень, а також характеристику тенденцій структурних і регіональних пропорцій розвитку банку.

Управління грошовими потоками посідає центральне місце при забезпеченні ефективності діяльності банків, управлінні їх вартістю та підвищенні фінансової гнучкості. На відміну від чистого прибутку, грошові потоки можна співвіднести з надходженнями та відтоками грошових коштів, враховуючи амортизацію, інвестиції, дебіторську заборгованість та зміни в структурі власних і залучених коштів банку. Емпіричне правило розпізнається в тому, що існує сильна кореляція між дисконтованими грошовими потоками та результатами діяльності банку. Цей метод визначає майбутні наслідки банківської діяльності і здійснюється наступним чином: на підставі аналізу та фінансового планування прогноуються доходні, витратні та інвестиційні грошові потоки із розбивкою їх для кожного звітного періоду; з'ясовується ставка дисконтування; отримані грошові потоки дисконтуються; обчислюється залишкова вартість; поточна вартість майбутніх грошових потоків і залишкова вартість додаються; результати коригуються та перевіряються. Після порівняння отриманих результатів з очікуваними менеджмент банку ухвалює рішення про виконання або внесення коригувань до фінансового плану.

При підготовці фінансового плану банкам необхідно розглянути кілька варіантів настання (або ненастання) певної події, зважити ймовірності і потім вибрати прийнятний план розвитку. Метод сценаріїв постає підходящим способом організувати взаємодію між кількісними та якісними підходами та інтегрувати розглянуті методи прогнозування. Сценарій – це динамічна модель майбутнього, яка поетапно описує можливі події та вказує на ймовірність їх реалізації. Сценарії описують ключові фактори, які необхідно взяти до уваги, і показують, як ці чинники можуть вплинути, наприклад, на первинний попит. Зазвичай розробляється кілька альтернативних варіантів (сценаріїв), які можуть бути реалізовані за різних припущень, що ґрунтуються на результатах аналізу та прогнозів макро- та мікросередовища. Таким чином, для банку сценарій це не визначення єдиного бажаного стану того, що станеться в майбутньому, а опис майбутнього в якості дослідницького планування. Єдиний найбільш вірогідний сценарій слід розглядати як базову лінію, на якій вибудовуються поточні рішення. Інакші сценарії, що розглядаються як альтернативні, «ініціюються» для реалізації, коли реальність починає збігатися із їх змістом більшою мірою, ніж із базовим сценарієм. Сценарії зазвичай описуються в чітко визначених часових межах. Метод сценаріїв є одним з найефективніших способів розриву з традиційним мисленням. Сценарії змушують банк прораховувати всі можливі динамічні зміни зараз і для майбутнього банку, виявляти можливості, на яких фокусується розвиток банку. Сценарії змушують працівників банку мати справу з деталями і процесами, які могли б залишитися поза їхньою увагою при використанні інших вищезгаданих методів планування. Тому використання сценарного методу забезпечує:

- краще розуміння ринкових умов та їх еволюції у часі;
- оцінювання потенційних загроз для банку;
- обґрунтування прибуткових можливостей для банку;
- визначення найбільш придатних сфер, в яких можуть працювати комерційні банки;
- підвищення адаптивності банківської установи до змін у зовнішньому середовищі.

Методологія сценаріїв дозволить підвищувати, передбачати та розвивати гнучкість та адаптивність банку до різноманітних змін, що є особливо важливим при макроекономічній нестабільності.

Загалом, система методів, описаних вище, дозволяє провести комплексну оцінку економічного розвитку, на основі якої банки можуть розробити чіткий фінансовий план залучення та вкладання ресурсів для забезпечення максимальної адаптації мікросередовища до очікуваних змін.

Висновки. На сучасному етапі розвитку банківської системи багатьом банкам бракує планування, через це прийняття більшості управлінських рішень відбувається інтуїтивно. Така ситуація частково пов'язана з макроекономічними подіями в країні, такими як часті зміни в нормативно-правовій базі, висока інфляція, фінансова криза та військове вторгнення. Оновлення підходів до планування фінансової діяльності банків допоможе визначити альтернативні напрями і траєкторії розвитку банку, розподілити ресурси задля отримання банком максимального ефекту та конкурентних переваг. Використання цих рекомендацій у

банківській діяльності сприятиме розвитку процесів, пов'язаних із провадженням фінансового планування.

Реалізація заходів, спрямованих на підвищення ефективності процесу планування у вітчизняних банках, має бути підкріплена створенням відповідних організаційних структур фінансового менеджменту, що використовують методику збалансованої системи показників. Діяльність такої структури включає організацію та координацію процесу планування в банку, налагодження управлінського обліку, розробку методів планування та аналізу, окреслення регламентів процедур, правил і технічних процесів у банку, а також подальшу раціоналізацію системи управління в банку. Таким чином, ефективна методика планування фінансових показників допоможе банкам знаходити внутрішні резерви, дотримуватися планових норм витрат ресурсів, зменшити надмірне резервування ресурсів, непродуктивні витрати та незаплановані фінансові вкладення, ефективно використовувати виробничі потужності та створювати умови для підвищення якості банківських послуг.

Список використаної літератури

1. Киркач С.М. Забезпечення процесу реалізації фінансового планування діяльності банку. *Бізнес Інформ*. 2014. № 3. С. 345-350.
2. Khalatur S., Vinichenko I., Volovyk D. Development of modern business processes and outsourcing activities. *Baltic journal of economic studies*. 2021. Vol. 7(3). Pp. 195-202. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-3-195-202>
3. Доценко І.О., Шпонарська А.М. Система фінансового планування в банківській діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Економічні науки»*. 2015. Вип. 11. Ч.2. С.107-110.
4. Хрипко І.С., Азаренкова Г.М. Фінансове планування як основний елемент управління фінансовою діяльністю банку. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 5 (16). С. 324-328. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-5-55>
5. Чепелюк Г.М. Стратегічний аналіз та планування розвитку банку в умовах взаємодії з чинниками зовнішнього середовища. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.5.54>
6. Khalatur S., Radzevicius G., Velychko L., Fesenko V., Kriuchko L. Global deoffshorization and its impact on the national and regional economies of eastern European countries. *Problems and perspectives in management*. 2019. Vol. 17(3). Pp. 293-305. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.17\(3\).2019.24](https://doi.org/10.21511/ppm.17(3).2019.24)
7. Khalatur S., Pavlova H., Vasilieva L., Karamushka D., Danileviia A. Innovation management as basis of digitalization trends and security of financial sector. *Entrepreneurship and sustainability issues*. 2022. Vol. 9(4). Pp. 56-76. DOI: [http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4\(3\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4(3))
8. Масюк Ю.В. Безпека банківської системи в контексті фінансово-економічної безпеки держави. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2023. №5. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-5-8912>
9. Череп А.В., Ткаченко Е.Е. Удосконалення організації фінансового планування в банках. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2013. № 3(19). С. 199-207.
10. Кара Н.І., Процик І.С. Розвиток механізмів бюджетування фінансової діяльності банків в умовах міжнародних економічних відносин. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку». 2022. № 2 (8). С.231-243.
11. Khalatur S., Velychko O., Oleksiuk V., Kravchenko M., Karamushka D. (2023). Financial security as a component of ensuring innovative development of agricultural production. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2023. Vol. 3(50). Pp. 341-356. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcapt.3.50.2023.4050>
12. Khalatur S., Tvaronaviienl M., Dovgal O., Levkovich O., Vodolazsk, O. Impact of selected factors on digitalization of financial sector. *Entrepreneurship and sustainability issues*. 2022. Vol. 10(1). Pp. 358-377. DOI: [https://doi.org/10.9770/jesi.2022.10.1\(19\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2022.10.1(19))

13. Zarutskya O., Ponomarova O., Pavlov R., Pavlova T., Levkovich O. Changes in Ukrainian banks business models in times of military crisis. *Financial and credit activity problems of theory and practice*, 2022. Vol. 6(47). Pp. 8-18. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.47.2022.3923>

References

- [1] Kyrkach, S. (2014) "Ensuring the implementation process of financial planning of the bank's activities", *Business Inform*, vol. 3, pp. 345-350.
- [2] Khalatur, S., Vinichenko, I. and Volovyk, D. (2021) "Development of modern business processes and outsourcing activities", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 7(3), pp. 195-202, DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-3-195-202>
- [3] Dotsenko, I. and Shponarska, A. (2015) "Financial planning system in banking", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: "Ekonomichni nauky"*, vol. 11, no. 2, pp. 107110.
- [4] Khrypko, I. and Azarenkova, H. (2019) "Financial planning as the main element of managing the bank's financial activities", *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk*, vol. 5 (16), pp. 324-328, DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-5-55>
- [5] Chepeliuk, H.M. (2019) "Strategic analysis and development planning of bank in conditions of cooperation and factors of the environment", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 5, DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.5.54>
- [6] Khalatur, S., Radzevicius, G., Velychko, L., Fesenko, V. and Kriuchko, L. (2019) "Global deoffshorization and its impact on the national and regional economies of eastern european countries", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 17(3), pp. 293-305, DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.17\(3\).2019.24](https://doi.org/10.21511/ppm.17(3).2019.24)
- [7] Khalatur, S., Pavlova, H., Vasileva, L., Karamushka, D. and Danileviua, A. (2022) "Innovation management as basis of digitalization trends and security of financial sector", *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, vol. 9(4), pp. 56-76, DOI: [http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4\(3\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4(3))
- [8] Masiuk, Yu. (2023) "Security of the banking system in the context of financial and economic security of the state", *International Scientific Journal "Internauka". Series: "Economic Sciences"*, vol. 5, DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-5-8912>
- [9] Cherep, A. and Tkachenko, E. (2013) "Improving the organization of financial planning in banks", *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 3(19), pp. 199207.
- [10] Kara, N. and Protsyk, I. (2022) "Development of mechanisms for budgeting financial activities of banks in the conditions of international economic relations", *Visnyk natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriya: "Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku"*, vol. 2(8), pp. 231-243.
- [11] Khalatur, S., Velychko, O., Oleksiuk, V., Kravchenko, M. and Karamushka, D. (2023) "Financial security as a component of ensuring innovative development of agricultural production", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 3(50), pp. 341-356, DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.50.2023.4050>
- [12] Khalatur, S., Tvaronaviciene, M., Dovgal, O., Levkovich, O. and Vodolazska, O. (2022) "Impact of selected factors on digitalization of financial sector", *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, vol. 10(1), pp. 358-377, DOI: [https://doi.org/10.9770/jesi.2022.10.1\(19\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2022.10.1(19))
- [13] Zarutskya O., Ponomarova O., Pavlov R., Pavlova T. and Levkovich O. (2022) "Changes in Ukrainian banks business models in times of military crisis", *Financial and credit activity problems of theory and practice*, vol. 6(47), pp. 8-18, DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.47.2022.3923>

DOI: 10.31319/2709-2879.2023iss2(7).293765pp84-91
УДК 658.15

Юдіна С.В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та обліку
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0002-3354-6515
e-mail: yusv0763@ukr.net

Коновалов Д.С., здобувач другого (магістерського) рівня
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
e-mail: konovalov@gmail.com

Yudina Svitlana, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Finances and Accounting
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
Konovalev Denys, applicant of the second (master's) level
Dniprovsky State Technical University, Kamianske

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН ПІДПРИЄМСТВА З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ

RISK MANAGEMENT OF FINANCIAL RELATIONS OF THE ENTERPRISE WITH OTHER SUBJECTS

У статті розглянуто фінансові відносини як об'єкт діагностики. Розглянуті різні види фінансових відносин підприємства з різними суб'єктами дозволили дійти висновку про віднесення до об'єктів діагностики будь-які види фінансових відносин підприємства. Зазначено, що діагностика фінансових відносин на підприємстві є ланкою ефективного управління та інноваційним аспектом формування фінансового менеджменту. Сформульовано визначення діагностики фінансових відносин економічних суб'єктів. Запропоновано етапи реалізації механізму діагностики внутрішньо фірмових фінансових відносин підрозділів, які враховують, запропоновані принципи здійснення діагностики фінансових відносин підрозділів один з одним і з менеджментом підприємства, які забезпечують формування показників для оцінки ефективності фінансових відносин підрозділів. Зроблено висновок щодо мінімізації потенційно можливих ризиків фінансової, операційної та інвестиційної діяльності на основі запропонованої системи діагностики ризиків фінансових відносин.

Ключові слова: фінансові відносини, діагностика, ризик-орієнтований підхід, процесний підхід, ринкові суб'єкти, фінанси підприємств.

Based on the fact that financial relations as an object of diagnosis can be considered at different levels of management, three levels of financial relations have been distinguished with their specific features. This made it possible to consider various types of financial relations of the enterprise with various subjects and to come to the conclusion that any types of financial relations of the enterprise are classified as objects of diagnosis.

It is noted that the diagnosis of financial relations at the enterprise is an important link of effective management and a new aspect of the formation of financial management.

The stages of diagnosis of the company's relations by different groups of persons interested in the effective functioning of the company are determined.

Investigating the conceptual foundations of the formation of approaches to the diagnosis of financial relations of economic entities in the financial management system based on risk-oriented and process approaches, the definition of the diagnosis of financial relations of economic entities was formulated.

The application of the process approach to the formation of financial relations between different organizations made it possible to form the main provisions of the model of aggregate

processes of identification of financial relations in the enterprise during the fulfillment of the previously set conditions.

The considered different groups of methods for quantifying the financial relations of the enterprise gave a reason to conclude about the possibilities of their application in practice during a detailed analysis of the interaction between enterprises to level potentially negative relations.

The stages of implementation of the mechanism for diagnosing the effectiveness of intra-company financial relations of divisions are proposed, which take into account the principles of diagnosing the financial relations of divisions with each other and with the management of the enterprise, which provide the formation of indicators for evaluating the effectiveness of financial relations of divisions that reflect their participation in the main business processes. enterprises and their place in the overall structure. In order to minimize the potential risks of financial, operational and investment activities, it is proposed to implement the developed system for diagnosing the risks of financial relations.

Key words: *financial relations, diagnostics, risk-oriented approach, process approach, market subjects, enterprise finance.*

JEL Classification: G32

Постановка проблеми. Сучасна ринкова економіка, що постійно розвивається, сприяє ускладненню технології процесу виробництва інновацій, посиленню конкуренції, розширенню масштабів застосування та впровадження цифровізації економіки. Дані умови розвитку всебічно впливають на підходи управління підприємством, у зв'язку з чим виникає необхідність систематичної модернізації та вдосконалення методів управління підприємством.

Невід'ємною частиною фінансово-господарської діяльності будь-якого економічного суб'єкта є формування фінансових відносин з іншими суб'єктами. Як відомо, у будь-якому фінансовому середовищі та економічній діяльності існують різні потенційні загрози та підприємницькі ризики. Сучасному підприємству в таких умовах потрібна всебічна підтримка та підвищення ефективності функціонування, які можуть бути отримані за допомогою розробки та впровадження нових інструментів фінансового менеджменту, що ґрунтуються на ризик-орієнтованому підході. Ризик - менеджмент, або менеджмент підприємства заснований на ризик-орієнтованому підході дозволяє забезпечити гнучку систему, що враховує реалізацію основних ринкових та економічних критеріїв ефективності, здатної мінімізувати або запобігти появі ризиків фінансових відносин.

Одним із інструментів ризик-менеджменту є діагностика фінансових відносин, завдання якої полягає у розподілі робочих функцій різних служб підприємства, з метою досягнення найкращих результатів через формування фінансових відносин та фінансово-господарської діяльності підприємства в цілому. Ризик-орієнтований підхід у системі фінансового менеджменту фінансових відносин дозволить: правильно визначити чи скоригувати цілі підприємства; виконати контроль планово-фактичних показників роботи підприємства та виявити причини їх відхилень у галузі формування фінансових відносин; забезпечити збір, обробку та передачу необхідної інформації користувачам з метою прийняття управлінських рішень; надати необхідні рекомендації щодо усунення несприятливих ситуацій чи вирішення складних питань керівникам підприємства; надати інформаційну та консультативну підтримку процесу розроблення та прийняття управлінських рішень.

Міжнародний досвід успішних компаній доводить неможливість стабільного розвитку бізнесу та підвищення ефективності управління без використання інструментів ризик-менеджменту як структурної одиниці системи фінансового менеджменту компанії. Причому впровадження ризику орієнтованого підходу в систему фінансового менеджменту необхідно проводити на підприємствах незалежно від масштабів та специфіки її виробництва чи надання послуг. Сенс системи управління ризиками фінансових відносин полягає у можливості визначення потенційних відхилень фактичних результатів від планових показників у вигляді проведення діагностики фінансових відносин. Підсумки діагностики фінансових

результатів дозволяють скоригувати систему управління фінансовими відносинами та ризиками з метою покращення перспектив та обґрунтованості прийнятих рішень.

Вищевикладене дозволяє визнати актуальність обраної теми дослідження для науки та практики фінансового менеджменту на основі ризик-орієнтованого підходу, сталого та без ризикового розвитку фінансових відносин підприємств з різними суб'єктами за допомогою впровадження діагностики фінансових відносин. Тому цьому питанню необхідно приділяти особливу увагу за допомогою проведення наукових досліджень щодо прирощення знань та розробки методичного інструментарію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування, розвитку та оцінки фінансових відносин протягом багатьох років були об'єктом наукових інтересів дослідників. Базові концепції фінансового менеджменту у своїх дослідженнях сформулювали та розглянули такі вчені як Ф. Блек [1], С.К. Майєрс [2], Г. Марковіц [3], С. Росс [4] та інші.

Проблематикою ризик-менеджменту та управління фінансовими ризиками займалися й ряд вітчизняних науковців, а саме В.В. Віглінський [5], В.М. Гранатуров [6], І.С. Лапіна [7], М.О. Кравченко [8] та інші.

Але залишається низка актуальних питань, що вимагають подальшого наукового та практичного опрацювання. Це стосується питань діагностики фінансових відносин підприємств із різними суб'єктами в системі фінансового менеджменту.

Формулювання цілей статті. Подальший розвиток теоретичних положень та підходів діагностики фінансових відносин підприємств з різними суб'єктами в системі фінансового менеджменту на основі процесного та ризик – орієнтованого підходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення різних джерел показує, що у різні періоди часу давалися різні трактування визначення «фінанси підприємств», які відрізнялися за змістом і значенням. Можна виокремити такі особливості реалізації фінансової парадигми:

- першою особливістю реалізації фінансової парадигми є створення фінансових відносин різних підприємств;
- другою особливістю реалізації фінансової парадигми є виділення суб'єкта фінансових відносин;
- третьою особливістю парадигми фінансів є наявність вартісного інструменту господарювання.

Аналіз теорій фінансів підприємств показує, що кожна з них так чи інакше орієнтована на ефективне управління, а отже, виникає необхідність дослідження такої галузі, як фінансовий менеджмент.

У дослідженні під фінансовим менеджментом підприємства розуміється система ефективного управління різними видами ресурсів, проведення повноцінного аналізу та оцінки ризиків діяльності на ринку, що виникають, для прийняття рішення щодо можливої оптимізації системи управління функціонуванням підприємства для більш швидкого отримання кращого результату.

Виходячи з того, що фінансові відносини як об'єкт діагностики можуть розглядатися на різних рівнях управління, маючи свої специфічні особливості побудови, можна виокремити рівні фінансових відносин:

- міжнародні фінансові відносини, що виникають в учасників угод, які здійснюються з приводу купівлі-продажу товарів, робіт та послуг на глобальному ринку;
- державні фінансові відносини передбачають будь-які відносини держави з різними суб'єктами на основі використання національних фінансів;
- фінансові відносини, що виникають між економічними суб'єктами однієї держави;
- фінансові відносини, що виникають між підрозділами підприємства.

Але незалежно від того, до якого рівня належать фінансові відносини підприємства з різними суб'єктами вони є об'єктом діагностики.

Здійснення кожного процесу на підприємстві відбувається за допомогою ефективної системи фінансових відносин.

Раціональне та доцільне управління фінансовими відносинами на підприємстві характеризує ефективність його діяльності та швидкість досягнення його стратегічної мети.

Тому діагностика фінансових відносин на підприємстві є важливою ланкою ефективного управління та інноваційним етапом побудови фінансового менеджменту.

Логічним є те, що діагностику фінансових відносин підприємства необхідно проводити у порядку побудови відносин діяльності підприємства:

- для внутрішніх суб'єктів відносин (до яких належать власники та працівники підприємства);

- для зовнішніх суб'єктів, з якими підприємство може побудувати фінансові відносини (до цієї групи входять й інші суб'єкти, що зацікавлені у діяльності підприємства у галузі чи ринку загалом).

Можна виділити основні етапи проведення діагностики фінансових відносин із внутрішніми суб'єктами:

- діагностика фінансових відносин за характером та обсягом реалізації посадових обов'язків виконуваної роботи різними групами осіб, які мають безпосереднє відношення до діяльності підприємства;

- прийняття рішення про доцільність побудови існуючої системи управління підприємством та її ефективності для діяльності підприємства на ринку.

Аналогічно можна визначити етапи здійснення діагностики відносин підприємства з різними групами зацікавлених осіб в ефективності функціонування підприємства на ринку:

- діагностика фінансових відносин підприємства виходячи з характеру взаємозв'язку на ринку у різних макроекономічних ситуаціях;

- діагностика фінансових відносин щодо надійності та результативності здійснення взаєморозрахунків з різними суб'єктами (проведення діагностики фінансових відносин із різними суб'єктами доцільно розпочинати з виявлення рівня ризику у разі виникнення заборгованості);

- прийняття рішення про ефективність продовження досліджуваних різновидів відносин та доцільність їх збереження.

Маємо зазначити, що діагностика фінансових відносин для вітчизняних підприємств є невід'ємним елементом ефективного функціонування підприємства на ринку. Вона є відносно новим напрямом розвитку фінансового менеджменту та діяльності будь-якого підприємства, організації, установи. Тому цьому питанню необхідно приділяти особливу увагу за допомогою проведення наукових досліджень щодо прирощення знань та розробки методичного інструментарію.

Грунтуючись на актуальності та важливості діагностики фінансових відносин, особливо в умовах нестабільності та невизначеності у дослідженні запропоновано таке визначення: діагностика фінансових відносин економічних суб'єктів це встановлення ефективності побудови фінансових відносин економічних суб'єктів, що виражається в підвищенні результативності їх діяльності за допомогою збільшення обсягів виробництва та продажу продукції (робіт, послуг) та підвищення величини отриманого позитивного фінансового результату.

На рис. 1 схематично наведена запропонована система діагностики ризиків фінансових відносин.

Метою діагностики фінансових відносин економічних суб'єктів є проведення детального аналізу взаємозв'язку та взаємозалежності різних підприємств між собою для встановлення можливості збільшення ефективності їхнього функціонування на ринку. Ця мета може конкретизуватися у таких завданнях:

- встановити вид фінансових відносин між підприємствами;

- виявити необхідність взаємовідносин даних економічних суб'єктів;

- встановити рівень реалізації взаємних відносин підприємств друг з другом;

- визначити доцільність продовження фінансових відносин між підприємствами у період часу й у перспективі.

Ефективний підбір інструментів та методів управління фінансовими відносинами відповідно до різних процесних та ризик-орієнтованих підходів дозволять підприємству раціонально сформулювати фінансові відносини з іншими підприємствами на ринку та при виникненні ризикових ситуацій швидко вжити заходів щодо їх мінімізації.

Рис. 1. Система діагностики ризиків фінансових відносин підприємств з суб'єктами ринку
Джерело: складено авторами

Метою застосування процесного підходу з позиції управління фінансових відносин є організація структурування відносин між підприємством та взаємопов'язаними підприємствами (організаціями, установами) та підвищення ефективності їх реалізації. Ідентифікацією процесів та процедур, у взаємодії з іншими економічними суб'єктами, є формування моделі сукупних процесів діяльності та підвищення ефективності її функціонування на ринку.

Сукупність взаємодіючих підприємств (організацій, установ) з цим підприємством може змінюватися залежно від специфіки діяльності та змін, що відбуваються на ринку. Також формування подібної моделі процесів та процедур функціонування підприємства може бути застосовним для спільних підприємств або кластерів промисловості. Особливістю подібної моделі є те, що різні процеси можуть відноситися не до одного підприємства, а до різних, але все ж таки сукупність реалізації даних процесів покаже ефективність діяльності спільного підприємства або промислового кластера на вітчизняному або міжнародному ринку. Проте, формування подібної моделі процесів фінансових відносин підприємства та інших підприємств має реалізуватися так, щоб було виконано вихідні показники:

- ефективно використовуються ресурси та не досягається їх перевитрата;
- виконуються планові показники та відсутні недовиконання або завищення плану з виготовлення продукції або інших напрямів діяльності підприємства;
- модель повинна мати властивість гнучкості, тобто своєчасної адаптації до змін у ринковій кон'юктурі.

Особливої уваги заслуговує, кількісна оцінка фінансових відносин підприємства, яка дає можливість встановити ефективність діяльності підприємства з взаємопов'язаними та взаємозалежними суб'єктами, з якими воно співпрацює з різних напрямків.

Методичний інструментарій проведення такої оцінки досить широкий. Можемо запропонувати наступні групи методичних інструментів кількісної оцінки фінансових відносин:

- методи теорії прийняття рішень;
- методи прогнозування;
- методи факторного аналізу.

Визначені різні групи методів кількісної оцінки фінансових відносин підприємства мають свої особливості застосування в практичній діяльності підприємства на ринку, але всі можуть бути застосовні для встановлення результативності взаємодії підприємства з різними видами економічних суб'єктів.

У діагностиці фінансових відносин економічного суб'єкта істотну роль відіграє діагностування взаємовідносин, що виникають між його структурними підрозділами, тобто внутрішньо фірмові, оскільки саме цей вид фінансових відносин є потенціалом покращення загального їхнього стану.

Принципи здійснення діагностики фінансових відносин підрозділів один з одним та з менеджментом підприємства наведено на рис. 2.

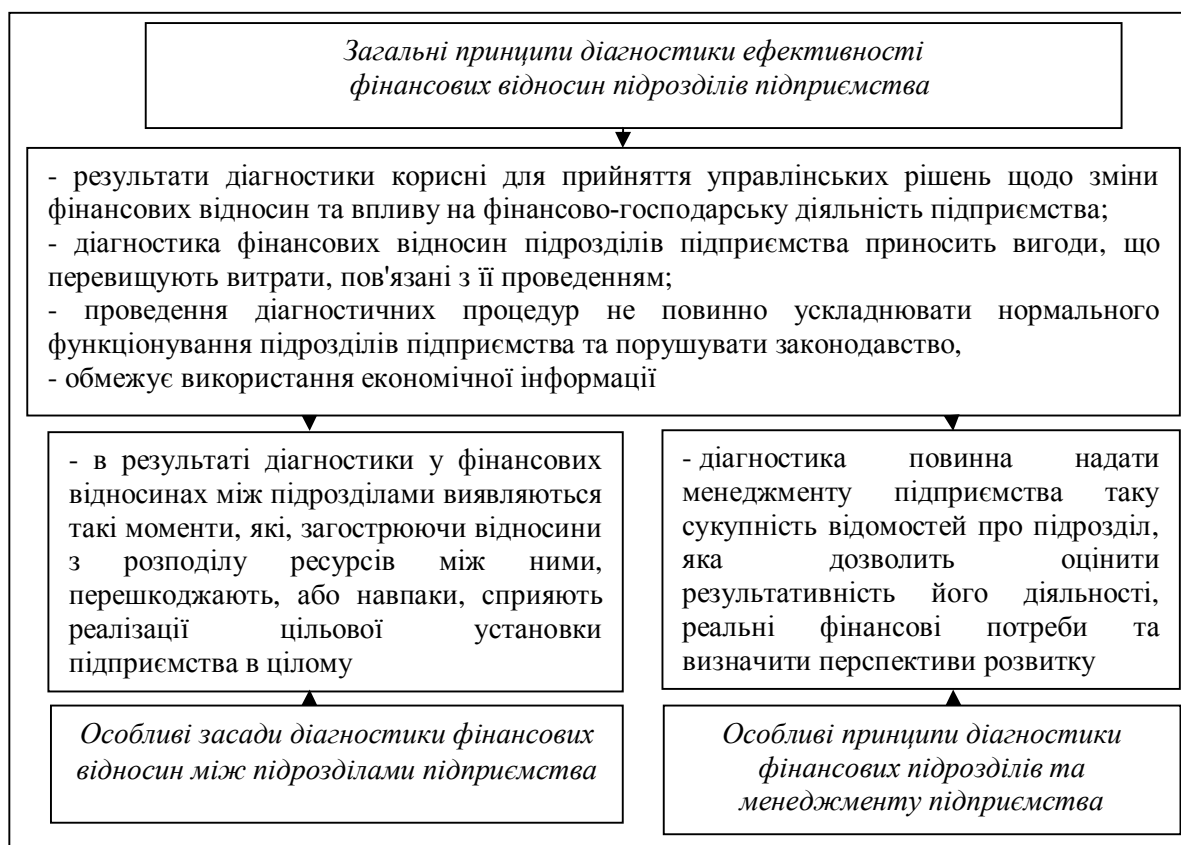

Рис. 2. Принципи здійснення діагностики фінансових відносин підрозділів один з одним та з менеджментом підприємства

Джерело: складено авторами

Представлені принципи діагностики внутрішньо фірмових фінансових відносин підрозділів не суперечать раніше визначеним системним ознакам діагностики фінансових

відносин, а розвивають їх по відношенню до об'єкта, що вивчається, враховуючи його специфіку.

Деталізація показників, відповідно до участі підрозділів в основних бізнес-процесах підприємства може характеризуватися наступними показниками:

- показниками створення доходу (натуральні та їх вартісне вираження) (*ПСД*);
- показники розподілу ресурсів (*ППР*);
- показники використання ресурсів (*ПВР*).

Відповідно механізм діагностики ефективності внутрішньо фірмових фінансових відносин підрозділів, має базуватися на запропонованих принципах і показниках.

Можна виокремити наступні етапи такого механізму:

- визначення фінансової структури підприємства (організації, установи) та визначення типів підрозділів та їх ролі у бізнес-процесах;
- вибір показників для побудови співвідношень показників розподілу ресурсів та їх використання;
- угруповання в розрізі підрозділів інформації про фактичні значення показників розподілу ресурсів (*ППРфакт*) та показників використання ресурсів (*ПВРфакт*), розрахунок значень коефіцієнтів участі підрозділу у доцільному використанні ресурсів (*Купдвр*).

Оптимальним при використанні запропонованого механізму буде вважатися такий стан фінансових відносин, за яких по кожному з підрозділів підприємства (організації, установи) буде досягнуто нульового значення абсолютного відхилення *ППРфакт* від *ПРРефект*, що свідчить про ефективний розподіл ресурсів між підрозділами підприємства (організації, установи) відповідно до їх доцільного використання.

Висновки. Ефективний підбір інструментів та методів управління фінансовими відносинами відповідно до різних процесних та ризик-орієнтованих підходів дозволять підприємству раціонально сформулювати фінансові відносини з іншими підприємствами на ринку та при виникненні ризикових ситуацій швидко вжити заходів щодо їх мінімізації. Виходячи з цього вітчизняні підприємства мають формулювати мету та визначати завдання діагностики фінансових відносин економічних суб'єктів.

Список використаної літератури

1. Black F., Scholes M. The Pricing of Options and Corporate Liabilities. *Journal of Political Economy*. 1973. Vol. 81, no. 3 (May–Jun., 1973), pp. 637-654.
2. Myers S.C. Finance Theory and Financial Strategy. *Interfaces*, January/February, 1984, pp. 126-137.
3. Markowitz H. M. Foundations of Portfolio Theory. *Journal of Finance*. 1991. Vol. 46. Issue 2. pp. 469-77. URL: <http://www.e-m-h.org/Mark91.pdf> (дата звернення 15.09.2023).
4. Росс С.А., Уэстерфилд Р.У., Джаффи Дж.Ф., Джордан Б.Д. Корпоративні фінанси, 11-изд, том 1. СПб.: Диалектика, 2021. 736 с.
5. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія. Київ : КНЕУ, 2004. 480 с.
6. Гранатуров В.М., Литовченко, І.В., Харічков С.К. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісні оцінки : монографія / за наук. ред. В.М. Гранатурова. Одеса : Ін-т проблем ринку та екон.-екол. досліджень НАН України, 2003. 164 с.
7. Лапіна І. С., Гончаренко О. М. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. Одеса: Атлант, 2016. 313 с.
8. Кравченко М.О., Бояринова К.О., Копішинська К.О. Управління ризиками: навч.наочний посіб. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 432 с

References

- [1] Black F. Scholes M. (1973) The Pricing of Options and Corporate Liabilities. *Journal of Political Economy*. 1973. Vol. 81, no. 3 (May–Jun., 1973), pp. 637-654.

- [2] Myers S.C. (1984) Finance Theory and Financial Strategy. Interfaces, January/February, 1984, pp. 126-137.
- [3] Markowitz H.M. Foundations of Portfolio Theory (1991) Journal of Finance. 1991. Vol. 46. Issue 2. P. 469-77. URL: <http://www.e-m-h.org/Mark91.pdf>. Available at: (accessed 15 September 2023).
- [4] Ross S.A., Uesterfyld R.U., Dzhaffy Dzh. F., Dzhordan B.D.(2021) *Korporatyvni finansy*, [Corporate finance]. SPb.: Dyalektyka,
- [5] Vitlins'kyj V.V., Velykoivanenko H.I. (2004) *Ryzykolojiia v ekonomitsi ta pidpriemnytstvi* [Rhizology in economics and enterprise]. Kiiv : KNEU. (in Ukrainian)
- [6] Hranaturov V.M., Lytovchenko, I.V., Kharichkov S.K. (2003) *Analiz pidpriemnyts'kykh ryzykiv: problemy vyznachennia, klasyfikatsii ta kil'kisni otsinky* [Analysis of admission risks: problems of identification, classification and general assessment]. Odesa : In-t problem rynku ta ekon.-ekol. doslidzhen NAN Ukrainy (in Ukrainian)
- [7] Lapina I.S., Honcharenko O.M. (2016) *Finansovyy menedzhment* [Financial management]. Odesa: Atlant. (in Ukrainian)
- [8] Kravchenko M.O., Boiarynova K.O., Kopishyns'ka K.O. (2021) *Upravlinnia ryzykamy* [Risk management]. Kyiv : KPI im. Ihoria Sikors'kohoю (in Ukrainian)

Надійшла до редколегії 28.09.2023

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

DOI: 10.31319/2709-2879.2023iss2(7).293772pp92-98
УДК 657.37

Будько О.В., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів та обліку
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0002-3354-6515
e-mail: bisnescon@ukr.net

Губський Ю.Г., викладач, спеціаліст вищої категорії
Фаховий коледж харчових технологій та підприємництва
Дніпровського державного технічного університету, м. Кам'янське
e-mail: gubski@ukr.net

Budko Oksana, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance and Accounting
Dniprovsk State Technical University, Kamianske

Hubskiy Yurii, teacher, specialist of the highest category
Professional College of Food Technology and Entrepreneurship
Dniprovsky State Technical University, Kamianske

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОНСОЛІДОВАНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

FEATURES OF THE CONSOLIDATED FINANCIAL STATEMENT OF THE ENTERPRISE

У статті визначено мету і принципи формування консолідованої фінансової звітності (КФЗ). Визначені переваги підготовки КФЗ. Охарактеризовано етапи процесу консолідації звітів: початкового, основного, заключного. Проаналізовано сутність методів консолідації фінансових звітів (метод участі в капіталі, метод пропорційної консолідації, метод повної консолідації). Надана характеристика вимог щодо формування КФЗ (складання індивідуальної звітності підприємств групи, технічних операцій елімінування внутрішньогосподарських операцій, розрахунок гудвілу, накопиченого капіталу та неконтрольованої частки). Визначені проблеми, пов'язані з особливостями формування КФЗ. Встановлено чинники, які ускладнюють процес консолідації звітів. Запропоновано шляхи вирішення проблемних аспектів щодо підготовки консолідованих звітів.

Ключові слова: консолідована фінансова звітність, процес консолідації, методи консолідації, принципи, частка меншості, накопичений капітал, гудвіл.

The purpose of the article is to study the methodological aspects of preparing consolidated financial statements and to identify approaches to improving the process of its formation. The article defines the purpose and principles of forming consolidated financial statements. The advantages of preparing consolidated financial statements (CFS) have been identified. The principles of drawing up consolidated reports are defined (principles of completeness, equity, fair and reliable assessment, permanence, materiality, uniform assessment methods, uniform date of the reporting period, uniform accounting policy). The stages of the process of consolidation of reports are characterized: initial, main, final. The methods of consolidation of financial statements are determined (depending on the conditions of creation of a group of enterprises, depending on the degree of influence of the investor, depending on the method of preparing information, depending on the methods of consolidation). The description of methods depending on the degree of influence of the investor is provided (equity participation method, proportional consolidation method, full consolidation method). The requirements for the formation of

KFZ (compilation of individual reporting of group enterprises, technical operations of elimination of intra-economic transactions, calculation of goodwill, accumulated capital and non-controlling interest) were analyzed. Specific features of the elimination of intragroup operations are determined. The procedure for determining goodwill is disclosed. The procedure for determining the accumulated capital is highlighted. Identified problems related to the specifics of the formation of KFZ. Factors that complicate the process of consolidation of reports have been identified, which include the legal structure of the group, which may consist of a large number of legal entities, the complex structure of the group, which includes a large number of subsidiaries, associates and joint enterprises, the opaque structure of the group, non-core and "insignificant" companies included in the group. Ways to solve problematic aspects regarding the preparation of consolidated reports are proposed.

Key words: consolidated financial statements, consolidation process, consolidation methods, principles of consolidated financial statements, minority interest, accumulated capital, goodwill.

JEL Classification: M41

Постановка проблеми. Однією із найбільш перспективних тенденцій у розвитку бізнесу є створення груп підприємств, які пов'язані між собою економічно, але при цьому є самостійними окремими юридичними особами. За цих умов формування консолідованої фінансової звітності (КФЗ) має важливе значення для всіх зацікавлених користувачів, оскільки надає інформацію про фінансово-майновий стан і фінансові результати діяльності компанії та всіх контрольованих організацій, як єдиного господарського суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з методикою і організацією консолідованих фінансових звітів вирішували такі науковці як К.В. Безверхий, С.Ф. Голов, В.М. Костюченко, А.В. Озеран, В.П. Пантелеєв, І.В. Семчук та ін.

Так, Костюченко В.М., Уманців Г.В., Фоміна О.В. висвітлюють методику обліку об'єднання бізнесу, інвестицій в асоційовані й спільні підприємства, організацію процесу консолідації звітів та процес підготовки консолідованих звітів [1]. Пантелеєвим В.П. та Безверхим К. В. розкрито теоретичні та правові аспекти консолідації фінансової звітності, визначено деталізований порядок підготовки всіх форм КФЗ [2]. Івченко Л.В та Федорченко О.Є. розкрито форми, принципи підготовки КФЗ, систематизовано процедури та етапи консолідації звітів [3]. Пелех У.В., Тенюх З.І., Хоча Н.В. визначають організаційні основи складання КФЗ та аналізують методи консолідації звітів [4]. Онищенко В.Є., Скирда І.М. окреслюють проблеми підготовки КФЗ та пропонують напрями вдосконалення процесу консолідації звітів [5]. Теоретичні, організаційні та методичні засади складання консолідованих звітів розглядають М.Р. Лучко та С.Р. Яцишин [6]. Удосконалену модель формування консолідованих фінансових звітів пропонують І.В. Семчук та В.Г. Мазур [7,8].

Водночас виникає необхідність у розробці нових удосконалених підходів до формування КФЗ та її адаптації до міжнародних стандартів.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є дослідження методичних аспектів щодо складання консолідованих фінансових звітів та визначення підходів до удосконалення процесу її формування.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Питання формування КФЗ регулюються міжнародними стандартами бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Згідно МСФЗ КФЗ – це фінансова звітність групи, у якій активи, зобов'язання, капітал, дохід, витрати і потоки грошових коштів головного (материнського) підприємства та його дочірніх підприємств представлені як активи, зобов'язання, капітал, доходи, витрати і грошові потоки єдиного суб'єкта економічної діяльності [10].

Поряд із загально визначеними цілями КФЗ виконує спеціальну ціль: надання деталізованої інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень по її компонентам в комплексі.

Необхідність складання КФЗ зумовлена, перш за все, потребами зацікавлених сторін. Користувачами КФЗ є власники, контрагенти (покупці, постачальники), акціонери, інвестори, банківські установи, керівництво групи, суспільство. Перевагами підготовки консолідованих

звітів є забезпечення умов для залучення нових інвестицій, можливість зростання вартості капіталу на ринку (формування прозорості, об'єктивної та достовірної інформації про фінансово-майновий стан, що привертає увагу потенційних інвесторів та підвищує конкуренцію), покращання процесів управління компаній.

При складанні КФЗ слід дотримуватися таких принципів, як:

- принцип повноти – необхідність відображення у звітності всієї інформації про активний зобов'язання, витрати і доходи у майбутньому незалежно від того, якою частиною володіє материнська компанія;

- принцип власного капіталу – означає, що власний капітал і результати фінансово-господарської діяльності повинні консолідуватися;

- принцип справедливої і достовірної оцінки – означає надання достовірної інформації про активний зобов'язання, прибутки і збитки кожної компанії, яка входить у групу;

- принцип постійності означає, що під час процесу консолідації використовується методи, які були обрані на початковому етапі протягом тривалого часу;

- принцип суттєвості – передбачає розкриття статей, величина яких може вплинути на прийняття рішень користувачами;

- принцип єдиних методів оцінки означає, що головна (материнська) компанія бере на себе зобов'язання у процесі об'єднання звітності використовувати єдині методи з тими, які застосовує при складанні власного звіту;

- принцип єдиної дати звітного періоду означає, що звітність материнської компанії і консолідованого звіту складаються на одну дату;

- принцип єдиної облікової політики – означає, що для материнської компанії і компаній групи мають застосовуватися однакові методи обліку.

Процес консолідації слід розділити на такі етапи:

I етап (початковий) – визначення сукупності компаній, які є об'єктом консолідації;

II етап (основний) – здійснення процедури консолідації та підготовки форм консолідованої звітності;

III етап (заклучний) – розкриття материнською компанією додаткової інформації та формування кінцевого варіанту КФЗ.

Формування групи компаній відбувається у разі контролю одного підприємства (материнського) над іншим (дочірнім) у випадку:

- придбання головним (материнським) підприємством більше половини акцій дочірнього підприємства;

- отримання контролю, що означає вирішальний вплив на політику діяльності дочірніх підприємств, іншим способом.

Відповідно до МСФЗ підконтрольні компанії поділяються на асоційовані, дочірні, спільні (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація підконтрольних компаній
Джерело: складено авторами за [10]

Первинну КФЗ складають за методами придбання або об'єднання. Складнощі консолідації звітності полягають у тому, що необхідно відокремити всі статті звітів та попередити ризик повторного рахунку, який може привести до необґрунтованого завищення фінансових показників.

Метод повної консолідації означає, що група сформована як єдине економічне утворення, всі чисті активи підприємств груп підлягають консолідації, а права меншості мають бути відображені у пасиві консолідованого балансу. Цей метод використовується для дочірніх підприємств, які утворені у результаті придбання або злиття.

Метод пропорційної консолідації передбачає, що у звіті будуть відображені тільки ті фінансові активи, якими володіє материнська компанія та має право управляти.

Метод участі в капіталі передбачає облік, за яким інвестиції спочатку обліковуються за собівартістю, а потім коригуються для відображення змін у частці інвестора в чистих активах об'єкта інвестування після придбання.

За іншими класифікаційними ознаками розрізняють такі методи консолідації фінансових звітів (рис. 2).

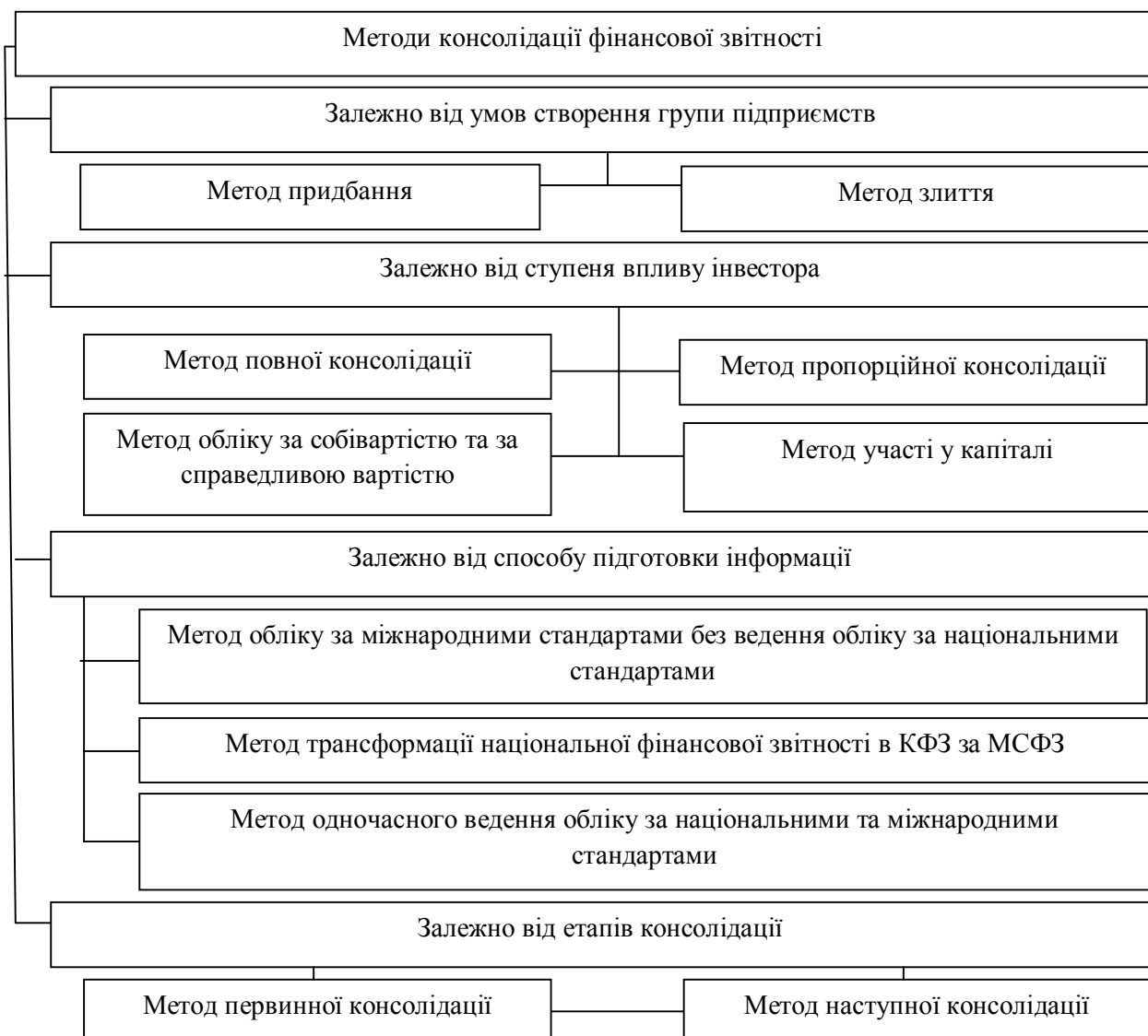

Рис. 2. Класифікація методів консолідації фінансової звітності
Джерело: складено за [1,2,6]

Формування КФЗ ґрунтується на об'єднанні та узагальненні інформації, яка надається у звітності материнської і дочірніх компаній. Водночас консолідація не є простим додаванням статей, які містять інформацію про активи, зобов'язання, власний капітал, доходи й витрати. Консолідація звітності вимагає складання індивідуальної звітності за МСФЗ підприємств групи, а також технічні операції елімінування (видалення, виключення) внутрішньогрупових операцій, визначення гудвілу, визначення накопиченого капіталу та неконтрольованої частки.

Формування індивідуальної звітності має здійснюватися на підставі єдиних принципів отримання облікової інформації та єдиної облікової політики.

Елімінування внутрішньогрупових операцій означає неврахування в КФЗ показників, які характеризують внутрішньогрупові операції. Елімінуванню підлягають, в тому числі, і боргові відносини між членами групи.

При придбанні компанії виділяють гудвіл, який дорівнює різниці між справедливою вартістю і частиною у справедливій вартості чистих активів придбаної компанії. Сутність гудвілу полягає у додатковій оцінці додаткового потенціалу компанії.

Визначення накопиченого капіталу передбачає розрахунок його величини, яка буде включена до консолідованого звіту. У консолідовану звітність має бути включений повністю капітал материнської компанії. Щодо капіталу підприємств групи, то до звіту має бути включений тільки той прибуток, який сформувався після дати придбання.

Слід звернути увагу і на гудвіл, який визначається на момент придбання і може бути переоцінений. Тому визначена сума накопиченого капіталу при консолідації зменшується на суму переоцінки гудвілу.

Розрахунок неконтрольованої частки необхідний для визначення частки у консолідованих чистих активах і результатах діяльності, які не належать головній (материнській) компанії.

Після цих процедур відбувається безпосереднє формування звітів.

До чинників, які ускладнюють процес консолідації звітів, слід віднести юридичну структуру групи, яка може складатися з великої кількості юридичних осіб, складну структуру групи, у якій наявна велика кількість дочірніх, асоційованих та спільних підприємств, непрозору структуру групи, непрофільні та «несуттєві» компанії, які включаються до складу групи.

Слід виділити складнощі, які по'язані з особливостями формування звітності: різні облікові політики; галузеві особливості; експертні судження; недостатній кваліфікаційний рівень персоналу; відсутність розгорнутої інформації; несвоєчасність подання даних.

Проблемними аспектами формування консолідованих звітів є:

1) відсутність чіткого інструментарію щодо практики застосування МСФЗ для складання консолідованих звітів для бухгалтерів;

2) розбіжності та невідповідності між національним законодавством і МСФЗ, що вимагає вирішення питань, пов'язаних з національними особливостями та особливостями застосування міжнародних стандартів;

3) наявність в МСФЗ вимог щодо додаткового розкриття і аналізу фінансових показників, що не передбачають національні стандарти;

4) МСБО 27 «Окрема фінансова звітність» має більш широкий перелік підстав звільнення материнського підприємства від подання КФЗ;

5) необхідність формування інституту механізмів, які забезпечать розробку, впровадження МСФЗ та контроль за їх дотриманням на національному рівні.

6) складність правового статусу суб'єктів групи підприємств та процесів;

7) складність нормативно-правового забезпечення формування КФЗ, яке здійснюється за національними та міжнародними стандартами.

Для більш досконалого формування КФЗ слід розробити методичні інструкції і положення, які враховуватимуть національну специфіку діяльності підприємств.

Способами вирішення проблем може стати уніфікація облікової політики; використання єдиного програмного продукту; отримання повного обсягу інформації про поточну і майбутню діяльність групи; підвищення кваліфікації персоналу.

Вирішення проблемних аспектів формування консолідованих фінансових звітів забезпечить реалізацію таких переваг:

- відображення повної інформації щодо фінансового стану: консолідовані фінансові звіти дозволяють компанії представити повну картину свого фінансового стану і результатів діяльності, включаючи всі дочірні підприємства і спільно контрольовані підприємства.

- забезпечення більш точної інформації: складання консолідованих звітів дозволяє уникнути дублювання даних та дозволяє зіставляти та замінювати їх у зручній формі, що допомагає уникнути помилок та забезпечити більш точну інформацію про фінансовий стан компанії;

- виявлення напрямів оптимізації ресурсів: консолідовані звіти дозволяють оптимізувати використання ресурсів компанії, дають можливість зіставляти фінансові показники різних підрозділів та аналізувати потенційні переваги та недоліки кожного з них

- сприяння в отриманні кредитів та інвестицій: консолідовані фінансові звіти можуть сприяти поліпшенню кредитного рейтингу компанії, забезпечити довіру банків і інвесторів до фінансових показників та долі компанії;

- визначення загальної суми фінансових результатів групи, як об'єктивного показника, у якому уникнено дублювання операцій.

Висновки. Консолідовані фінансові звіти демонструють ефективність здійснення інвестицій, ризику щодо повернення грошових коштів, надають можливість для аналізу показників та обґрунтованих висновків щодо результативності бізнесу. Консолідована інформація про склад активів, зобов'язань, капіталу, доходів, витрат і сукупний рух грошових коштів за всіма компаніями групи дасть можливість оцінити економічний стан бізнесу у цілому. Визначені переваги складання консолідованих фінансових звітів роблять їх потужним інструментом для оцінки та управління діяльністю великих корпорацій.

Список використаної літератури

1. Костюченко В.М., Уманців Г.В., Фоміна О.В. Консолідація фінансової звітності: підручник. Київ: Київ. нац.торг. екон. ун-т, 2021. 388 с.
2. Пантелеєв В.П., Безверхий К.В. Консолідація фінансової звітності: навч. посіб. К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2016. 429 с.
3. Івченко Л.В., Федоренко О.Є. Консолідована фінансова звітність: основні аспекти. *Економіка і суспільство*. 2017. №8. С.756-761.
4. Пелех У.В., Тенюх З.І., Хоча Н.В. Аналіз методів та організаційних основ складання консолідованої фінансової звітності. *Бізнес Інформ*. 2021. №4. С. 168-175.
5. Онищенко В.Є., Скирда І.М. Складання консолідованої фінансової звітності: проблеми та шляхи вдосконалення. *Молодий вчений*. 2018. № 12. С. 302-306.
6. Лучко М.Р., Яцишин С.Р. Консолідація фінансової звітності: навч. посіб. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 282 с.
7. Семчук І.В. Консолідована фінансова звітність групи підприємств: організаційнометодичні засади формування і контролю : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 / І.В. Семчук ; Житомир. держ. технол. ун-т. Житомир, 2010. 20 с.
8. Семчук І.В., Мазур В.Г. Удосконалення процесу формування консолідованої фінансової звітності на етапі наступної консолідації звітності. *Економіка і суспільство*. 2016. С.732-737.
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Консолідована фінансова звітність» затв. МФУ від 27.06.2013 р. №628. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
10. Міжнародний стандарт фінансової звітності 10 «Консолідована фінансова звітність» від 01 січня 2013 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.09.2023).

References

- [1] Kostiuchenko V.M., Umantsiv H.V., Fomina O.V. (2021) Konsolidatsiia finansovoi zvitnosti [Consolidation of financial statements]. Kyiv: Kyiv. nats.torh. ekon. un-t. (in Ukrainian)
- [2] Panteleiev V. P., Bezverkhyi K. V. (2016) Konsolidatsiia finansovoi zvitnosti [Consolidation of financial statements]. K.: DP «Inform.-analit. ahentstvo». (in Ukrainian)
- [3] Ivchenko L.V., Fedorenko O.Ie. (2017) Konsolidovana finansova zvitnist: osnovni aspekty [Consolidated financial statements: main aspects]. *Ekonomika i suspilstvo*, no 8, pp.756-761.
- [4] Pelekh U.V., Teniukh Z.I., Khocha N. V. (2021) Analiz metodiv ta orhanizatsiinykh osnov skladannia konsolidovanoi finansovoi zvitnosti [Analysis of the methods and organizational foundations of preparing consolidated financial statements]. *Biznes Inform*, no 4, pp. 168-175.
- [5] Onyshchenko V. Ye., Skyrda I. M. (2018) Skladannia konsolidovanoi finansovoi zvitnosti: problemy ta shliakhy vdoskonalennia [Preparation of consolidated financial statements: problems and ways of improvement]. *Molodyi vchenyi*, no 12, pp. 302-306.
- [6] Luchko M.R., Yatsyshyn S.R. (2017) Konsolidatsiia finansovoi zvitnosti [Consolidation of financial statements]. Ternopil: TNEU. (in Ukrainian)
- [7] Semchuk I.V. (2010) Konsolidovana finansova zvitnist hrupy pidpriumstv: orhanizatsiinometodychni zasady formuvannia i kontroliu [Consolidated financial reporting of a group of enterprises: organizational and methodological principles of formation and control]: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.09. Zhytomyr. derzh. tekhnol. un-t. Zhytomyr
- [8] Semchuk I.V., Mazur V.H. (2016) Udoskonalennia protsesu formuvannia konsolidovanoi finansovoi zvitnosti na etapi nastupnoi konsolidatsii zvitnosti [Improvement of the process of forming consolidated financial statements at the stage of the next consolidation of statements]. *Ekonomika i suspilstvo*, pp. 732-737.
- [9] Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 2 «Konsolidovana finansova zvitnist» zatv. MFU vid 27.06.2013 r. №628. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13#Text> (accessed 12 September 2023).
- [10] Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitnosti 10 «Konsolidovana finansova zvitnist» vid 01 sichnia 2013 r. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (accessed 12 September 2023).

Надійшла до редколегії 20.09.2023

DOI: 10.31319/2709-2879.2023iss2(7).293775pp99-106
УДК 657.47

Хмелюк А.В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0001-7367-4928
E-mail: dstukhmelyuk@gmail.com
Нежумиря В.А., здобувач групи ОП-22-1м
Дніпровський державний технічний університет
e-mail: Valentin2000@gmail.com

Khmelyuk Alona, PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance and Accounting
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
Nezhumyria Valentin, applicant of the second (master's) level
Dniprovsky State Technical University, Kamianske

МОДЕЛІ ПОВЕДІНКИ ВИТРАТ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

MODELS OF COST BEHAVIOUR: A MANAGERIAL PERSPECTIVE

У роботі розглянуто особливості поведінки витрат у виробництві металургійної продукції та їх моделювання. Розроблено поетапні підходи щодо аналізу поведінки витрат. Доведено, що одним з ключових аспектів дослідження поведінки витрат є вибір ефективного методу їх обліку та розрахунку. Сформовано основні чинники зовнішнього та внутрішнього спрямування поведінки витрат. Представлено обліково-аналітичне відображення формування виробничої собівартості металургійної продукції на рахунках бухгалтерського обліку. Сформована сукупність взаємопов'язаних факторів, які формують та впливають на поведінку витрат. Сформовано рівняння регресії як лінійна модель поведінки витрат. Розрахована лінійна модель поведінки витрат. Сформовано аналітичні висновки та розроблено основні напрямки стратегії управління витратами. Запропоновано здійснити прогноз витрат з використанням апробованої моделі. Дійшли висновку, що розроблена модель поведінки витрат металургійної продукції (чавуну рідкого) може бути корисною в практичній діяльності підприємства для ухвалення ефективних управлінських рішень як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі.

Ключові слова: змінні витрати, постійні витрати, чавун рідкий, управлінський контроль, облік, аналіз.

The paper considers the peculiarities of cost behaviour in the production of metallurgical products and their modelling. The industry specifics and their impact on cost formation and production of metallurgical products are assessed. The article develops step-by-step approaches to cost behaviour analysis. It is proved that one of the key aspects of the study of cost behaviour is the choice of an effective method of their accounting and calculation. The main factors of external and internal direction of cost behaviour are formed. Peculiarities of application of the preliminary method of production are evaluated. The scheme of formation of accounting and analytical reflection of production of metallurgical products by the preliminary method at PJSC "Kamet-Stal" is developed. The accounting and analytical reflection of formation of the production cost of metallurgical products on the accounts is presented. The emphasis is placed on the peculiarities of accounting for the formation of the production cost of metallurgical products according to national accounting standards (regulations). A set of interrelated factors that shape and influence the behaviour of costs has been formed. It has been concluded that the most objective method for assessing cost behaviour is statistical correlation models. A regression equation as a linear model of cost behaviour has been formed. A linear model of cost behaviour has been calculated. The equation parameters, actual and tabulated

coefficient of determination are determined. The relationship between the volume of pig iron production and changes in total fixed costs is substantiated. The closeness and significance of the relationship are estimated. Analytical conclusions are formed and the main directions of the cost management strategy are developed. It is proposed to forecast costs using the tested model. It has been concluded that the developed model of cost behaviour of metallurgical products (liquid cast iron) can be useful in the practical activities of an enterprise for making effective management decisions in both the short and long term.

Key words: *variable costs, fixed costs, liquid cast iron, management control, accounting, analysis.*

JELclassification: *L41, L49*

Постановка проблеми. Дослідження моделей поведінки витрат у виробництві металургійної продукції критично з погляду ефективного управління та прийняття стратегічних рішень у галузі металургії та має ключове значення з кількох причин:

- ефективне управління витратами: розуміння моделей поведінки витрат дозволяє підприємствам ефективно управляти своїми фінансовими ресурсами. Це додатково дозволить оптимізувати витрати, зменшити собівартість продукції та підвищити загальну прибутковість підприємства;

- галузеві особливості: металургійна галузь має свої унікальні характеристики та особливості, які впливають на структуру витрат. Дослідження моделей поведінки витрат дозволяє адаптувати управлінські підходи до конкретних умов цієї галузі;

- підвищення конкурентоспроможності: ефективне управління витратами є ключовим фактором для забезпечення конкурентоспроможності. Вивчення моделей поведінки витрат дозволяє підприємствам знайти способи економії коштів без зміни якості продукції, що робить їх більш конкурентоспроможними на ринку;

- формування цінової політики: розуміння структури витрат дозволяє ефективно формувати цінову політику, враховуючи конкретні фактори, що впливають на собівартість металургійної продукції;

- управління ризиками: аналіз моделей поведінки управління витратами дозволяє ідентифікувати ризики та розробляти стратегії їх. Це особливо важливо в умовах зміни ринку та економічної нестабільності;

- підтримка прийняття рішень: моделі поведінки витрат є інструментом для прогнозування та аналізу різних сценаріїв, що покращує ухвалення обґрунтованих управлінських рішень.

Таким чином, дослідження моделей поведінки витрат у виробництві металургійної продукції є першим етапом для забезпечення стійкості, ефективності та конкурентоспроможності підприємств у цій стратегічно важливій галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження моделей поведінки витрат є широкою та інтердисциплінарною галуззю, тому в дослідженнях беруть участь фахівці з економіки, фінансів, менеджменту та інших галузей. Так, відомі вчені, які займалися дослідженнями моделей поведінки витрат: Мілтон Фрідмен (Milton Friedman): американський економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки. Він вивчав споживчі та інвестиційні витрати, розробляючи теорію функції споживання та витрат [1]. Джон Мейнард Кейнс (John Maynard Keynes): британський економіст, який вклав значний внесок у розуміння агрегатних витрат, теорію споживання та інвестицій [2]. Герберт Саймон (Herbert Simon): американський економіст і лауреат Нобелівської премії. Його дослідження в області теорії організації та прийняття рішень мали вплив на розуміння витрат у бізнесі [3]. Пітер Друкер (Peter Drucker): австрійсько-американський вчений у галузі менеджменту, який зробив важливий внесок у розвиток теорії витрат та стратегічного управління [4].

Серед українських вчених необхідно виділити Сергія Голова, який спеціалізується на економічних дослідженнях, зокрема в галузі економіки інновацій та управління ризиками, включаючи фінансові ризики, стратегічне управління та управління проектами [5].

Крім того, при великій кількості проведених досліджень, вивчення та передбачення витрат у виробництві металургійної продукції, моделі поведінки витрат вимагають додаткового дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є систематизація та аналіз сучасних моделей поведінки витрат з урахуванням їх впливу на управлінський процес; визначення ключових факторів, які застосовують поведінку витрат, розгляд управлінських стратегій, спрямованих на оптимізацію витрат, та визначення перспектив впровадження отриманих знань у практичну управлінську діяльність за матеріалами ПрАТ «Камет-Сталь».

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктом дослідження є українське провідне металургійне підприємство ПрАТ «Камет-Сталь».

Побудова моделі поведінки витрат металургійної продукції має на меті проходження ряду етапів:

- збір даних: необхідно розпочати із збору великого обсягу даних про витрати виробництва металургійної продукції. Це можуть бути дані про ресурси (сировину, працю, енергію), витрати на обладнання, технологічний процес (калькуляції);
- аналіз даних: оцінка зібраних даних для визначення кореляцій та взаємозв'язків між причинно-наслідковими факторами та витратами. Використання статистичних методів, які оцінюють, які чинники найбільше впливають на зміну витрат;
- обрання моделі: вибір моделі аналізу, яка найкраще відображає залежність між факторами та витратами. Це може бути лінійна регресія, нейронні мережі, рішення дерева тощо;
- побудова моделі: На основі вибраної моделі необхідно побудувати математичну або статистичну модель, яка відображає взаємозв'язок між факторами та витратами;
- валідація та уточнення: після побудови моделі важливо провести її валідацію, перевіряючи наявні дані на відповідність передбаченим моделям;
- використання та управління: отримана модель може бути використана для прогнозування витрат при змінних умовах виробництва, для визначення оптимальних стратегій витрат та для прийняття управлінських рішень із залученням ефективного використання ресурсів.

Таким чином, побудова моделі витрат металургійної продукції – це ітеративний процес, який вимагає аналізу та уточнення для досягнення найкращих результатів.

Зауважимо, що формування та облікове обґрунтування витрат базуються на внутрішньогосподарському обліку (управлінському), який використовується для створення та відображення цих витрат. Положення НП(С)БО 16 «Витрати» формує методологічні основи отримання інформації про витрати підприємства [6]. Але, кожен суб'єкт господарювання вирішує самостійно, як вести облік витрат, обґрунтовуючи ці правила і створюючи власну політику обліку. Вона формує ключові складові для обліку витрат, враховуючи галузеві особливості.

Крім того, витрати, що відображаються в ході підприємницької діяльності, постійно змінюються під впливом як зовнішніх так і внутрішніх факторів. Це призводить до виникнення певної моментної динаміки витрат, і можна говорити про наявність певної поведінки витрат. Під поняттям "поведінка витрат" мається на увазі, як витрати реагують на зміни у функціонуванні підприємства [7]. Така поведінка є результатом впливу різноманітних факторів господарської діяльності. Тому, для аналізу поведінки витрат необхідно дослідити широкий спектр факторів витрат, здійснити прогнозування майбутніх витрат, що є елементом для прийняття управлінських рішень.

Одним з ключових аспектів дослідження поведінки витрат є вибір ефективного методу їх обліку та розрахунку. Два найбільш відомі методи цього процесу - це калькулювання за замовленнями (job-order costing) та калькулювання за процесами (process costing).

Характеристики технологічних процесів у металургійному виробництві передбачають використання методу попередільного розрахунку для визначення собівартості продукції. зазвичай це є багатопередільний метод. Його особливість полягає в тому, що виробництво кінцевого продукту розділено на ряд технологічних процесів, які є переділами. Процес

перетворення сировини в готову продукцію здійснюється через безперервний ряд послідовних виробничих етапів, кожен з яких або група з них формують окремі автономні переділи (фази або стадії) виробництва. Готовий продукт, який включає результати попередніх переділів (включаючи собівартість напівфабрикатів, виготовлених на попередньому етапі), утворюється під час завершального переділу. Тобто, собівартість продукції формується з витрат, понесених на цьому етапі, та собівартості напівфабрикатів, виготовлених на попередньому етапі виробництва.

Структура виробництва металургійної продукції з попередільним методом виробництва представлена на рис. 1.

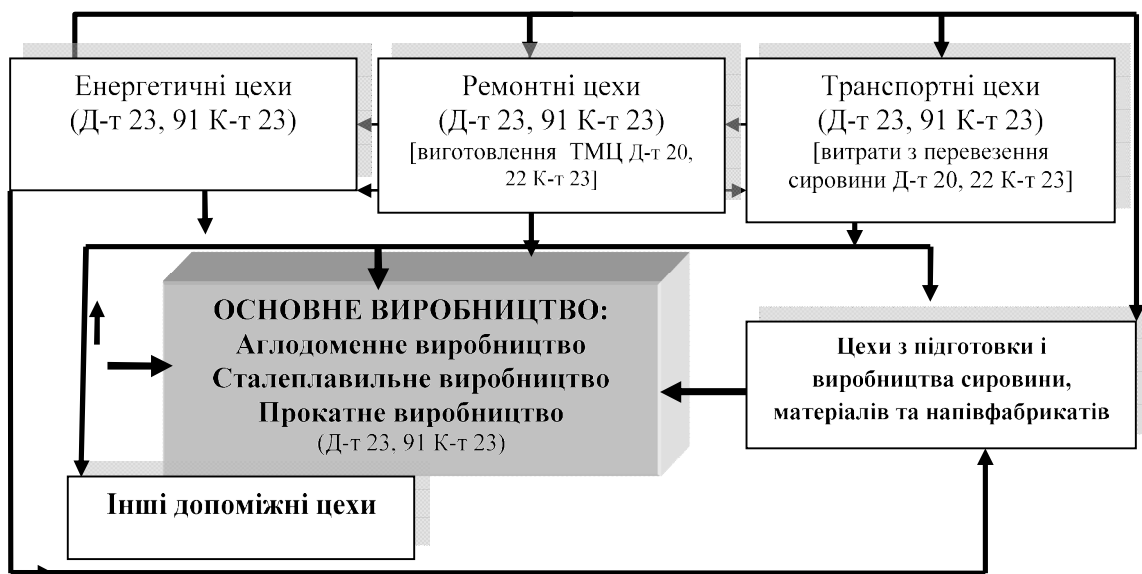

Рис. 1. Виробництво металургійної продукції ПрАТ «Камет-Сталь»

Джерело: особиста розробка авторів на основі дослідження обліково-аналітичного забезпечення виробництва продукції ПрАТ «Камет-Сталь»[7]

Узагальнено, технологічний процес виробництва на підприємствах чорної металургії включає три основні етапи, під час яких сировина перетворюється у форму готових виробів. Важливо відзначити, що проміжні продукти, такі як чавун і сталь, також можуть бути в якості готових виробів реалізовані на ринках металургійної продукції. Проте найбільший прибуток для підприємства здобувається завдяки реалізації готового прокату, тому його виробництво стало найбільш перспективним. Джерелом отримання інформації про витрати виробництва є обліково-аналітичне відображення процесу формування витрат на рахунках бухгалтерського обліку.

Використовуючи дані реєстрів обліку щодо відображення формування собівартості металургійної продукції ПрАТ «КАМЕТ-СТАЛЬ» сформовано Журнал бухгалтерських записів (табл.1).

Таблиця 1. Журнал господарських операцій з формування витрат виробництва чавуну рідкого ПрАТ «Камет-Сталь»

Зміст господарської операції	Дебет	Кредит	Сума, тис. грн
1. Списана залізородна сировина	23001	20301	1 898 299,44
2. Відображено відходи виробництва	24001	23001	3 897,73
3. Відображені витрати палива	23002	20302	1 044 576,45

Продовження таблиці 1.

4. Відображено витрати інших матеріалів	23003	20903	1 208,57
5. Відображено енерговитрати	23003	20302	435 891,12
6. Відображені витрати з оплати праці основних робітників	23004	66100	9 279,31
7. Відображені витрати на змінне обладнання	23005	15200	5 933,20
8. Відображені списані на виробництво допоміжні матеріали	23006	20904	627,30
9. Відображені витрати на утримання обладнання і ТО	23007	91000	21 690,77

Джерело: особисті розрахунки авторів за даними реєстрів обліку ПрАТ «Камет-Сталь»

Таким чином, синтетичний облік ведеться на рахунках 23000 «Виробництво» і 91000 «Загальновиробничі витрати». Їх аналітичні рахунки 23001, 23002, 23003, 23004, 23005 та 91000.

Процес виробництва металургійної продукції є тривалим, затратоємним та потребує значних капіталовкладень. Тому вивчення поведінки витрат надасть змогу управляти та контролювати процес виробництва.

Поведінка витрат залежить від різноманітних факторів. Фактори, що впливають на поведінку витрат є наступні:

- обсяг виробництва: зазвичай, збільшення обсягу виробництва призводить до зниження витрат(постійних) на одиницю продукції за рахунок ефекту масштабу;
- технологічні зміни: використання нових технологій може вплинути на ефективність виробництва та змінити структуру витрат;
- ціни на ресурси: зміни у цінах на сировину, енергію та інші ресурси можуть вплинути на загальні витрати підприємства;
- кон'юнктура рівня ринку: попит і пропозиція на металопродукцію можуть визначати виробництво та, отже, витрати;
- управлінське рішення: рішення топ-менеджменту, такі як стратегії виробництва, політика ціноутворення, можуть вплинути на рівень витрат;
- конкуренція: сприйняття конкурентної ситуації може впливати на витрати за умови підтримки конкурентоспроможності;
- інфляція: зміни цін можуть вплинути на вартість ресурсів і послуг, що у свою чергу збільшить витрати;
- фінансовий стан акціонерного товариства: доступність фінансових ресурсів і кредитів може вплинути на здатність підприємства ефективно управляти витратами.
- законодавство та регулювання: зміни в правовому середовищі можуть впливати на структуру витрат, зокрема через нові стандарти та вимоги;
- людський фактор: мотивація працівників, навички та ефективність праці також можуть впливати на витрати.

Ці фактори часто взаємодіють між собою, і їх необхідно використовувати комплексно при аналізі та управлінні витратами підприємства.

З метою побудови функції витрат, використаємо лінійне рівняння, що характеризує взаємозв'язок між постійними та змінними витратами:

$$Y = a + bx, \quad (1)$$

де Y – загальні витрати (totalcosts); a – загальні постійні витрати (fixedcosts); b – змінні витрати на одиницю продукції (variablecosts); x – значення фактора ознаки (обсяг виробництва чавуну).

Зв'язок між обсягом виробництва чавуну та зміною загальних постійних витрат може бути пояснений таким чином:

- ефект масштабу: збільшення обсягу виробництва часто супроводжується ефектом масштабу. Це означає, що при зростанні обсягу виробництва на одиницю часу чи товарної

одиниці, постійні витрати можуть розподілятися на більший обсяг виробництва, тим самим знижуючи їхню вартість на одиницю виготовлено чавуну;

- оптимізація виробництва: при збільшенні обсягу виробництва підприємство може оптимізувати свої процеси, ефективніше використовувати ресурси та зменшити витрати на управління та утримання;

- розподіл постійних витрат: збільшення обсягу виробництва дозволяє розподілити загальні постійні витрати на більший обсяг виробництва, що може призвести до зниження вартості на одиницю продукції;

- ступінь завантаження обладнання: при більшому обсязі виробництва обладнання може працювати на більш оптимальному рівні, що зменшує зниження загальних постійних витрат на його утримання та експлуатацію.

Використовуючи планові калькуляції (помісячні) з виробництва чавуну рідкого побудуємо кореляційну модель поведінки витрат. Результати розрахунків представлено в табл. 2.

Таблиця 2 -Розрахунок кореляційної моделі поведінки витрат при виробництві чавуну ПрАТ «Камет-Сталь»

Місяць	Загальні витрати, тис.грн.	Кількість тон	x*y	X ²	Y	y-Y	(y - Y) ²	(y - \bar{y}) ²
Січень	2089652,5	217092	4,53647E+1	471289364	2561643,5	471991,0	2,22776E+11	83788288232
Лютий	2208445,91	196940	4,34931E+1	387853636	2025764,9	-	33372339245	29127790482
Березень	2731892,7	223734	6,11217E+1	500569027	2738266,5	6373,838	40625822,51	1,24452E+11
Квітень	2501872,7	212534	5,31733E+1	451707011	2440437,9	-	3774222874	15069559218
Травень	2861576,71	228746	6,54574E+1	523247325	2871544,8	9968,101	99363056,18	2,3277E+11
Червень	3071899,66	222393	6,83169E+1	494586464	2702606,8	-	1,36377E+11	4,79951E+11
Липень	3419099,1	229427	7,84434E+1	526367483	2889653,8	-	2,80312E+11	1,08157E+12
Серпень	1545827,37	198549	3,06922E+1	394217054	2068551,1	522723,8	2,7324E+11	6,94368E+11
Вересень	1464014,67	163470	2,39322E+1	267224409	1135736,2	-	107766725915,67	837407821489,41
Жовтень	1896864,35	209394	3,97192E+1	438458472	2356939,6	460075,2	2,11669E+11	2,32565E+11
Разом:	23791145,67	2102279,00	509714229	445552024	23791145,	0,00	1269427741014,78	3811067428415,18

Джерело: особисті розрахунки авторів за даними планової калькуляції помісячного виробництва чавуну рідкого

В результаті здійснених розрахунків маємо рівняння:

$$Y = 26,591 * x - 3211230,894.$$

Отже, при збільшенні обсягу виробництва чавуну на 1 тону, постійні витрати знижуються. Коефіцієнт детермінації даної моделі поведінки витрат склав 81,7 %, що доводить тісноту досліджуваного зв'язку між факторами. Перевірку істотності зв'язку також доведено.

Отже, збільшення обсягу використання виробництва чавуну може призвести до зниження загальних постійних витрат через ряд факторів, які сприяють оптимізації та більшій ефективності ресурсів та устаткування підприємства.

Висновки. Для розуміння поведінки витрат та формування стратегії розвитку металургійного підприємства важливо проаналізувати отримання регресійної моделі та її коефіцієнтів. $Y=26,591 x-3211230,894$, де коефіцієнт 26,591 вказує на зміну в загальних витратах при зміні обсягу виробництва на одиницю; вказує на те, що з кожною одиницею збільшення обсягу виробництва чавуну витрати збільшуються на 26,591 одиницю. Це може вказувати на пряму залежність між обсягом виробництва і витратами, від збільшення обсягу виробництва до збільшення витрат. $-3211230,894$ це константа або відсоток витрат, які не залежать від обсягу виробництва, тобто постійні витрати, які залишаються незмінними незалежно від обсягу виробництва. Тому, на нашу думку важливо змінити природу цих витрат та спробувати зменшити їх. Доречно зробити прогноз витрат при різних рівнях виробництва,

використовуючи отриману модель. Це дозволить оптимізувати планування та управління витратами.

Отже, необхідно керівництву підприємства розробити стратегії управління витратами, враховуючи прогнози зростання обсягів виробництва чавуну. Це може включати розробку більш ефективних систем контролю та управління витратами, пошук способів оптимізації витрат, а також додаткові дослідження для зростання виробництва при загальних витратах.

Розроблена модель поведінки витрат дозволяє прогнозувати витрати в залежності від обсягу виробництва чавуну і може бути використана як основа для стратегічного планування та управління витратами на металургійному підприємстві.

Список використаної літератури

1. Friedman, Milton., 1993, Why Government is the Problem. Essays in Public Policy, no. 39. Stanford, California: Hoover Institution Press, 1993. 356 p.
2. John Maynard Keynes. 1930, A Treatise On Money. Cambridge University Press For The Royal Economic Society 1930. 360 p.
3. Саймон. Г.А. Адміністративна поведінка: дослідження процесів прийняття рішень в організаціях, що виконують адміністративні функції: пер. з англ. Вид. перероб. і допов. числен. заув. авт. Київ: АртЕк, 2001. 392 с.
4. Друкер П. Завдання менеджменту у XXI столітті. К: Вільямс, 2010. 272 с.
5. Голов С.Ф. Управлінський облік. Київ: Лібра, 2003. 704 с.
6. Про затвердження Положення (стандарт) бухгалтерського обліку №16 «Витрати»: Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/show/z0027-00> (дата звернення: 25.10.2023).
7. Хмельюк А.В., Галаганов В.О. Моделі поведінки витрат: визначення функції витрат металургійної продукції. Економічний аналіз. Тернопіль, 2018, Том 28. №1. С. 270-277.
8. Хмельюк А.В., Хвостов В.К. Організація обліку та розподіл загальнопромислових витрат на металургійних підприємствах. Економічний аналіз. Тернопіль, 2019, Том 29. №4. С. 106-112.
9. Хмельюк А.В., Ситнік О.О. Особливості обліку супутньої продукції на металургійних підприємствах. Світ економічної науки. Випуск 31: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції економічного спрямування. Тернопіль, 2021. С. 50-55.
10. Єріна А.М. Пальян З.О. Статистика: підручник. К.: КНЕУ, 2010. 351 с.

References

- [1] Friedman, Milton. (1993) Why Government is the Problem. Essays in Public Policy, no. 39. Stanford, California: Hoover Institution Press, 1993. 356p.
- [2] John Maynard Keynes. (1930) A Treatise On Money. Cambridge University Press For The Royal Economic Society 1930. 360 p.
- [3] Saimon H.A. (2001) Administratyvna povedinka: doslidzhennia protsesiv pryiniattia rishen v orhanizatsiiakh, shcho vykonuiut administratyvni funktsii [Administrative behaviour: a study of decision-making processes in organisations performing administrative functions]. Kyiv: ArtEk. (in Ukrainian)
- [4] Druker P. (2010) Zavdannya menedzhmentu u KhKhIstolitti. [The tasks of management in the XXI century]. K: Druker P. Zavdannya menedzhmentu u KhKhIstolitti. K: Viliams (in Ukrainian)
- [5] Golov S.F. (2003) Upravlinskyi oblik [Managerial Accounting]. Kyiv: Libra. (in Ukrainian)
- [6] Accounting Regulations (Standard) 16 “Expenses” (1999) dated 31.12.1999, No. 318. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/show/z0027-00> (accessed 25 October 2023).
- [7] Khmeliuk A.V., Halahanov V.O. (2018) Modeli povedinky vytrat: vyznachennia funktsii vytrat metalurhiinoi produktsii [Costbehaviour models: determining the cost function of steel products]. *Ekonomichnyi analiz*, no. 1, (Ternopil), pp. 270-277.

- [8] Khmeliuk A.V., Khvostov V.K. (2019) Orhanizatsiia obliku ta rozpodil zahalnovyrobnych vytrat na metalurhiinykh pidpriemstvakh [Organization of accounting and distribution of general production costs of metallurgical enterprises]. *Ekonomichnyi analiz*, no. 4, (Ternopil) pp.106-112.
- [9] Khmeliuk A.V., Sitnik O.O. (2021) Osoblyvosti obliku suputnoi produktsii na metalurhiinykh pidpriemstvakh [Features of accounting for related product at metallurgical enterprises]. Proceeding of the *World of Economic Science* (Ternopil), pp. 50-55.
- [10] Yerina A.M., Palian Z.O. (2010) Statystyka: pidruchnyk [Statistics: textbook]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

Надійшла до редколегії 04.10.2023

DOI: 10.31319/2709-2879.2023iss2(7).293794pp107-115
УДК 657.47

Хмелюк А.В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та обліку
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0001-7367-4928
e-mail: dstukhmelyuk@gmail.com

Шостак Р.В., здобувач другого (магістерського) рівня
Дніпровський державний технічний університет
e-mail: Shostak1983@gmail.com

Khmelyuk Alona, PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance and Accounting
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
Shostak Roman, applicant of the second (master's) level
Dniprovsky State Technical University, Kamianske

УПРАВЛІНСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

MANAGEMENT CONTROL OVER THE ACTIVITIES OF BUSINESS ENTITIES

У роботі представлені основні аспекти щодо організації управлінського контролю. Здійснено аналіз обліково-аналітичного забезпечення процесу управління діяльністю підприємства. Детально проаналізовано Наказ про облікову політику підприємства. Доведено необхідність організації управлінського контролю як ключового фактору прибутковості підприємства. Здійснена оцінка діяльності товариства. Узагальнені методичні підходи щодо здійснення оцінки аналізу діяльності підприємства. Негативні показники рентабельності та зменшення власного капіталу вказують на потребу стратегічних змін. Рекомендується оптимізувати управління запасами, підвищити коефіцієнти ліквідності та прискорити оборот дебіторської заборгованості. В процесі здійснення дослідження встановлено, що періодичний контроль та адаптація стратегії є продуктивною ознакою для успішного впровадження управлінського контролю. Доведено, що управлінський контроль, як інструмент управління, дійсно є вирішальний для досягнення стратегічних цілей та забезпечення стабільності підприємства в змінних умовах бізнес-середовища.

Ключові слова: господарське товариство, облікова політика, діагностика діяльності, стратегія, аналіз, управлінський контроль.

The article presents the main aspects of organisation of management control. An a priori analysis of the accounting and analytical support of the process of managing the enterprise's activities has been carried out. The Order on the accounting policy of enterprise is analysed in detail and its main advantages and disadvantages are identified. The article considers the stage-by-stage and object-by-object formation of the accounting policy of enterprise. It emphasises the importance of correct formation of the accounting order and develops and presents main stages of the strategy of efficient functioning of an enterprise. The necessity of organization of management control as a key factor of profitability of enterprise has been proved. An assessment of the activities of a limited liability company for three years has been carried out. The methodical approaches to assessing the analysis of the enterprise's activity have been generalized: a methodology for calculating indicators has been presented and their analytical interpretation has been carried out. The system of indicators for diagnostics of enterprise activity is built on the basis of cause-and-effect relations of their analytical functions. Based on the reliable financial statements, the article evaluates the activities of PROMZIPAKTIV LLC for three years, revealing a long-term trend towards unprofitability and financial difficulties, especially in 2020. Negative profitability and declining equity indicate the need for strategic changes. Positive aspects have been identified, such as the growth of net service income,

which is combined with the efficiency of asset use. Problems with liquidity, asset turnover and liquidity efficiency require urgent measures. It is recommended to optimize inventory management, increase liquidity ratios and accelerate the turnover of receivables. increase the financial stability and sustainable development of the enterprise. In the course of the study, it was found that periodic monitoring and adaptation of the strategy is a productive feature for the successful implementation of management control. Hypothetically, it is planned that the development strategy should ensure sustainable growth of a business entity. These steps are aimed at improving financial stability and management efficiency to ensure sustainable development in the face of financial difficulties. It is proved that management control, as a management tool, is indeed crucial for achieving strategic goals and ensuring the stability of an enterprise in a changing business environment.

Key words: business entity, accounting policy, activity diagnostics, strategy, analysis, management control.

JEL classification: L41, L49

Постановка проблеми. Не викликає жодних заперечень думка про те, що в будь-якій організації (суб'єкті господарювання) є потреба у веденні управлінського контролю. Така необхідність має забезпечити ефективне функціонування та розвиток підприємств в умовах сучасного конкурентного бізнес-середовища. Адже, саме управлінський контроль є інструментом для досягнення стратегічних цілей організації та забезпечення оптимального використання ресурсів. Головні аспекти, що підкреслюють актуальність управлінського контролю, включають:

- забезпечення стабільності та прибутковості підприємства: управлінський контроль дозволяє своєчасно виявляти проблеми та негативи в діяльності підприємства, об'єднувати зусилля для їх вирішення та попередження втрат;

- підтримка прийняття стратегічних рішень: контроль над наданням керівництву об'єктивної інформації щодо ефективності реалізації стратегії та планів розвитку підприємства, дозволяючи вчасно коригувати цільові напрямки;

- змінення ризиків: управлінський контроль сприяє виявленню та оцінці ризиків, пов'язаних з фінансовою діяльністю, виробництвом, кадровими питаннями та іншими аспектами управління;

- вдосконалення комунікації в організації: управлінський контроль сприяє управлінню та покращенням комунікації між відділами та рівнями, що сприяє кращій координації та спільному розумінню стратегічних завдань.

Отже, організація ефективного управлінського контролю є ключовим чинником для досягнення успіху підприємства, забезпечення його стійкості та конкурентоспроможності. Відсутність чи неефективність управлінського контролю може призвести до втрат можливостей, фінансових труднощів та навіть загрози існуванню підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти щодо організації управлінського контролю досліджено в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Ернест Ентоні Лоу довів доцільність застосування системи управлінського контролю всередині підприємницької організації [1], Роберт Н. Ентоні сформулював сам термін «управлінський контроль» [2], Говіндаджаран визначив управлінський контроль як процес, відокремивши його від управлінського обліку [3], Хорнгрен визначив методи системи керування управлінського контролю [4], Колін Друрі як засновник управлінського обліку заклав підґрунтя для управлінського контролю [5]. Серед вітчизняних вчених головним дослідником з питань управлінського обліку та контролю є С.Ф. Голов [6].

Незважаючи на значну кількість досліджень, питання організації управлінського контролю потребують подальших досліджень.

Тому, твердження про те, що ефективність функціонування підприємства та отримання прибутків значно залежать від способів організації управлінського контролю є актуальним залишається недостатньо вивченим та потребують удосконалення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення основних аспектів організації управлінського контролю як системи ефективного провадження діяльності підприємств та оцінки ефективності різних бізнес-процесів за матеріалами ТОВ «ПРОМЗПАКТИВ».

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктом дослідження є господарське товариство з обмеженою відповідальністю «ПРОМЗПАКТИВ», основний вид діяльності якого є вантажоперевезення. З метою оцінки ефективності функціонування досліджуваного суб'єкта господарювання було здійснено апріорну оцінку обліково-аналітичного забезпечення процесу управління на підприємстві. В першу чергу, проаналізовано Наказ «Про облікову політику». Наказ складається з чотирьох розділів:

- організація бухгалтерського обліку: містить пояснення щодо форми організації обліку на підприємстві, права і обов'язки головного бухгалтера та перелік посадових осіб, які наділяються правом дозволу на проведення господарських операцій, а також перелік посадових осіб, що наділяються правами та несуть повну відповідальність за достовірність документування господарських операцій;

- ведення бухгалтерського обліку: вказана форма обліку як система реєстрів – автоматизована, спосіб документування господарських операцій та формування первинних документів, зберігання, архівування; питання про інвентаризацію активів, каси та інвентаризаційну комісію;

- принципи і методи відображення у бухгалтерському обліку окремих активів і господарських операцій: облік основних засобів, нематеріальних активів, запасів, дебіторської заборгованості, зобов'язань, доходів та витрат;

- виправлення помилок і зміни у фінансових звітах: способи виправлення помилок у фінансових звітах та випадки змін облікової політики.

Аналіз наказу «Про облікову політику» дає змогу зробити висновки, що його написано не з метою ефективного відображення усіх господарських операцій та забезпечення успішного ведення бізнесу, а лише для теоретичного виконання діючого законодавства. Тому, маємо на меті на основі поетапної стратегії організації управлінського контролю розробити рекомендації щодо формування наказу з організації обліку та облікової політики.

Як уже було відмічено раніше, ефективність функціонування підприємства і отримання прибутків суттєво залежать від способів організації управлінського контролю. Організація управлінського контролю визначає, як підприємство взаємодіє зі своєю зовнішньою та внутрішньою середовищем, а також як виконує свої стратегічні цілі. Маємо на меті виділити наступні аспекти (етапи) стратегії:

- ефективне прийняття рішень: управлінський контроль забезпечує потрібну інформацію для прийняття стратегічних та операційних рішень. Правильно організований управлінський контроль допомагає керівникам підприємства бути на висоті у вирішенні важливих питань та ефективно виконувати стратегію;

- моніторинг фінансової діяльності: ефективний управлінський контроль дозволяє підприємству вчасно виявляти фінансові проблеми та ризики, такі як надмірні витрати, недостатні прибутки, заборгованості тощо, і приймати відповідні заходи для їх вирішення;

- оптимізація операцій: управлінський контроль дозволяє виявляти невинні витрати, неефективні процеси та можливості для оптимізації операцій. Це може покращити продуктивність та знизити витрати, що, в свою чергу, позитивно впливає на прибутковість підприємства;

- управління ризиками: управлінський контроль допомагає визначити та керувати ризиками, пов'язаними з діяльністю підприємства. Це дозволяє підприємству уникати фінансових втрат та інших негативних наслідків, що можуть виникнути внаслідок ризикованих рішень або змін у середовищі;

- забезпечення довіри інвесторів та стейкхолдерів: ефективний управлінський контроль підвищує довіру інвесторів та інших стейкхолдерів, оскільки вони бачать, що підприємство діє відкрито, здійснює контроль над фінансами та дотримується внутрішніх процедур.

Отже, організація управлінського контролю є ключовим фактором для досягнення прибутковості та успішного функціонування підприємства. Недооцінка цього аспекту може призвести до фінансових та операційних проблем, втрати прибутку та загрози стійкості бізнесу.

Для того щоб наказ "Про облікову політику на підприємствах" був ефективним у частині організації управлінського контролю на ТОВ "ПРОМЗПАКТИВ", можна рекомендувати деяке покращення та конкретизацію. Основні рекомендації:

- чітке визначення обов'язків та відповідальності: у наказі слід чітко виконати обов'язки головного бухгалтера та інших працівників бухгалтерії в контексті управлінського контролю. Визначте роль головного бухгалтера у встановлених внутрішніх контрольних процедурах та забезпеченні їх ефективного функціонування;

- створення механізмів звітності: розробити систему звітності, яка дозволяє головному бухгалтеру регулярно інформувати вище за рівнем управління станом фінансової діяльності та ефективністю внутрішніх контрольних процедур. Встановити регулярні зустрічі для обговорення фінансових показників та виявлення можливостей для оптимізації;

- навчання та розвиток персоналу: врахувати в наказі положення про навчання бухгалтерів інструментам та методам управлінського контролю. Забезпечити постійний процес навчання та розвитку персоналу у сфері внутрішнього контролю та нових стандартів бухгалтерського обліку;

- перевірка дій внутрішніх контрольних систем: внести у наказ положення про регулярні перевірки та оцінки ефективності систем внутрішнього контролю. Забезпечити проведення аудитів, які оцінюють дотримання внутрішніх контрольних процедур та виявляють можливості ризиків;

- використання інформаційних технологій: розглянути можливості використання інформаційних технологій для автоматизації процесів управлінського контролю та підвищення точності та швидкості звітності.

Ці рекомендації повністю удосконалять наказ та забезпечать більш ефективну систему управлінського контролю на підприємствах.

Наступним етапом дослідження є здійснення оцінки діяльності господарського товариства. Діагностика діяльності підприємства включає розрахунок його різноманітних показників, які можуть оцінити ефективність, фінансовий стан, ліквідність та інші функції. Основними ключовими показниками які можуть бути використані для діагностики діяльності підприємства є:

- фінансові показники: прибуток до оподаткування (ЕВТ): Визначає прибуток після вирахування витрат, але перед оподаткуванням. Чистий прибуток: Показує фактичний прибуток, який залишається після вирахування витрат, включаючи всі податки. Рентабельність активів (ROA) та рентабельність власного капіталу (ROE): Визначають ефективність використання активів та власного капіталу для генерації прибутку;

- фінансовий стан: коефіцієнти обороту активів та обороту запасів: показують ефективність використання активів та управління запасами. Відносна ліквідність: Розраховується за допомогою поточного та швидкого коефіцієнтів для оцінки здатності підприємства виконувати свої зобов'язання;

- операційна ефективність: коефіцієнти обороту обладнання та працівників: показники ефективності використання обладнання та працівників у виробничому процесі. Чистий робочий капітал: Вказує на здатність підприємства управляти своїми поточними активами та зобов'язаннями. Строки обороту та оплати: середній термін обороту запасів та поточних активів: Вказує на тривалість часу, протягом якого підприємство отримує гроші в робочий капітал. Строк оплати заборгованості: Визначає час, необхідний для погашення зобов'язань перед кредиторами;

- ринкова позиція: частка ринку: визначає розмір підприємства в порівнянні з ринком. Рівень задоволеності клієнтів: Оцінка задоволеності та вірності клієнтів.

Ці показники дозволяють здійснити глибокий аналіз різних аспектів діяльності підприємства та зробити обґрунтовані висновки про його стан та можливі можливості для

вдосконалення. Важливо отримати специфіку галузі та стратегічні цілі підприємства при виборі конкретних показників для діагностики.

Рентабельність активів (Return on Assets, ROA) та рентабельність власного капіталу (Return on Equity, ROE) розраховуються за допомогою наступних формул (1–10):

Рентабельність активів (ROA):

$$ROA = (\text{Чистий прибуток} / \text{Середній обсяг активів}) \times 100\% \quad (1)$$

де: чистий прибуток – чистий прибуток після оподаткування; середній обсяг активів – середній обсяг активів протягом періоду.

Рентабельність власного капіталу (ROE):

$$ROE = (\text{Чистий прибуток} / \text{Середній обсяг власного капіталу}) \times 100\% \quad (2)$$

де: чистий прибуток – чистий прибуток після оподаткування; середній обсяг власного капіталу – середній обсяг власного капіталу протягом періоду.

Обидві формули вимірюють ефективність використання ресурсів. ROA вказує, який прибуток генерується з кожної гривні активів, тоді як ROE визначає рентабельність для кожної гривні власного капіталу. Ці показники є ключовими для оцінки фінансової ефективності та вкладення капіталу в підприємство.

Як відомо, коефіцієнт оборотності активів (Asset Turnover Ratio) сприяє ефективності використання активів підприємства для генерації прибутку:

$$\text{Коефіцієнт оборотності активів (АТО)} = \text{Виручка} / \text{Середній обсяг активів} \quad (3)$$

де: виручка – сума грошей, яке підприємство отримало від продажу послуг.

Показник вказує, скільки обертів активів створюється для генерації одиниці виручки. Вищий коефіцієнт оборотності активів можна свідчити про більш ефективне використання активів для генерації прибутку, але необхідно забезпечити конкретність галузі та стратегії підприємства при оцінці цього показника.

Коефіцієнт обороту запасів (Inventory Turnover Ratio) розраховується наступним чином:

$$\text{Коефіцієнт обороту запасів} = \text{Виручка (або Чистий дохід)} / \text{Середній обсяг запасів} \quad (4)$$

де: середній обсяг запасів – середнє значення запасів підприємства протягом певного періоду.

Цей показник показує на те, як швидко підприємство обертає свої запаси. Вищий коефіцієнт обороту запасів фактично вказує на ефективніше використання запасів та швидше їх обертання.

$$\text{Коефіцієнт поточної ліквідності (Current Ratio)} = \text{Активи, що обертаються} / \text{Зобов'язання} \quad (5)$$

де активи, що обертаються – сума всіх поточних активів (грошові кошти, запаси, дебіторська заборгованість).

Зобов'язання – сума всіх поточних зобов'язань (кредиторська заборгованість, короткострокові позики тощо).

Коефіцієнт швидкої ліквідності (Quick Ratio або Acid-Test Ratio):

$$\text{Коефіцієнти швидкої ліквідності} = \text{Активи, що обертаються за обсягом запасів} / \text{Зобов'язання} \quad (6)$$

де: Активи, що обертаються за обсягом запасів – сума поточних активів без врахування запасів.

Розглянуті показники показують наскільки підприємство може легко виконати свої поточні зобов'язання: при використанні всіх оборотних активів та при використанні високоліквідних активів.

Тривалість обороту запасів (Inventory Turnover Days) розраховується за наступною формулою:

$$\text{Тривалість обороту запасів} = \text{Кількість днів у розглядуваному періоді} / \text{Коефіцієнт обороту запасів} \quad (7)$$

$$\text{Коефіцієнт обороту запасів} = \text{Виручка від реалізації} / \text{Середній обсяг запасів} \quad (8)$$

Зауважимо, що тривалість обороту запасів вказує на кількість днів, протягом яких підприємство тримає запаси на складі до їх продажу чи використання. Висока тривалість обороту запасів може вказувати на неефективне управління запасами.

Тривалість обороту поточних активів (Operating Cycle) використання, скільки часу потрібно підприємству для конвертації своїх поточних активів у грошові витрати через процес продажу товарів або послуг. Формула для розрахунку тривалості обороту поточних активів виглядає так:

$$\text{Тривалість обороту поточних активів} = \text{Тривалість обороту запасів} + \text{Тривалість обороту дебіторської заборгованості} \quad (9)$$

$$\text{Тривалість обороту поточних активів} = \text{Тривалість обороту запасів} + \text{Тривалість обороту дебіторської заборгованості} \quad (10)$$

де: тривалість обороту дебіторської заборгованості розраховується за аналогічною формулою, використовуючи коефіцієнти обороту дебіторської заборгованості.

Тривалість обороту поточних активів є показником оцінки ефективності управління оборотним капіталом підприємства. Вона вказує на те, скільки часу потрібно для того, щоб підприємство повернуло свої зобов'язання та засоби у грошові кошти. Більш короткий цикл обороту вказує про більшу ефективність управління оборотним капіталом.

Використовуючи представлену методику оцінки діяльності господарського товариства були розраховані показники в динаміці. Результати аналізу представлено в табл. 1.

Таблиця 1. Аналіз діяльності ТОВ «ПРОМЗПАКТИВ»

Показники	2019	2020	2021	Абсолютна зміна баз., тис. грн.	Коефіцієнт зміни баз., %	Коефіцієнт зміни ланц., %
1	2	3	4	5	6	7
1. Прибуток до оподаткування (ЕВТ), тис. грн.	-125	-2521	-635	-510	508,0	25,19
2. Середня вартість активів, тис. грн.	17919,5	19120	22397,5	4478,0	124,99	117,14
3. Рентабельність активів (ROA), %	-0,70	-13,19	-2,84	-2,14	406,43	21,50
4. Середнє значення власного капіталу, тис. грн.	8120,5	8097,5	6519,5	-1601,0	80,28	80,51
5. Рентабельність власного капіталу (ROE), %	-1,54	-31,13	-9,74	-8,20	632,75	31,29
6. Чистий дохід від реалізації послуг, тис.грн.	26928	26620	32668	5740,0	121,32	122,72
7. Коефіцієнт оборотності активів	1,50	1,39	1,46	-0,04	97,06	104,76
8. Середній обсяг запасів, тис. грн.	3024,5	4286,0	7582,0	4557,50	250,69	176,90
9. Коефіцієнт обороту запасів	8,90	6,21	4,31	-4,59	48,39	69,37
10. Активи в обороті, тис. грн.	6017,5	6978,0	10174,5	4157,0	169,08	145,81

Продовження таблиці 1.

1	2	3	4	5	6	7
11. Поточні зобов'язання, тис. грн.	6102,5	8687	14059	7956,5	230,38	161,84
12. Коефіцієнт поточної ліквідності	0,986	0,803	0,724	-0,26	73,39	90,09
13. Високоліквідні активи, тис. грн.	2993	2692	2592,5	-400,500	86,62	96,30
14. Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,490	0,310	0,184	-0,31	37,60	59,51
15. Чистий робочий капітал, тис. грн.	-85	-1709	-3884,5	-3799,50	4570,0	227,30
16. Коефіцієнт обороту запасів	8,903	6,211	4,309	-4,59	48,39	69,37
17. Тривалість обороту запасів, днів	40,43	57,96	83,55	43,12	206,64	144,15
18. Дебіторська заборгованість, тис. грн.	2749	2308	2331	-418,0	84,79	101,0
19. Тривалість обороту дебіторської заборгованості, днів	36,75	31,21	25,69	-11,06	69,90	82,30
20. Тривалість обороту поточних активів, днів	77,19	89,18	109,24	32,06	141,53	122,50

Джерело: особисті розрахунки авторів за даними фінансової звітності ТОВ «ПРОМЗПАКТИВ»

Отже, результати аналізу свідчать, що за досліджуваний період часу (2019–2021 рр.) ТОВ «ПРОМЗПАКТИВ» є збитковим. Підприємство відзначається нерівномірністю фінансових результатів, і важливо враховувати причини великих втрат у 2020 році та удосконалити стратегії для підвищення фінансової стійкості.

Оцінка рентабельності активів підкреслює загальну неефективність використання активів підприємства, вказує на проблеми в його операційній діяльності та ефективності управління ресурсами.

Високий від'ємний ROE вказує на невиправдано великі збитки в порівнянні з власним капіталом підприємства.

Отже, підприємство стикається зі значними фінансовими труднощами, особливо у 2020 році. Збитки, негативні показники рентабельності, та значне зменшення власного капіталу (зменшення на 1601,0 тис. грн. в 2021 році в порівнянні з 2019 роком) свідчать про труднощі, які вимагають серйозної уваги та стратегічного перегляду.

Чистий дохід від реалізації послуг за досліджуваний період має позитивну динаміку до збільшення. Так, в 2021 році в порівнянні з 2019 роком його обсяг збільшився на 5740 тис. грн., що склало 21,31%. Але оцінка динаміки оборотності активів свідчить про зменшення ефективності використання активів при генерації виручки, адже коефіцієнт оборотності активів в 2021 році в порівнянні з 2019 роком знизився на 3%. Оборотність запасів також знизилася, що свідчить про неефективне використання запасів ТОВ «ПРОМЗПАКТИВ».

Зміна всіх коефіцієнтів ліквідності може вказувати на проблеми у здатності погашати поточні зобов'язання та здійснювати управління фінансовими ризиками. Коефіцієнти поточної ліквідності та швидкої ліквідності знижуються протягом досліджуваних років, що може бути ознакою проблеми із збільшенням погашення поточних зобов'язань. Фінансовий стан підприємства у 2020 році суттєво погіршився, що може бути пов'язано із факторами, такими як економічні труднощі, зміни в ринкових умовах або недоотримання стратегічного управління. У 2021 році вдалося покращити ліквідність, але підприємство залишається збитковим, та має негативну рентабельність. Тому, важливо звернути увагу на управління ліквідністю.

Тривалість обороту дебіторської заборгованості зменшилася протягом років, що може бути позитивним сигналом. Проте, тривалість обороту поточних активів зростає, що вказує на можливість проблеми у забезпеченні ліквідності.

На основі проведеного аналізу можна надати наступні рекомендації:

- продовжити оптимізацію управління запасами для зниження коефіцієнта обороту запасів та підвищення ефективності;
- звернути увагу на підвищення коефіцієнтів ліквідності, особливо коефіцієнта швидкої ліквідності, для забезпечення здатності погасити поточні зобов'язання;
- реалізація стратегій для зменшення тривалості обороту дебіторської заборгованості, як прискорення процесу виставлення рахунків та вдосконалення системи кредитування;
- розробка та впровадження стратегії розвитку для забезпечення стійкого зростання підприємства в майбутньому.

Висновки. Отже, результати аналізу діяльності ТОВ «ПРОЗПАКТИВ» показують стійку тенденцію до збитковості та фінансових труднощів, особливо у 2020 році. Негативні показники рентабельності, збитки та зменшення власного капіталу вказують на необхідність стратегічних змін. Позитивним аспектом є зростання чистого доходу від реалізації послуг у порівнянні з попередніми роками, але ефективність використання активів на підприємстві зменшується. Проблеми з ліквідністю, зменшення оборотності активів та запасів, а також зниження показників ефективності ліквідності вимагають негайних заходів.

На основі проведеного аналізу діяльності ТОВ «ПРОМЗПАКТИВ» за три роки можна сформулювати наступні загальні висновки та рекомендації щодо розробки стратегії управлінського контролю:

- оптимізація управління запасами: підвищення ефективності використання запасів;
- підвищення коефіцієнтів ліквідності: особливу увагу до коефіцієнтів швидкої ліквідності для забезпечення сприятливості погашення поточних зобов'язань;
- скорочення тривалості обороту дебіторської заборгованості: прискорення виставлення рахунків та оптимізація системи кредитування;
- розробка та впровадження стратегії розвитку: забезпечення стійкого зростання підприємства в майбутньому.

Ці кроки мають на меті покращити фінансову стійкість, оптимізувати ресурси та підвищити ефективність управління для забезпечення стабільного розвитку компанії в умовах фінансових труднощів.

Загальна мета стратегії щодо організації управлінського контролю повинна полягати в підвищенні фінансової стійкості, ефективності управління ресурсами та забезпеченні сталого розвитку підприємства. Важливо регулярно контролювати впровадження стратегії та адаптувати її відповідно до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі підприємства.

Список використаної літератури

1. Anthony, R. and Govindarajan, V. Management Control Systems, Chicago, Mc-Graw-Hill IRWIN, 2007. 286 p.
2. Otley, D., 1994. Management control in contemporary organizations: towards a wider framework, Management Accounting Research, 1994. №5, 289-299.
3. Horngren C., Sundem G., Stratton W. Introduction to Management Accounting, New Jersey: Pearson, 2005. 864p.
4. Kaplan Robert S., Atkinson Anthony A. Advanced Management Accounting, Prentice-Hall International, Inc., 2-d ed. 1989. 798 p.
5. Drury, K. Management and production accounting: a textbook. К.: Agropromizdat., 1989. 1002 p.
6. Голов С.Ф. Управлінський облік. Київ: Лібра, 2003. 704 с.
7. Хмельюк А.В., Гук О.К. Аналіз майна та джерел його утворення хімічного підприємства ПАТ «ДНІПРОАЗОТ». Світ економічної науки. Випуск 66: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції економічного спрямування. Тернопіль, 2021. С. 56-61.

8. Хмелюк А.В., Романова С.В. Оцінка ділової активності хімічного підприємства ПАТ «ДніпроАзот». Світ економічної науки. Випуск 9: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції економічного спрямування. Частина 1.Тернопіль, 2018. С.109-112.
9. Цал-Цалко Ю.С., Мороз Ю.Ю., Цегельник Н.І. Управлінський облік. Житомир: Рута. 2015. 632 с.
- 10.Цал-Цалко Ю.С. Фінансова звітність підприємства та її аналіз: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2002. 360 с.

References

- [1] Anthony R., Govindarajan, V. (2007) Management Control Systems, Chicago, Mc-Graw-Hill IRWIN
- [2] Otley, D. (1994) Management control in contemporary organizations: towards a wider framework, Management Accounting Research, 5, 289-299
- [3] Horngren C., Sundem G., Stratton W. (2005) Introduction to Management Accounting, New Jersey: Pearson
- [4] Kaplan Robert S., Atkinson Anthony A. (1989) Advanced Management Accounting, Prentice-Hall International, Inc., 2-d ed.
- [5] Drury, K. (1989) Management and production accounting: a textbook. K.: Agropromizdat. (in Ukrainian).
- [6] Golov S.F. (2003) *Upravlinskyi oblik* [Managerial Accounting]. Kyiv: Libra. (in Ukrainian)
- [7] Khmeliuk A.V., Huk O.K. (2021) Analiz maina ta dzherel yoho utvorennia khimichnoho pidpriemstva PAT «DNIPROAZOT» [Analysis of property and sources of its formation of the chemical enterprise PJSC "DNIPROAZOT"]. (Ternopil), pp. 56-61.
- [8] Khmeliuk A.V., Romanova S.V. (2018) Otsinka dilovoi aktyvnosti khimichnoho pidpriemstva PAT «DniproAzot» [Assessment of business activity of the chemical enterprise DniproAzot PJSC]. (Ternopil), pp. 109-112.
- [9] Tsal-Fulko Yu.S., Moroz Yu.Yu., Cegelnik N.I. (2015) *Upravlinskyi oblik* [Managerial Accounting]. Zhytomyr: Ruta. (in Ukrainian)
- [10] Tsal-Fulko Yu.S.(2002) *Finansova zvitnist pidpriemstva ta yii analiz* [Financial reporting of the enterprise and its analysis]. Kyiv: TSU. (in Ukrainian)

Надійшла до редколегії 30.08.2023

Наукове видання

**ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК ДНІПРОВСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**ECONOMIC BULLETIN OF THE DNIPROVSK STATE
TECHNICAL UNIVERSITY**

**Науковий журнал
№ 2(7) 2023**

Технічне редагування, коректування, макетування:
Кравець Л.Ю.

Здано до набору 28.11.2023.

Підписано до друку 28.11.2023.

Формат 60×84 1/8

Ум.-друк. арк. 13,5. Обл. вид. арк. 8,7.

Тираж 100 прим. Замовлення № 57/23

Віддруковано у редакційно-видавничому відділі ДДТУ з готового оригінал-макету.

Реєстрація ДДТУ суб'єктом у сфері друкованих медіа за рішенням

Національної ради № 1085 від 16.10.2023

Адреса редакції

51918, Дніпропетровська обл.,
м. Кам'янське, вул. Дніпробудівська, 2,
корпус 3, каб. 417
E-mail: bisnescon@ukr.net